

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

VARLIK VERGİSİ UYGULAMASI ve ANKARA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayfer ÖZCAN

Danışman
Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ
Nevşehir
Temmuz, 2023

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

VARLIK VERGİSİ UYGULAMASI ve ANKARA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayfer ÖZCAN

Danışman
Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ
Nevşehir
Temmuz, 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Ayfer ÖZCAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Varlık Vergisi ve Ankara Örneği” adlı Yüksek Lisans Tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ayfer ÖZCAN

Danışman

Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ danışmanlığında Ayfer ÖZCAN tarafından hazırlanan Varlık Vergisi Uygulaması ve Ankara Örneği adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

07/07/ 2023

JÜRİ

Danışman : Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ
Üye : Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN
Üye :Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun /..... / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

.../.../...

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Recai ÇETİN
Enstitü Müdürü

VARLIK VERGİSİ UYGULAMASI VE ANKARA ÖRNEĞİ
Ayfer ÖZCAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz, 2023
Danışman: Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ

ÖZET

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemiş olsa da en az savaşan devletler kadar zarar görmüştür. Ülke ekonomisinde üretim neredeyse durmuş buna bağlı olarak ithalat ve ihracatta büyük aksaklıklar meydana gelmiştir. Dönemin getirmiş olduğu zorluklardan faydalanarak ülkede bulunan büyük bir kesim karaborsa yoluyla zengin olmuştur. Aynı amaçla çıkarılan Milli Korunma Kanunu ve Toprak Mahsulleri vergisinden daha fazla yankı uyandıran Varlık Vergisi ile savaş döneminde gereğinden fazla kazanç sağlayan insanlardan devletin hakkı olan alınıp devlet bütçesi rahatlatılmak istenmiştir.

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisine sunarak oy birliğiyle kabul edilen bu vergi hem ekonomik olarak ülkeyi kendine getirme süreci hem de haksız kazanç elde eden gayrimüslimlerin elinden Türkiye piyasasını alma çabası olarak tarihe geçmiştir. Varlık Vergisi ile ülke içerisindeki ekonomik ve kültürel problemlerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Ülke içerisinde çok partili hayatın eksiklerine rağmen modern, batıya yakın, metropol bir şehir olması için uğraşılan Ankara'da birçok plan gerçekleştirilmiş, yeni düzene uyum sağlayabilmek adına mimaride, tarımda, sanatta, kültürde, sanayide her alanda yenilikler yapılmış, var olan eksiklikler kapatılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olan Ankara vilayeti toplanan Varlık Vergisi için önemli bir kaynak olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra özel konumu gibi nedenlerden dolayı başkent ilan edilen Ankara'da dönemin valisi Nevzat Tandoğan tarafından şirketlerden ve gayrimüslimlerden komisyonlar aracılığıyla borçlar tahakkuk ettirilmiştir. 15 Mart 1944 tarihinde ödenemeyen borçların silinmesiyle Varlık Vergisi yine meclis onayıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Varlık Vergisi, Karaborsa, Ankara,

WEALTH TAX APPLICATION AND ANKARA EXAMPLE
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Institute of Social Sciences
Ayfer ÖZCAN
Department of History, Ph. D., July 2023
Supervisor: Associate Professor Dr. Ali ÇAKIRBAŞ

ABSTRACT

Turkey, II. Although it did not enter the World War II, it was damaged at least as much as the warring Atates. Production in the country's economy has almost stopped, and accordingly, major disruptions have occurred in imports and exports. Taking advantage of the difficulties brought by the period, a large part of the country became rich through the black market. With the Wealth Tax, which had more repercussions than the National Conservation Law and the Agricultural Products tax, which were enacted for the same purpose, it was aimed to relieve the State's budget by taking what the state deserves from the people who earned more than necessary during the war.

This Tax, which was unanimously accepted by the Prime Minister of the time, Şükrü Saracooğlu, presented to the Frond National Assembly of Turkey, went down in history as both the process of bringing the country to itself economically and the effort to take the Turkish Market from the hands of those who made unjust gains, namely non- Muslims, With the Wealth Tax, it is aimed to eliminate both economic and cultural problems within the country.

Despite the shortcomings of the multi- party life in the country, many plans were made in Ankara, which was struggling to become a modern, close to the west, metropolitan city. At the same time Ankara Province, the capital of the Republic of Turkey, has been an important source for the Wealth Wax collected. In Ankara, which was declared the capital city due to its location and various reasons after the proclamation of the Republic, debts were accrued by the then governor Nevzat Tandoğan from companies and non, Muslims through commissions. With the cancellation of unpaid debts on March 15, 1944, the Wealth Tax was abolished with the approval of the parliament.

Keywords: II. Word War, Wealth Tax, Black Market, Ankara

TEŐEKKÖR

Tez alıőmamın yűrűtűlmesi sırasında desteęini esirgemeyen, konu seęiminden itibaren tamamlama sűresi boyunca bana yol gűsteren, fikir veren danıőmanım Do. Dr. Ali AKIRBAŐ'a; yardımlarını benden esirgemeyen Nevőehir Hacı Bektaő Veli Ŭniversitesi Tarih bűlűmű hocalarıma; tez hazırlık aőamasında baővurduęum Tűrkiye Bűyűk Millet Meclisi arőiv gűrevlilerine; Devlet Arőivleri Műdűrlűęűne, Milli Kűtűphane çalıőanlarına; çok teőekkűr ederim. Çalıőma sűresince benden desteklerini esirgemeyen annem Yasemin ŬZCAN ve babam Ahmet ŬZCAN'a beni her koőulda destekledikleri için teőekkűrlerimi sunarım.

Ayfer ŬZCAN

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	iii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iv
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	v
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU	3
1.1 II. Dünya Savaşı	3
1.3. II. Dünya Savaşında Türkiye’nin Durumu ve Batı ile Münasebetleri.....	7
1.5.Türkiye ve Diplomatik Konferanslar	11
İKİNCİ BÖLÜM	27
VARLIK VERGİSİNİN ANKARA UYGULAMASI.....	28
2.1. Varlık Vergisinin İçeriği, Amacı ve Uygulanması.....	28
2.2.Varlık Vergisinden Yükümlü Olan Müslüman ve Gayri Müslüman Gruplar	32
2.3.Varlık Vergisinden Önce Ankara’nın Genel Yapısı.....	41
2.3.1 Varlık Vergisinden önce Ankara’nın Ekonomisi ve Demografik Yapısı	46
2.4.Ankara’da Varlık Vergisinin Uygulanması	50
2.5. Milletvekillerinin Varlık Vergisi Hakkında Meclis Konuşmaları.....	55
2.6. Varlık Vergisi ve Basına Yansımaları	60

2.7. Varlık Vergisinden Sonra Ankara’da Yaşanan Gelişmeler	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	68
VARLIK VERGİSİNİN KALDIRILMASI VE BASINA YANSIMALARI	68
3.1. Varlık Vergisinin Kaldırılması ve Sonuçları	68
3.2. Varlık Vergisinin Kaldırılmasından Sonra Çıkan Tartışmalar	73
3.3. Varlık Vergisinin Kaldırılmasından Sonra Milletvekilleri Konuşmaları ...	78
3.4. Varlık Vergisinin Kaldırılmasının Basına Yansıması	80
3.5. Varlık Vergisine Karşı Batının Tutumu	82
3.6. Varlık Vergisinden Sonra Ülke Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler	88
SONUÇ	94

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1. 1930-1942 Yılları arasında Türkiye'nin ihracat ve ithalatının gelişimi....	19
Tablo 1. 2. 1938-1943 Yılları arasındaki ortalama fiyatları ve artış oranları.....	21
Tablo 2.1. Varlık Vergisinin etnik kökenlere göre dağılımı.....	35
Tablo 2.2. Varlık Vergisini ödemek İçin gayrimenkul Satanlar.....	37
Tablo 2.3. Aşkale'ye gidecek olan mükelleflerle ilgili ilk isim listesi	40
Tablo 2.4. Ankara- Türkiye toplam ve kentsel gelişim dizini.....	47
Tablo 2.5. Cumhuriyet döneminde Ankara'da kurulan fabrikalar	48
Tablo 2.6 Ankara vilayetinde gruplara göre Varlık Vergisi dağılımları.....	51
Tablo 2.7. Ankara vilayetinde 10.000 lira üzeri vergi ödemekle mükellef olan grup listesi	51
Tablo 2.8. Ankara vilayetinde gayrimenkul sahiplerinden 5000 liradan yukarı vergi verecek olanların listesi.....	53
Tablo 2.9. Ankara'da 5000 liradan yukarı vergi verecek müteahhitlerin listesi ...	54
Tablo 3.1. Bazı illere ait Varlık Vergisi tahakkuk ve tahsilat miktarları.....	70
Tablo 3.2. Ecnebilere tarh ve tahsil edilen vergi miktarı/ TL	86

GİRİŞ

1 Eylül 1939 tarihinde başlayan II. Dünya Savaşı, birçok ülkeyi her anlamda etkilemiştir. Savaş döneminde en çok hasar alan ülke tek partili sistemle yönetilen, demokrasi arayışı yaşayan Türkiye olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği bu zorluğu, yoksulluğu ve enflasyonu en aza indirebilmek amacıyla olağanüstü hâl vergisi olarak bilinen Varlık Vergisi, savaş döneminde elde edilen yüksek kazançlardan alınan bir vergi olarak ortaya çıkmıştır. 11 Kasım 1942 ve 11 Mart 1944 tarihleri arasında geçerli olan bu vergi, 16 ay gibi kısa bir süre uygulanmış olsa da bu verginin uygulanan bazı maddeleri ve uygulanış biçimi günümüzde hala tartışılmaktadır. Bunun sebebi Varlık Vergisinin uygulama yöntemidir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra 13 Ekim 1923 tarihinde başkent olan Ankara, Varlık Vergisinin uygulandığı en önemli merkezlerden biri olmuştur. Tek partili dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin ne kadar modern ve metropol bir şehir olduğunu gösterebilmek amacıyla mimari, sanayi, ekonomi, tarım, hayvancılık gibi hemen her alanda gelişmeye başlayan Ankara Vilayeti, yeni baştan imar edilmiştir. Aynı zamanda nüfus açısından da ilerleme kaydeden Ankara Vilayetinde, artan nüfusla beraber gayrimüslim nüfusu da artmıştır. Saraçoğlu'nun uygulamaya koymak istediği piyasayı yabancıların elinden alarak Türklere devretme politikası, Ankara'da da uygulanmıştır. 1943 senesinde uygulamadan kaldırılmaya başlanan Varlık Vergisindeki bazı maddeler vatandaşlara çok ağır gelmiştir. Mükelleflerin itiraz haklarının olmaması, borçlarını bir haftada ödemek zorunda olmaları mükellefleri zorlamış; hatta borçlarını ödemedikleri takdirde kamplara gönderilmeleri insanların devlete olan güvenini sarsmıştır. Demokrasi arayışında olan ülkenin, Varlık Vergisinden sonra çok partili sisteme geçmesi bile varlık vergisinin eleştirilmesinin önüne geçememiştir.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacım; Hakkında hala varsayımların sürdüğü Varlık Vergisinin çıkarılmasının sebepleri arasında yer alan II. Dünya Savaşı'nın temel nedenleri ve savaş dönemi hakkında bilgi edinerek, Varlık Vergisinden önce ve sonra Türkiye'nin özellikle Ankara'nın iktisadi, kültürel vb. alanlarda bulunduğu durumlar ve Varlık Vergisine verilen tepkilerin yanı sıra varlık vergisinin basına yansımaları hakkında bilgiler vermektir. Yaptığım bu çalışmanın Varlık Vergisinin Ankara'daki uygulamasını temel alarak 1939-1950 yılları arasında Ankara konusundaki boşluğun

doldurulacağını düşünüyorum. Yaptığım uygulama tamamen objektif bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde; Varlık Vergisinden önce Türkiye'yi felakete sürükleyen II. Dünya savaşı hakkında genel bilgiler verilmiştir, daha sonra müttefik devletler tarafından Türkiye'yi savaşa sokmak için yapılan konferanslar hakkında bilgiler verilmiş ve Türkiye'nin Almanya, İngiltere, SSCB ve Fransa ile olan münasebetleri incelenmiştir. Bunlara bağlı olarak savaş ekonomisi koşulları altında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum göz önüne serilmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölümde; Varlık Vergisinin uygulanışı, Müslüman ve Müslüman olmayan kesimden tahsil edilen borçlar, çalışmamızın temel konusu olan Ankara Vilayetinin Varlık Vergisinden önce ve sonraki spesifik noktalarının temel oluşumları ve Varlık Vergisinin çıkarılmasında basının küçümsenmeyen etkisi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Varlık Vergisinin kaldırılması, ilerleyen dönemlerde basın ve yayında bu konuda çıkan tartışmalar, milletvekillerinin konuşmaları, daha çok gayrimüslimleri etkilediği düşünülen uygulamanın kaldırılması için batının notaları ve basın hareketleri, verginin kaldırılmasından sonra Türkiye'nin genel durumu ve çok partili sisteme geçiş hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışma süresince ilk olarak birincil kaynaklara başvurdum ancak birinci el kaynak çok fazla olmadığından konuyla alakalı olarak yazılan makaleler, tezler, dergiler kullanıldı. Milli kütüphaneden tarama yaparak özellikle basın ve verginin tahsili konularında dönemin gazetelerinden yararlanıldı. Ankara ile ilgili hazırlamış olduğum bölümlerde Büyükşehir Belediyesinin hazırlamış olduğu kataloglardan yararlanıldı ve yine Ankara üzerine yazılmış olan tezler, dergiler, kitaplar taramamda yardımcı olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt tutanakları ve cerideleri, milletvekillerinin yapmış oldukları konuşmalar, dönemin politiklerinin olaya nasıl yaklaştıklarını anlamamda bana yardımcı olmuştur. Devlet Arşivinde bulunan kaynaklar çalışmamın doğruluğu açısından kullanılmıştır. Konuya ilişkin yurtdışı çalışmaları olmamakla birlikte yayınlanmış olan makaleleri tarayarak Batının uygulamaya nasıl bir açıdan baktığı incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE’NİN GENEL DURUMU

1.1 II. Dünya Savaşı

Dünya tarihinin en ses getiren ülkelerinin iktisadi, jeopolitik, demografik özelliklerini belirleyen II. Dünya Savaşı, ulusların kendi aralarındaki ilişkilerini ve güç dengelerini belirleyen, tüm dünyayı derinlemesine etkileyen savaş olarak tarihe geçmiştir. Savaşın başlaması itibariyle yaşanan saldırılardan, işgallerden sadece Avrupa değil bütün dünya etkilenmiştir. Dünyanın bütün bağımsız devletleri ya kendi istekleriyle ya da zorla bu savaşın içinde yer almışlardır. İrlanda, İsveç, Portekiz, Türkiye, İsviçre, İspanya, Afrika haricindeki bütün ülkeler ya işgal edilmiş ya da fiilen savaşmışlardır (Hobsbawn, 1996: 36). Sadece işgale uğrayan ülkeler değil bu ülkelerin fiziki komşularının, savaşa dâhil olmayan fakat askeri cephe olarak kullanılmak istenen ülkelerin, yanı sıra savaştan başarı ile ayrılan devletler de savaştan bitmiş ya da bir daha toparlanması zor bir halde çıkmışlardır. Bunun en önemli nedeni savaş teknolojisinin gelişmesi ve insan gücünün en üst seviyede kullanılması olmuştur. (Roberts, 1996: 664).

Savaşın başlamasında en görünür neden I. Dünya savaşından sonra Almanya’yı toprak kaybına uğratan ardından ekonomik bağımlılığı içeren İtilaf devletleri ve Almanya arasında imzalanan Versailles Barış Antlaşması gibi görünmektedir. Fakat en önemli neden dünyanın gözde sömürgeci ve denizci devleti ile en büyük kara devletinin dünya ekonomisini ve siyasetini yönetme çabasıdır (Uçarol, 2015: 595). Versailles Antlaşması, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya’nın dünya dengeleri sisteminde

yaratılan boşluğu dolduracak gelişmelerden uzak kalmasını sağlamıştır. Yapı itibariyle Versailles Antlaşması, Almanya'nın kabul edeceği veya uygulayabileceği bir antlaşma olarak hazırlanmamıştır (Üste, 2018: 72). II. Dünya Savaşı ilk savaşın zaferlerinden ve bu zaferlerin kullanılma şekillerinden ortaya çıkmıştır (Taylor, 2015: 49).

Versailles Antlaşmasına göre Almanya'nın müttefik devlet ve ortaklarına yaptığı zararları da ödeme kararı alınmıştır.33 milyarı ödeyemeyeceğini bildiren Almanya'nın teklifine karşılık Fransa bu duruma çözüm olarak 1924 yılında Dawes Planı ile Almanya'nın borçlarını taksite bölmüştür. Bu plan sayesinde Almanya kendini toparlamaya başlamıştır (Armaoğlu, 2015: 86). 7 Mart 1936 tarihinde Hitler, ordularına Ren bölgesine girme emri vermiştir. Hitlerin Ren bölgesine girmesi Avrupa'nın silahlanması anlamına gelmiş bu da Avrupa'nın kurmaya çalıştığı barış ortamına büyük bir darbe vurmuştur (Kissinger, 1994: 338).

I. ve II. Dünya savaşları arasında barış dönemi olarak geçen dönem Locarno dönemidir. Locarno Avrupa'yı sakinleştirmekten çok bu dönemden sonraki savaş alanı konumuna düşmüştür (Kissinger, 1994: 308). Almanya, Fransa'ya olan borçlarını Dawes Planı ile ödemek için Almanya'nın da katılımı ile İsviçre'nin Locarno şehrinde yeni bir konferans yapılmasına karar verilmiş ve burada bir dizi antlaşma imzalanmıştır (Erkan Cevizliler, 2013).

Yıkılma dönemine bakıldığı zaman savaşın başlamasının en büyük etkenlerinden biri 1919-1931 yılları arasında gerçekleşen ekonomik bunalım olmuştur. Fiyatların düşmesi ve durgunluk buhranının habercilerinden olduğundan, aşırı üretim veya satın alma gücünün bunun altında kalması gibi bir durum gözlemlenmiştir (Bulut, 2003: 79) Dünya krizinden en çok etkilenen Devlet ise dışarıya en fazla borcu olan Almanya olmuş, bu durum ulusları aşırı ekonomik milliyetçiliğe itmiş, Almanya'da Hitler gibi bir diktatörün başa geçmesini kolaylaştırmıştır (Sander, 2016: 39).

1935 senesinde Habeşistan Eritre ve Somali'deki limanlara sahip olmak için baskılara başlamış, Habeşistan'ın böyle güçlenmesi İtalya'yı tedirgin etmiştir. İtalya meseleyi kendi lehine çözmek için harekete geçmiştir (Armaoğlu, 2015: 131). İtalya işgali tamamladıktan sonra Kral Victor Emmanuel'i yeni unvanıyla Etiyopya Kralı ilan etmiştir (Kissinger, 1994: 336).Bu işgalin en önemli sonucu Almanya'nın silahlanması olmuştur. İtalya ve Almanya'nın yakınlaşmaları sonucu Berlin-Roma mihveri kurulmuştur (Sander, 2016: 49).

İspanya’da yaşanan politik karışıklıklara bir de ekonomik buhran ile sağ ve sol kutupların karşı karşıya gelmesi sonucu İkinci Dünya Savaşının provası sayılabilecek bir iç savaş çıkmıştır. Uzun süre devam eden sağ-sol çatışmasından sonra başa geçen sol takımına karşılık 1936 senesinin temmuz ayında General Franco askeri bir isyanla İspanya’nın başına geçmiştir (Kissinger, 1994: 345). Franco’nun iktidarı ele geçirmesi İngiltere ve Fransa’nın çıkarlarına aykırı düşmüş, Mihver Devletler İspanya’da söz sahibi olunca İngiltere’nin Akdeniz ile bağlantısının kesilmesi gerekmiştir. Fransa ise doğudan sıkıştırılmış hale gelmiş, Franco ile birlikte güneyden de sıkıştırılınca Afrika sömürgeleri ile bağlantısı kesilme durumuna gelmiştir (Sander, 2016: 52).

25 Temmuz 1934 günü Avusturya ve Almanya arasında bir antlaşma imzalanmış, Antlaşma şartlarına göre; Avusturya’da Nazi Partisinin işlevlerine izin verilecek, Savunma ve Maliye Bakanlığına Naziler atanacak, Avusturya ordu- maliyesi ile Alman ordu- maliyesi birleştirilecektir. Avusturya başbakanı bu isteklerin birçoğunu kabul etmiş ve bu istekler sonucu Anschluss gerçekleşmiştir (Sander, 2016: 53).

Almanya’da Nazizm’in gelişmesiyle Südet Almanları da teşkilatlanmaya başlamışlar, kendileri için özerklik istemişlerdir. Almanya bu durumu bahane ederek Çekoslovak sınırına asker yığmıştır (Ataöv, 1985: 70) Hitler, Neville Chamberlain ile yaptıkları görüşmede, Südetleri kesin olarak istemiş fakat bu sefer Fransa Almanya’nın böyle bir girişiminde harekete geçeceğini bildirmiştir. Chamberlain en sonunda Çekoslovakya’nın bölünmesine razı olmuştur. Halkının %50’sinden fazlası Alman olan bölgelerin Almanya’ya geri verilmesi kararı kabul edilmiştir (Hobsbawn, 1996: 174). İngiltere, herhangi bir savaş tehlikesine karşılık Hitler, Fransa başbakanı Edouard Daladier, Benito Mussolini’nin de dâhil olduğu “Münih Konferansı” 29 Eylül 1939’da toplamıştır (Sander, 2016: 55). Konferansa göre Südetler bölgesi dört aşamada Almanya’ya teslim edilmiş, Fransa ve İngiltere Çekoslovakya’nın geriye kalan sınırlarını garanti etmişlerdir. (Armaoğlu, 2015: 148).İngiltere ve Fransa Çekoslovakya torakları ile Almanya’yı durdurabileceklerini sanıyorlardı ancak öyle olmamıştı Münih Antlaşması herkesi savaşa biraz daha yaklaştırmıştır. (Ataöv, 1985: 73)

Almanya 1 Eylül 1939 günü savaş ilan etmeden Polonya’ya saldırmış ancak ittifak etmiş olmalarına rağmen İngiltere ve Fransa askeri hazırlıkları olmaması ve stratejik olumsuzluklar nedeniyle işgali engelleyememiştir. (Sander, 2016: 112).Polonya’nın

işgali üzerine 3 Eylül 1938'de Fransa ve İngiltere Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir (Uçarol, 2015: 542). Polonya'nın bu durumu Sovyet Rusya'sını da harekete geçirmeye zorlamış ve emperyalist amaçları doğrultusunda harekete geçmiştir. 23 Ağustos 1939 tarihinde Alman- Sovyet antlaşmasıyla Sovyet kendi payına düşen toprakları işgal etmeye başlamış, Baltık memleketleri ve Litvanya ile sınır ülke konumuna gelmiş, Beyaz Ruslar ve Ukraynalıların güvenlikleri için Polonya'ya girmiş, deniz ve hava üsleri için Estonya'yı ve Litvanya'yı işgal etmiştir. (Uçarol, 2015: 596)

Fransa muharebesinde ise tahmin edilenin aksine Almanya ordusu sayıca müttefiklerden azdı. Her ne kadar tankları etkileyici ve gidişatı değiştirecek derecede güçlü olmada tankların miktarı müttefiklerden azdı. Sadece hava kuvvetleri açısından müttefik kuvvetlerden üstün durumdadır (Hart, 2015: 93). Fransızlar Alman saldırılarına karşı harekâta daima geri kalmış hamle yaptığında ise genellikle geç kaldıklarını fark etmişlerdir. Fransa cephesindeki bu eksiklikten yararlanan Almanya Hollanda'yı dört gün içinde 15 Mayıs 1940 senesinde işgal etmiştir (Armaoğlu, 2015: 189). Almanya 9 Haziran tarihinde Paris'e kadar ilerlemişlerdir (Sander, 2016: 119)

13 Ağustos 1940 yılından itibaren Hitler Londra'yı yoğun bir bombardımana tutmuştur. Almanya, İngiltere'nin öncelikle hava kuvvetlerinin son bulması gerektiğini düşünmüş, (Hart, 2015: 139). 15 Eylül tarihinde 200 uçaktan oluşan bir bombardıman birliği Londra'ya yaklaşmıştır (Parker, 2005: 61). Gün sonlarında Alman saldırısını püskürten İngiliz birlikleri sayesinde Lutwaffe İngilizlerden çok ağır bir darbe almıştır (Keegan, 2016: 106).

Tarih 22 Haziran 1941'e geldiğinde Almanya'nın Rusya'ya saldırmasıyla savaş yeniden canlanmıştır (Hobsbawn, 1996: 54). Sovyetler bedeli ne olursa olsun pes etmemiş, ABD ve özellikle İngiltere'den yardım almışlardır (Akşin, 2007: 264). Almanların geriye düşmesiyle beraber ordu tekrar kuvvetlendirilmiş Stalingrad'a karşı yeniden taarruza girişmiştir. 1942 senesinin sonlarına doğru Volga Nehrinin kıyısındaki Stalingard bölgesinde Ruslar, Alman kuvvetlerini durdurmayı başarmışlardı (Roberts, 1996: 665). Stalingard savaşı ve sonuçları sadece Almanya için değil tüm Mihver devletleri için dönüm noktası olmuştur. Stalingard muharebesi Almanya'nın Avrupa'dan uzaklaşmasını sağlamıştır (Sander, 2016: 155).

Orta Asya'da Japonya hammadde nedeniyle izlediği yayılcı politikasıyla 1937 senesinde saldırdığı Çin ile savaşına devam etmiş, Japon adalarında bulunmayan

hammadeleri ele geçirmek ve Çin'in büyük pazarını kullanmak istemiştir. Bu politikaları ABD ve İngiltere'nin çıkarlarına ters düşmüştür (Hart, 2015: 283). 7 Aralık 1941'de Japonya'nın Hawaii'deki Pearl Harbor'da yer alan Amerikan üslerini bombardımana tutması sonucu savaş boyut değiştirmiştir. Avrupa'da süregelen savaş pasifiklere sıçramış Japonya Büyük Doğu Asya oluşturma hedefinden şaşmadıkça ABD ile savaşmaktan kaçınmamıştır (Hobsbawn, 1996: 56). Böylece 8 Aralık'ta Japonya İngiltere ve ABD'ye resmen savaş ilan etmiş, Askeri çatışmalarının ardından Almanya'da büyük bir hata ederek 11 Aralık günü Amerika'ya savaş ilan etmiştir (Akgül, 2010: 11).25 Temmuz 1944 tarihinde ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği arasında "Almanya'nın Kayıtsız, Şartsız Teslimi Tasarısını" imzalamışlardır (Uçarol, 2015: 40).

ABD Başkanı Harry S. Truman Pasifik bölgesindeki savaşı bir an önce bitirebilmek amacıyla atom bombası kullanılmasını bildirmiştir (Ana Hatlarıyla İkinci Dünya Savaşı, 2022: 23). Japonya 14 Ağustos'ta kayıtsız şartsız teslimi kabul etmiş, 1939'dan 1945'e kadar altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı müttefik devletlerinin galibiyeti ile son bulmuştur (Uçarol, 2015: 612).Müttefik devletlerden İngiltere ve Fransa her ne kadar savaştan galip olarak ayrılırlar da savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar onları da etkilemiştir. Bundan sonra oluşturulan yenedünya düzenine hala dinamik ve savaştan az bir yarayla ayrılan ABD karar vermiştir. (Hobsbawn, 1996: 65).

1.3. II. Dünya Savaşında Türkiye'nin Durumu ve Batı ile Münasebetleri

Türkiye II. Dünya savaşının başladığı yıllarda tek amacı sonucu ne olursa savaş dışında kalmak olmuştur. Türkiye'nin stratejik konumundan dolayı mihver ve müttefik devletlerin her ikisi de Türkiye'nin müttefikliğine mecbur oldukları için Ankara baskılara rahat bir şekilde set çekmiş, savaşın son anlarına kadar tarafsız kalmayı başarmıştır (Özçelik, 2010: 255). Ancak tarafsız kaldığını duyurduğunda diğer devletler tarafından savaş girmesi için ikna edilmeye çalışılmıştır. Böylece Türkiye denge politikasını elden bırakmamak için diğer devletlerle birçok anlaşma imzalamıştır (Gök, 2021: 591). Savaş süresince tek amacı Sovyet karşıtı olmadan Türkiye'nin emniyetini sağlayacak müttefik devletlerle anlaşmalar yapmak olmuştur. Aynı anda Almanya ile de ilişkilerini sıkı tutmaya çalışmıştır (Ünalp, 2020: 204).

Almanya savaş başlarında Türkiye'nin Balkan Paktını perçinleme çabalarını İngilizler'in siyasetinin bir parçası olduğunu düşünmüş aynı zamanda Türkiye'nin Batılı

Devletlerle yakın temas halinde olmasından rahatsız olmuştur. Almanya Yunanistan'da ilerleyen Alman birliklerine Türkiye sınırlarından uzak durmaları için emir verdiğine dair İnönü'ye bir mektup göndermiştir. Diğer yandan ise Alman yetkilileri Alman birliklerinin Ege ve Karadeniz istikametinde yürümelerinin Türk-Sovyet anlaşmasına neden olacağından tedirgin olmuşlardır. Endişelerden kurtulmak için Almanlar Türkler ile bir anlaşma ile bu sıkıntıların ortadan kalkacağını düşünmüşlerdir. 9 Nisan'da Türk Büyükelçisi Hüsrev Gerede ile Dışişleri Bakanı Ribbentrop bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Türkiye'yi Sovyet tehdidiyle elinde tutmaya çalışan Almanya artık bu politikasından vazgeçmiş ve savaş sonrası toprak vaatleriyle kontrol altında tutmaya çalışmıştır. 18 Haziran 1941 tarihinde Alman- Türk Saldırmazlık Paktı imzalanmış, Antlaşma Türkiye adına Hasan Saka Almanya adına Franz von Papen imzalamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu antlaşmanın gayesi ve gerekçeleri hakkında bilgi vermiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1941: 1).

Almanya, Türkiye ile imzaladığı antlaşmadan sonra Sovyetler Birliğine saldırmış, bu durum sonrasında Türkiye'nin savaşa girmesiyle alakalı her iki taraftan da baskı görmüştür. Özellikle İngiltere ile ittifak içerisinde olan Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin müttefikler safında harbe girmesi için, Türkiye'ye 1941 yılında doğrudan Ödünç Verme ve Kiralamam Kanunu dahilinde askeri teçhizat yardımında bulunmuştur. Almanya'nın karşısında iş birliği içinde olan İngiltere, Sovyetler Birliğine yardım için Türkiye'nin tarafsızlığını bozacak Montreux'ye aykırı taleplerde bulunmuş ancak Türkiye bu talepleri reddetmiştir. Aynı şekilde Almanya'da Montreux'nün maddelerine uymayacak taleplerde bulunmuş ancak Türkiye savaş boyunca Montreux Antlaşmasının gereklerini yerine getirerek savaş dışı kalmaya çalışmıştır (Güney, 2020: 60-61)

Almanya'nın savaş sanayisi için önemli maddelerden biri olan krom Türkiye'de bulunmaktadır. O dönemde Türkiye krom üretiminde önde gelen ülkelerden olmuştur. Savaş döneminde ise Almanya'nın krom bulabileceği tek ülke ise Türkiye'dir (Deniz, 2015: 88). Pakttan sonra Türkiye Almanya'ya 90.000 ton krom satışını belirten antlaşma imzalanmasını önermiştir. Krom, çelik ve yüksek dirençli zırh yapımında önemli bir hammaddeydi. Almanya ve İngiltere her ne kadar kromu ellerine geçirmek isteseler de bir yandan da birbirlerinin ellerine geçmesine izin vermemişlerdir. Türk

tarafı ancak savaş malzemeleri karşılığında krom satışına izin vermiştir. Bu durum üzerine Almanlar krom satışı karşılığında ağır top satmaya razı olmuşlar, onun öncesinde İngiltere ve Türkiye krom satışı üzerine iki yıllık bir anlaşma imzalamışlardır (Deringil, 1994: 160). Türkiye ve Almanya arasında ise 1941 tarihinde 10 yıllık süreyle bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak savaşın sonlarında Türkiye müttefikleriyle bir politika takip etmek maksadıyla, 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile münasebetlerini kesmiş daha sonra da Birleşmiş Milletlere kurucu üye olmak maksadıyla Almanya'ya savaş ilan etmiş ancak fiilen katılmamıştır (Soysal, 1965: 293).

Türk-Alman ilişkilerinin gerginleştiği, Türk-İngiliz ilişkilerinin ise iyiye gittiği bu dönemde Türkiye ile Sovyetler Birliği bir anlaşma imzalamak üzere Türk Dışişleri Bakanını Moskova'ya davet etmişlerdir. Sovyetler Birliği bir Alman saldırısından kaygılanmış bu yüzden de İtalya ve Almanya'ya karşılık Türkiye ile bir anlaşma imzalamak istemişlerdir. Türkiye ise Balkanlarda ve Akdeniz'de sorun olabilecek İtalya'ya karşı İngilizlerle anlaşma yapmak istemiş sonrasında Almanya'ya karşılık Sovyetler Birliği ile bir anlaşma imzalayarak kendini güven altına almak istemiştir (Uçarol, 2015: 631). Saraçoğlu Sovyetler Birliği tarafından dostluk anlaşması yapmak için 25 Eylül 1939'da Moskova'ya davet edilmiş ancak iki ülkenin istekleri de birbirleriyle farklılık göstermiştir. Ancak yine de Almanya, Türkiye'nin tarafsız kalması gerektiği düşüncesinden vazgeçmemiş ve bu amaçla Sovyet Rusya ile Türkiye arasında görüşme sağlamıştır. Yapılan görüşmelerde Karadeniz'de Türk- Sovyet karşılıklı yardım paktı ve Boğazlarla alakalı Montreux rejiminin devamının öngörüldüğü bir Antlaşma hazırlanmıştır.

5 Eylül'de Almanya'nın Moskova Büyükelçisi Graf Schulenburg, Vyacheslav Molotov'dan Türkiye'nin çekimserliğinin korunmasıyla alakalı çalışmalara başlanılmasını istemiş ve İngiltere'nin Romanya üzerinde Fransız ve İngiliz yardım birliklerinin kabul edilmesi için ısrar ettiğinin, yardımların kesilmesi için Boğazların kapatılması gerektiğini ve bu durumun Rusya'nın menfaatleri için de geçerli olduğunu söylemiştir. Rusya Türkiye'den Montreux Sözleşmesine, Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin harp gemilerine Boğazların daima kapatılması maddesi eklenmiştir (Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, 1969: 141-142). Bu istek boğazların Sovyet Rusya'sının savaş gemilerine tamamen açılması demektir. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere

tümüyle kapatılması ve Karadeniz'in de kapalı bir iç deniz haline getirilmesi böylelikle Boğazlarda ve Karadeniz'de kurulan siyasetin tamamen Rusya lehine yeniden düzenlenmesi anlamına gelmiş, Saraçoğlu ise Türkiye'nin hiçbir zaman yeni bir Hünkâr İskelesi Antlaşmasına meydan vermeyeceğini bildirmiştir (Deringil, 1994: 93). Bu yüzden Moskova'ya görüşmelere giden Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Sovyetler Birliğinin bu aşırı maddelerini reddederek ve herhangi bir anlaşmaya varmadan Moskova'dan ayrılmıştır (Uçarol, 2015: 634).

1941 senesinde Moskova'da başlayan İngiliz- Sovyet görüşmeleri Türkiye tarafından Sovyetler'in Türkiye ile alakalı amaçlarını İngiltere'ye onaylattırmaya çalışıyor olarak anlaşılmıştır. İngiltere ve Sovyetler'in pazarlıklarını Türkiye üzerinden yapmak üzere anlaşmaları, Türkiye'nin ilerleyen dönemleri için tehlike arz etmiştir. I. Dünya Harbi esnasında İngiltere'nin Boğazları Sovyetlere vermesi Türkiye tarafından unutulmamıştır. İngiliz- Sovyetler görüşmelerinde alınan bilgilerde Türkiye'nin düşüncelerini doğrulamıştır (Eyüboğlu, 2008: 37).

Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin menfi yönde ilerleme göstermesiyle beraber Fransa ve İngiltere ile daha önceden başlatmış olduğu görüşmeleri hızlandırmış, İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye'yi endişelendirmiştir. 13 Nisan'da İngiltere, Fransa ve Yunanistan, Romanya, Türkiye arasında karşılıklı olarak güvence verilmiştir (Sarıçoban, 2020: 1758). İngilizler Türkiye'den deniz ve hava üslerinden faydalanma ve boğazların İtalyan gemilerine kapatılması gibi isteklerde bulunmuş ancak Türkiye böyle bir kararın Türkiye'nin tarafsızlığını bozacağından dolayı kabul etmemiştir. İtalya'nın Balkanları kontrol altına almasında etkisiz kalmasından dolayı araya Almanya girmiş; Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan 1941 yılında Almanya tarafından işgale uğramıştır. Bu yeni gelişme Türkiye üzerindeki tahakkümleri artırmış, her iki tarafta Türkiye'nin yansızlığını bozacak taleplerde bulunmuştur (Güney, 2020: 60).

Türkiye ve İngiltere arasında 12 Mayıs 1939 günü Türkiye'nin barış cephesine bağlanacak bir deklarasyon imzalaması ile sonuçlanmıştır. Aynı zamanda Türkiye ve İngiltere Balkanlar'da güvenliğin korunması gerektiğini ilan etmişlerdir Yapılan bu Antlaşma hiçbir devlete karşı yapılmamıştır. 1939 yılına kadar Fransa ve Türkiye arasında ilişkilerin iyileşmesi Hatay meselesinden dolayı aksamış ancak mesele

çözümüne kavuşunca Fransa ile de deklarasyon imzalanmıştır (Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, 1969: 139).

Antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisinde 8 Kasım 1939 tarihli ve 3738 sayılı kanun ile onaylanmış ve 9. Maddesine uygun olarak 16 Kasım 1939'da yürürlüğe girmiştir (TBMM TD. 6. Devre, 6. Cilt, 2. Birleşim, 16). 2 Numaralı protokol ile antlaşma gereğince Türkiye'nin üstlendiği sorumlulukların onu Sovyet Rusya ile silahlı bir çatışmaya sürükleyecek bir harekete zorlamayacağı onaylanmıştır Bu deklarasyon ile Türkiye müttefiklerle olan ilişkilerinde ilk önemli adımını atmıştır. (Soysal, 1965: 284)

Türkiye'ye bu ittifakı imzalamaya zorlayan, başından beri kaygı duyduğu siyasi, askeri güvenlik ve ekonomi gibi eksiklikler olmuş Türkiye bu eksikliklerle tek başına üstesinden gelemeyeceğini bildirmiştir. Bu inanç ilk defa İtalya'nın Arnavutluk işgali ile başlamış Almanların Balkan siyaseti tuzu biberi olmuştur. Ayrıca Sovyetlerin Boğazlarda etkisini artırmaya çalışması da ittifakın imzalanmasında önemli bir neden olmuştur. Türkiye'ye karşı yapılacak olan bir Avrupa Devleti saldırısında Türkiye saldıran devletle çatışmaya girerse İngiltere ve Fransa fiilen Türkiye'ye yardım edilmesini kararlaştırılmışlardır (Sarıçoban, 2020: 1760).

1.5. Türkiye ve Diplomatik Konferanslar

Savaşta Mihver Devletlerin gücünü kaybetmesi ve Müttefiklerin bazı kazanımlar elde etmesinden sonra savaş ve savaşın devamında planlamalar yapmak üzere birçok konferans düzenlenmiş, görüşmelerde ortaya konulan amaçlar ve bu amaçlarda Türkiye'nin yeri büyük ehemmiyet taşımıştır. İngiltere Türkiye'yi savaşa sokarak hem Almanya'yı hem de savaştan sonra olası bir tehlike anında Sovyet Rusya'yı saf dışı bırakmak istemiş, bu nedenlerden dolayı Churchill ve Roosevelt, 14 Ocak 1943 tarihinde Casablanca kentinde toplanmışlardır (Otaç, 2019: 106).

Konferansta Rusya üzerindeki etkiyi azaltmak için Sicilya'ya çıkarma yapmak Almanya üzerindeki tahakkümü artırmak Balkanlarda diğer bir cepheyi açmak için Türkiye'nin de harbe katılması için gerekli askeri hazırlıkları başlatmak, Almanya'nın direnci kesilince Avrupa'da da cephe açmak ve sonunda Japonya ve Almanya ile teslimiyet anlaşmasını imzalayana kadar mücadele konuları konuşulmuştur (Armaoğlu, 2015: 201). Bu konferansta konuşulan diğer bir konu ise Türkiye'nin

müttefiklerin yanında savaşa dahil olması olmuş, Churchill Türkiye'nin tek eksiğinin askerî yetersizlik olduğunu bildirmiştir (İlhan, Selim İlkin, 2013: 262).

Casablanca konferansından sonra İngiltere Başbakanı Churchill 30 Ocak 1943 tarihinde Türkiye'nin harbe girişini öne çekebilmek için askeri teçhizatlarla desteklenmesi gerektiğini bildirerek ve ülkenin savunma gücünü araştırıp görüşmek üzere Adana'ya İnönü ile görüşmeye gitmiştir (İkdam Gazetesi, 2 Şubat 1943: 1).

Churchill Adana'ya gittiğinde talepte bulunmak için değil Türkiye'nin malzeme ve silah eksiklerini incelemek için geldiğini belirtmiştir. Amerikan başbakanı adına Churchill, Türkiye'nin bir saldırı sonucunda savaşa girmeleri gerektiğinde orduyu donatacağına dair güvenceler vermiştir. İnönü ise bu konuda Rusya'dan çekindiğini, Almanya yenildikten sonra Rusya'nın Avrupa'da egemen duruma geleceğinden bahsetmiştir (Uçarol, 2015: 644). Churchill komünizmin artık etkisini kaybettiğini savaş sonrasında Rusya Türkiye'ye saldırırsa bile, kurulacak Milletlerarası Cemiyetin mutlaka olaya dâhil olacağını bildirmiştir (Armaoğlu, 2015: 213).

Churchill Stalin'e bu durumla ilgili bir mesaj göndermiş ve mesajda şunları aktarmıştır; "Ocak ayında Adana'da bütün mühim devlet erkaniyle yapmış olduğum uzun görüşmeler sonrasında her iki tarafında epey ilerlemiş olduğunu gördüm. İlk iş olarak onları modern silahlarla donatmak kararını aldım. Tek yol olan Toros demiryollarından yararlanmaları için Mısırdan malzeme taşınması için birkaç gemiyi geri almak şartı ile onlara vermek üzere anlaştım. Ayrıca bölgede bulunan Alman teçhizatının birazını da onlara vermekteyim Cephaneyi direkt olarak ulaştırabilmek için Ankara'da ortak Türk- İngiliz askeri komisyonu kurmaktayız. Almanya ve Bulgaristan'dan gelebilecek herhangi bir tehlikede onları korumak için ortak planlar yapmaktayız. (Eyüboğlu, 2008: 27)

Görüşmelerin ikinci gününde Genelkurmay Reisi Mareşal Fevzi Çakmak ve Şefik Çakmak; askeri problem olarak gösterilen maddelerin anlaşılabilir ve Türkiye'nin çıkarına mutabık bir şekilde düzenlenmesine özen göstermişlerdir. Görüşmelerde askeri yardım mühim konulardan biri olarak tartışılmıştır. Churchill görüşme esnasında İnönü'yü tam olarak baskı altına almasa da Sovyet tehlikesini sürekli hatırlatarak Türkiye'nin müttefiklerin safında savaşa girmesi gerektiğini belirtmiştir. Müttefik ve Mihver devletler Türkiye'nin kendi saflarında harbe girmesi için her türlü görüşme yapmışlar ancak Türkiye her daim tarafsızlığını sürdürmüş, sınırlarına bir

saldırı olmadığı sürece savaşa dâhil olmayacağını her fırsatta dile getirmiştir (Yalçın, 2011: 712). Adana görüşmelerinde Churchill Türkiye ve Sovyet arasındaki gerginliği kullanarak Türkiye'yi savaşa sokmaya çalışmıştır. Churchill İsmet İnönü'ye Türkiye'nin müttefikler tarafında harbe girmesi sonrasında ittifak grubunun Rusya ile alakalı duyulan endişelerin artık son bulacağını garantisini vermiş aksi halde ilerleyen zamanlarda Rusların Türk boğazları ile alakalı isteklerin önüne geçemeyeceklerini söylemiştir (Biol Akgün, Yaşar Semiz, 2007: 243). Churchill İsmet İnönü'ye Türkiye'yi tehlikeye atmak gibi bir gayelerinin olmadığını aksine Türkiye tehlikeye girdiği taktirde kendilerinin de zor duruma düşeceklerini bildirmiştir. Türkiye ise müttefiklerin Türkiye'nin eksiklerini tamamlamalarının kendi yararlarına ocağını söylemiş ancak İngilizlerin Türkiye'nin herhangi bir yerinde üs kurmasına izin vermeyeceğininide eklemiş böylece Adana görüşmeleri müttefikler açısından Türkiye'yi savaşa sokma konusunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ezer, 2020: 2607).

Müttefikler arasında 1943 yılının mayıs ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen görüşmede ise Türkiye'nin harbe girmesi gerekli görüldüğü tekrarlanmış ancak yeni açılacak cephe konusunda fikir birlikteliği sağlanamamıştır. (Güney, 2020: 62)11-24 Ağustos 1943 tarihlerinde Roosevelt ve Churchill'in görüşmeleriyle Quebec'de yapılan konferansta Balkanlarda başka bir cephe açılması fikri konuşulmuş ancak İnönü bunu kabul etmemiştir ve cephenin Balkanlarda değil Normandiya'da açılmasına karar verilmiştir (Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, 1969: 171-172). Ayrıca müttefikler Türkiye'nin tarafsızlığına zarar verecek olan askeri üs ayrılması, boğazları kullanacak Alman gemilerinin kontrol edilmesi ve Almanya'nın gereksinim duyduğu krom hammaddesinin satışının durdurulması gibi isteklerde bulunmuştur (Güney, 2020: 62).

19 Ekim 1943 tarihinde başlayan ve Moskova'da toplanan konferansa İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Cordell Hull, Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov ve Çin Dışişleri Bakanı Fu Ping katılmıştır. Konferansta Sovyetler Birliği Müttefik Devletlerden yardımın artmasını talep etmiş, savaşın süresinin azaltılması için İsveç havaalanlarının kullanılması ve Türkiye'nin bir an önce savaşa katılmasıyla beraber başka bir cephenin daha açılması konusu tartışılmıştır (Otaç, 2019: 111). Molotov, Türkiye'nin savaşa girmesinin

müttefikler açısından açacağı sorunların Almanlara açacağı sorunlardan az olacağını ve üç büyüklerin baskısıyla Türkiye'nin savaşa girmesinin mümkün olacağını bildirmiştir (İlhan Tekelli, Selim İlkin, 2013: 292). Cordell Hull Bu dönemde Türkiye'nin savaşa katılmasının mantıklı bir hareket olmadığını belirtmiş, Türkiye'den ancak hava üslerinin ulaşılabilirliği için teklifinin götürülebileceğini söylemiştir (Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, 1969: 172-173).

İngiltere Dışişleri Bakanı Moskova'dan dönerken Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşme fırsatı bulmuş ve Türkiye'den Alman üstünlüğünü kırmak için Güneydoğu Anadolu'daki havaalanlarının kullanılması gerektiğini ve bundan doğacak avantajı anlatmıştır. Ancak Türkiye İngiltere'nin yardımı kesme tehditlerine boyun eğmeyerek hava üslerini vermenin savaşa resmen katılmak olduğunu söyleyerek İngiltere'nin bu teklifini reddetmiştir (Sander, 2016: 173).

Stalin, Churchill ve Roosevelt'in katılımıyla Tahran şehrinde 28 Kasım 1943 tarihinde toplanılan konferansta Türkiye'nin savaşa dâhil olmasıyla alakalı liderler arasında fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Almanya'nın mağlup edilebilmesi için Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi Balkanlarda bir cephe açılması gerekiyordu sadece Türkiye bu konuda onlara yardım edebilirdi. Ancak zafere doğru yaklaşıldıkça liderler arasında görüş ayrılıkları çoğalmış Stalin ise ikinci cephenin Avrupa'da açılmasını istemiştir (Armaoğlu, 2015: 202).

Üç büyük liderin, Churchill, Roosevelt ve Stalin'in ilk defa bir arada buldukları bu konferans Sovyetler Birliği'nin gücünün ve galibiyetin kazanılması açısından önemiyetinin arttığı bir dönemde yapılmıştır. Tahran'da gerçekleştirilen konferanslar sonucunda, Dışişleri Bakanları tarafından Moskova'da sözü geçen maddeler kabul edilmiştir. Ayrıca görüşmeler sırasında İran'ı ilgilendiren kısımda müttefikler, İran'ın zafer elde etmesi için gösterdiği katkıları unutmamış, harpten sonra bu ülke sınırları içerisinde bulunan askeri birliklerini çekeceklerini ilan etmişlerdir. (Eyüboğlu, 2008: 92)

Tahran Konferansında Cumhurbaşkanı İnönü, Kahire'ye davet edilmiş, İnönü konferansta "Eşitler arası özgür tartışma ortamı" teminatını ve Bakanlar kurulundan gerekli desteği aldıktan sonra 4 Aralık 1943 tarihinde Churchill ve Roosevelt ile konferansa katılmıştır. ABD Başkanı Roosevelt Türkiye'nin Almanya'ya karşı harbin

yalnız savaşmak için değil, harp sonrası barış dzeninin de devamlı kılınabilmesi için mühim olduğunu belirtmiştir. Churchill ise Almanya'nın geri çekilmesiyle ortada problem kalmayacağını Sovyetlerle ilgili çekinceninse savaşa girdikten sonra ortadan kalkacağını söylemiştir. Kahire Konferansı Türkiye üzerinde yapılan baskıların zirvesi olmuştur. İngiltere'ye göre Türkiye savaşa girme konusunda ayağına gelen bu fırsatı ittiği takdirde yalnız kalabilirdi. İnönü ise her fırsatta Türkiye savaş dışı kaldığı takdirde güvende diyerek savaş girmeyi reddetmiştir (Deringil, 1994: 221). Churchill Amerikan ve İngiliz uçaklarının Türkiye'ye gelmesinin kararlaştırıldığını, Türkiye buna izin vermezse siyasi hayatında yalnız kalacağını belirtmiştir. Konferansın sonunda İnönü prensip itibariyle harbe katılmaya razı olmuştur (Ahmet şükrü Esmey, Oral Sander, 1969: 173).

Mtfevik Devletlerin savaş sonrasında kuracakları yeni dünya dzenini açısından yaptıkları konferansların bir diğeri Dumbarton Oaks Konferansı olmuştur. 14 Ağustos 1941 tarihinde ABD Başkanı ve İngiltere başkanının Atlas Okyanusunda bir savaş gemisinde bir araya gelerek imzaladıkları "Atlantik Beyannamesinde" iki devlet nedeni ne olursa olsun g kullanmanın sona erdirilmesini ve bu doğrultuda gelecekte bütün devletleri kapsayacak bir güvenlik sisteminin oluşturulmasına karar vermişlerdir. Bu karar sonrasında bir konferans toplanmıştır. Bu konferanstaki amaç, harp sonrasında inşa edilecek yeni dünya dzeninin barış, güvenlik ve sağlam temeller üzerine oturtulmak istenmesi, ortak bir milletlerarası örgütün kurulmasıyla birlikte güvenlik ve barışın sağlanması sorumluluğu bu örgüte verilmiştir. Ancak konferansta özellikle "Güvenlik Konseyi" ile ilgili anlaşmazlıklar yaşanınca konunun Yalta'da sonuca bağlanması karar verilmiştir. (Eyüboğlu, 2008: 95)

4-12 şubat tarihlerinde gerçekleşen Yalta Konferansına Churchill, Stalin ve Roosevelt katılmıştır (Ota, 2019: 114). Stalin, Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği için güvence sağlayacak bir etki alanının oluşturulmasını istemiştir. Roosevelt, Pasifik savaşında Sovyetlerin desteğini sağlamak istemiş Churchill ise, Doğu Avrupa'da özellikle Polonya'da zgr seçimlerin yapılmasını istemiştir. Ancak üçünün de tek ortak problemi savaştan sonra Almanya'nın nasıl şekilleneceği olmuştur (İlhan Tekelli, Selim İlkin, 2013: 354).

Yalta'da Balkan Devletleri ile bir komisyon oluşturulması bu komisyona Türkiye'nin de katılması istenmiştir. Ancak Stalin ve Molotov böyle bir katılıma gerek olmadığını

belirterek Türkiye'yi yalnız bırakma politikası izlemişlerdir. BM Konferansı kararlaştırıldığında 44 Devletten oluşan listede Türkiye yer almamıştır. Stalin Türkiye'nin BM'de olmasını, galipler listesinde bulunmasını istememiş, böylece savaş sonrasında Balkanları Avrupa'dan ayırmak istemiştir. Türkiye'yi yalnız bırakarak toprak ve üs isteklerinin kabulünü gerçekleştirme amacı gütmüştür (Köse İ, 2015: 249).

Üç lider kendi aralarında Sovyetler Birliğinin Japonya'ya savaş açmasını ayrıca Boğazlar statüsünün Sovyetlerin lehine değiştirilmesi kararının Türkiye'ye verilmesini kararlaştırmışlardır (Uçarol, 2015: 622). Ayrıca Stalin, Montreux sözleşmesinin eskimiş olduğunu, değiştirilmesi gerektiğini Türkiye'nin boğazları kullanarak Rusya'nın daha fazla üzerine gelemeyeceğini bildirmiştir (Armaoğlu, 2015: 206). ABD ve İngiltere ise, Sovyetlere boğazlardan geçiş için daha çok fazla hak verilmesini Montreux sözleşmesinin yenilenmesi taraftarı olduklarını ama Boğazların statüsünün çok fazla değiştirilmesinden yana olmadıklarını dile getirmişlerdir (Sarıçoban, 2020: 1769).

Avrupa'da müttefikler kazanılan zafer sonrasında Berlin'in yakınlarında bir bölge olan Postamda 17 Temmuz 1945 tarihlerinde toplanmışlardır. Potsdam Konferansı müttefikler arasında savaşın bitirilmesi konusunu değil barışın nasıl korunacağını tartışmışlardır. Harbin kazanılmasıyla beraber her büyük devletin galibiyet sevinci içerisinde kendi cihetlerinin çıkarlarına öncelik vermesi nedeniyle çatışmalar başlamış, harp sonrasında Avrupa'da devam etmesi planlanan güvenlik ve barış ortamının kolay kolay sağlanamayacağı anlaşılmıştır (Eyüboğlu, 2008: 100). Görüşmeler sırasında yapılan konuşmalarda Türkiye için önemli bir konu olan Boğazların statüsü tartışılmıştır. Saraçoğlu konferans esnasında alman kararların Boğazların dolaylarının askerden arındırılmasına yol açacağını belirtmiş, bu durumun ancak Sovyetlerin Türkiye'nin Doğu illeri ile ilgili güvence vererek gerçekleşeceğini bildirmiştir (Otaç, 2019: 116).

İngiliz Başbakanı Churchill konferansın ilk günlerinde boğazlar konusunun Sovyetlerin sadece iki devlet arasındaki bir meseleymiş gibi yaklaşmasını hoş karşılamamış, Sovyetlerin boğazlarda üslere sahip olamayacağını da eklemiştir. Truman ise bu konuda İngiltere'yi desteklemiş Sovyetlerin Türkiye'den toprak

istememesinin sadece ikisini ilgilendirdiğini ancak boğazlar meselesinin tüm dünyayı ilgilendirdiğini belirtmiştir (Mehmet Gönlübol, 1969: 195).

Potsdam Konferansında değerlendirilen diğer bir konu ise Polonya sorunu olmuştur. Üç büyükler Potsdam 'da bir araya geldiklerinde Polonya'daki güçler birliğinin oluşturduğu hükümetin kuruluşu tamamlanmıştır. Kurulan bu yeni hükümet, diğer devlet tarafından tanınmış ancak hükümet, kurulmadan önce verdiği sözleri, konferans sona erince yerine getirmemiştir. Verilen sözlerin tutulmaması Batılı Devletlerin Polonya hakkında endişelenmelerine neden olmuştur. (Eyüboğlu, 2008: 101)

Türkiye İkinci Dünya harbi başladığında Fransa ve İngiltere ile ittifak yapmış tercihini Batıdan yana kullanmıştır. Türkiye müttefiklerin istekleri doğrultusunda Almanya ile bağlantısını tamamen kesmiş diğer taraftan da Ege Adalarından gelmesi muhtemel olan saldırılara karşı hazırlıklara devam etmiştir (Uçarol, 2015: 650). Fakat Türkiye'nin savaş sırasında izlediği politika onu büyük bir yalnızlığa itmiş, Sovyetlerin istekleri ile yalnız bırakmıştır. Bunun sonucunda Türkiye kendine bir destek aramış ve Japonya'ya 23 Şubat 1945'te resmen harp ilan etmiş ancak fiilen savaşa katılmamıştır (Akşam Gazetesi, 24 Şubat 1943: 1).

4-11 Şubat 1945 tarihinde toplanan Yalta Konferansı toplanana kadar Sovyet- Türk ilişkilerinde mühim bir şey yaşanmamıştır. Ancak dünya düzenin ilkelerini belirlemek için toplanılan bu zirvede tartışılan hususlar ve alınan kararlar Türkiye'yi yakından alakadar etmiştir. Stalin 10 Şubat 1945'te toplanılan zirvenin yedinci oturumunda Boğazların ve Montreux Boğazlar Sözleşmesinin tekrar kontrol edilmesini talep etmiştir. İngiltere adına Başkan Churchill, Amerika Birleşik Devletler adına Başkan Roosevelt ve Sovyetler adına Stalin'in yer aldığı konferansta harbin son şekli ve bundan sonra takip edilmesi gereken ilkeler belirlenmiştir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri için Almanya'ya karşı aynı tarafta yer almış ve savaşı kazanmış devlet olan Sovyetlere karşı, savaşa dahil olmamış, yürüttüğü politika neticesiyle yükümlülüklerini yerine getirmemiş Türkiye büyük bir yalnızlık ve Sovyet tehlikesi ile konferansa katılmıştır. (Özçelik, 2010: 265)

Sovyetler, hareket kabiliyetlerini engellediği bahanesiyle Montrö'nün iptalini istemişlerdir. Ancak 1936 yılından 1945 yılına kadar ki sürede Montrö'nün uygulanmasıyla alakalı bir sorun yaşanmamıştır. Sözleşmede yapılacak herhangi bir değişiklik Türkiye'nin tam bağımsızlığını ve dış politika tercihlerini ve egemenliğini

tehtit edecektir. Asıl neden Boğazlarda Rus gemilerinin geçişleri değil Stalin'in Boğazlarda Rus egemenliğini kurmak istemesi olmuştur. Türkiye'yi de Balkanlarda kurmak istediği Sovyet uydusu ülkeler içine dahil etmek ve Ege'ye açılarak Cebelitarık ve Süveyş üzerinde hakim olmayı amaçlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin kararsız politikasının tersine Sovyet isteklerine en önemli karşı koyuş İngiltere'den gelmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Churchill Yalta Konferansında yapmış olduğu konuşmada, "Türkiye 1939 senesinde İngiltere ile bir antlaşma ortaya koymuş ve harp boyunca askeri yetersizliği sebebiyle meüteffiklere katılmamış, İngiltere ile işbirliği yaparak anlaşmalı adım atmışlardır. Bu konuşma İngiltere'nin Sovyetleri değil Türkiye'yi destekleyeceği anlamına gelmiştir (Köse İ. , 2015: 251).

1.6. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı Döneminde Aldığı Tedbirler (Milli Korunma Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi)

Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmemiş olmasına rağmen savaşın ekonomik alanda yarattığı olumsuzluklardan kurtulamamış her an tetikte olmak için en az diğer ülkeler kadar harcama yapmıştır (Özcan, 2020: 305). 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntılar Türkiye'nin II. Dünya Savaşında her alanda olumsuz etkilerini derinden yaşamasına neden olmuştur. Fakir ve dar kesimli kimseleri mağdur düşürmüştür. Hayat pahalılığı, ihtikârla yani karaborsa ile uğraşma, açlık, sefalet gibi durumları da beraberinde getirmiştir. Devlet de Narh sistemi, vurgunculukla mücadele, karne uygulaması gibi yollarla sıkıntıları en aza indirmeye çalışmıştır. Fakat gerek devlet teşkilatlanmasının altyapısal ve mali alandaki yetersizliği, gerekse devlet politikalarını uygularken halktan gelen itirazlar savaş döneminde bitme noktasına gelen ekonominin kontrol altına alınmasına engel olmuştur (Metinsoy, 2007: 52-53).

Harp boyunca Türkiye'deki yatırımlar durma seviyesine gelmiş, sanayide daralma yaşanırken halkın tüketim talebinde artışlar yaşanmıştır. Bu durum Türkiye'nin uyguladığı İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının askıya alınmasına neden olmuştur. (Uzunkaya, 2019: 178). 1942 senesinde ihtikarcılar için 10 seneye kadar hapis ve para cezası getirilmiş, Mayıs ayında iki defa vergilere zam uygulaması yapılmış, Yine 1942 senesinin Ağustos ayında ihtikarcılar için idam cezasının caydırıcı olacağı düşünülmüş ancak mecliste reddedilmiştir. Refik Saydam'ın vefatından sonra ülkenin başına gelen Saraçoğlu hükümeti Saydam'ın politikalarının tam tersi yol izelmiş ancak onlarda

etkili olmamış, mal arzı artmamış, vurgunculuk ve karabosra devam etmiştir (Coşar, 2003: 5)

Savaş sadece ülke içerisinde değil dışında da yani diğer ülkelerde de aktifti. Savaşta aktif rol oynamalarından dolayı ithal edilen girdinin birçoğu iptal edilmiş, bu girdilerin ya da üretim mallarının ülke içerisinde temininin sağlanmasına rağmen üretimin olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur (Pamuk, 2014: 200). 1938-1939 yılları, tüm üretken dalların ve milli gelirin azaldığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. İthalat 1938-1939 yıllarında 110 milyon doların üzerindeyken, bu rakam 1940-1941 yıllarında yarıya düşmüştür. Doların savaş süresince değer kaybettiği göz önünde bulundurulduğunda ithalatın daralmasının tüm savaş dönemini kapsadığı görülmüştür (Boratav, 2003: 86). O dönemlerde şeker en üst seviyede olmak üzere pancar, pamuk ve pamuklu ürünler ihracatından önemli gelir elde etmişlerdir. Ara mallar ithalindeki azalma sanayi üretimini olumsuz etkilemiş, Tüketim malları ithalatındaki tıkanma ise ülkede talep ve arz dengesizliğini çok daha fazla artırmıştır. Hükümet kendisinin üretmiş olduğu ürünlere dahi sürekli zam yapınca, başka mallarda otomatik olarak fiyat artışına gitmiş durum böyle olunca karaborsacılık meydana çıkmıştır (Arslan, 2016: 5).

Tablo 1.1.1930-1942 Yılları Arasında Türkiye'nin İhracat ve İthalatının Gelişimi (Mehmet Yardımcı, 2019: 59).

Yıl	İhracat (Bin) \$	İthalat (Bin) \$	Dış Ticaret Dengesi (Bin) \$	Dış Ticaret Dengesi (Bin) \$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1930	71.380	69.540	1.84	140.92	102.6
1931	60.226	59.935	291	120.16	100.5
1932	47.972	40.718	7.25	88.69	117.8
1933	58.065	45.091	12.97	103.15	128.8
1934	73.007	68.761	4.24	141.76	106.2
1935	76.232	70.635	5.59	146.86	107.9
1936	93.232	73.619	20.05	167.28	127.2
1937	109.225	90.540	18.68	199.76	120.6
1938	115.019	118.899	-3.88	233.91	96.7
1939	99.647	92.498	7.14	192.14	107.7
1940	80.904	50.035	30.86	130.93	161.7
1941	91.056	55.349	35.70	146.40	164.5
1942	126.115	112.879	13.23	238.99	111.7

Türkiye diğer alanlara önem verse de en çok sıkıntı çekilen alan savunma sanayisi olmuştur. 1938'den sonra fazlaşan bütçe harcamaları 1942 senesinde bir yükseliş yaşamış ve sığrama 1948 senesine kadar devam etmiştir. Harp yıllarında savunma giderlerinin genel bütçe içindeki oranı artmıştır. 1938 senesinde genel bütçenin %30'unu oluşturan savunma harcamaları 1939 senesinde %43,1, 1940 senesinde %53,2, 1941 senesinde %55'e yükselmiştir. Böylelikle genel bütçede ve Millî Savunma Bakanlığı bütçesinde başlangıç ödenekleri ve harcamalar arasındaki fark giderek büyümüş, bu açıkların çok küçük bir bölümü ek vergi gelirleri ve benzeri yollarla finanse edileceği için para basılma yoluna gidilmiştir (Pamuk, 2014: 200).

1944 senesinde askeri fabrikalar, hava, deniz, kara kuvvetleri ve Harita Umum Müdürlüğü "Millî Müdafaa Bütçesi" olarak tek bütçede birleştirilmiştir. Hükümetin ne kadar olağanüstü ödeneği harcayacağı, hangi harcamaların bu bölüme dahil edileceği önceden belirlenmiş ve bütçeye biraz da olsa açıklık getirilmiştir. Bu düzenleyici uygulamalar hükümetin mali gücünün tek bir evrakta görülmesini sağladığından, bütçe düzeni için yararlı olmuştur (Coşar, 2007: 71) Harp ekonomisi koşulları sadece hükümet harcamaları ile sınırlı kalmamış büyük bir ordunun beslenmesi, tüketim mallarına olan talebi de artırmıştır. Devlet ordunun ihtiyacını karşılamak için fazla tüketim malını piyasadan kaldırmış bu durum milli gelirin bölüşülmesindeki var olan dengeleri alt-üst etmiştir (Arslan, 2016: 5).

İkinci Dünya Savaşının en çok etkilediği kesim Ülkenin %80'inden fazlasını oluşturan köylüler olmuştur. Savaş sınırlı ve yerel pazara yönelik ya da kendine yeterli üretim yapan küçük üreticiler ve topraksız yoksul köylüleri şiddetli bir şekilde etkilemiştir. Büyük toprak sahipleri ise harbin yarattığı koşullardan kar yapma peşine düşmüşlerdir (Metinsoy, 2007: 132). Özellikle tarım kesiminde çalışan yetişkin nüfusun savaş nedeniyle cephelerde faaliyet göstermesi ülkenin kalkınmasında büyük payı olan tarımsal üretimin düşmesine ve gelir kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. 1940 ve 1945 yılları üretken sektörlerin ve milli gelirin azaldığı seneler olarak ortaya çıkmıştır. Yıllık değerlerden yapılan hesaplamalara göre sını üretim %5,5, tarımsal üretim %7,1, milli hâsıla %6,0 gerilemiştir (Ş. Ertan Çomaklı, Fatih Koç, Kürşad Emrah Yıldırım, 2012: 63).

Üretimi artırmak için yapılan propagandalar sonuç vermemiş, köylünün malının fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Yiyecek maddeleri sıkıntıları baş göstermiş bazı mallar

vesika ile dağıtılmak kalmıştır. Bu durum üzerine devlet çiftçilere kiraya vermek ve kullanılmak üzere savaş öncesi yıllarda kullanılması için getirilen traktör ve diğer tarım makinelerini Orta- Güney Anadolu'da yüzyıllarca kullanılmamış arazileri ziraate açılmış ve gıda maddelerinin kullanılmasına başlanmıştır. (Bulutoğlu, 1970: 6).

Tablo 1.2. 1938-1943 Yılları Arasındaki Ortalama Fiyatları ve Artış Oranları

Maddenin Adı	1938 (kuruş)	1943 (kuruş)	Artış Oranı (%)
Ekmek (kilo)	0.05	38.67	284.7
Et(kilo)	42.52	198.54	366.9
Taze sebze (kilo)	7.51	29.96	298.9
Zeytinyağı (kilo)	51.85	231.29	336
Şeker(kilo)	28	338	1107
Peynir(kilo)	48.78	155.42	218.6
Yumurta (tane)	1.71	7.94	364.3
Süt(kilo)	14.79	51.25	236.5
Kömür(kilo)	5.33	12.21	129.1
Odun(kilo)	370.08	1316.66	255.7
Tuğla	1500	6000	300
Kereste	4000	200000	400
Kireç	35	399	1040
Kiremit (Yerli)	4	300	1400
Çimento (Yerli)	50	125	150
Demir	7	70	900

Kaynak: (Çetin, 2007: 94).

Diyarbakır, Trabzon, Urfa menşeli yağların türlerine göre kilo başına 3-7 kuruş yükseldiği haberi, 1939 tarihinde basında yer almıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1939: 2). İstanbul'da ekmek sıkıntısı olduğu ve bazı fırınlarda ekmek bulunmadığıyla alakalı görüşlerde aynı zamanda basına yansımış, bazı şahısların Avrupa'daki durumları itibariyle gereğinden fazla aldıkları ancak buna rağmen herhangi bir krizin yaşanmadığı söylenerek buğday ve un stoklarında sıkıntı olmadığı belirtilmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1939: 2). Gıda maddesi dışında İstanbul'da bazı yerlerin ellerindeki benzini saklayıp satmadıkları da basına yansımıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1939: 2). İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, ülke içerisinde bulunan ihtikarla ve buna karşı alınacak tedbirlerle alakalı halkın Milli Şef'e güvenmesi gerektiğini söylemiştir (İmren Aydın, Hikmet Zeki Kapıcı, 2018: 120)

Atatürk'ün rehberliğinde birçok iktisadi reformlar gerçekleşmiş, Türkiye'de önceden uygulanan politikalarda birtakım aksaklıklar meydana gelmiştir. Harp ekonomisi deneyimi olmayan ve bu mefhumu tamamen yabancı olan yeni Cumhuriyet oldukça hazırlıksız durumda yakalanmış bu deneyimsizlikle, Türkiye savunma harcamalarını para basarak finanse etmiş böylece de enflasyon ile tanışmıştır. Günden güne artan parasal genişleme ve ithal mallarındaki azlık nedeniyle halkın piyasadaki mallara saldırması ve tüccarın stok yapmasıyla da fiyatlar hızla artmaya başlamıştır. Kısaca Atatürk zamanında uygulanmaya çalışılan "Denk bütçe ve sağlam Türk parası" siyaseti işe yaramaz hale gelmiştir. Bütün bunlar CHP Hükümetini harekete geçirmiş, mal azlığının doğurduğu sorunları en aza indirmek amacıyla bazı kişilerin var olan durumu fırsata çevirerek aşırı kazanç sağlamaları önlenmeye çalışılmıştır. Bunun için de fiyat artışlarını önlemek amacıyla sıkı bir fiyat denetim mekanizması kurulmuş, piyasalara müdahale edilmiştir (Öztürk, 2013: 139).

Bir devlet harbe katılsın veya katılmasın ordunun ve kentlerin iâşesinin üreticilerden karşılanmasının iki seçeneği vardır. Birinci seçenek hükümetin piyasaya müdahale etmesidir. Hükümet üretimi ve ticareti polis kurumlarıyla katı denetime alarak gereken tahılları kendi belirlediği fiyatlar üzerinden sağlamaya çalışmıştır. Bu yöntem yanında karaborsacılık, istifçilik gibi olayları peşinden getirmiştir. Diğer yol ise hükümet piyasaların işleyişine güvenmiş, piyasa şartları üretim ve fiyatlara karışmamış, böylece fiyat artışları üreticiyi harekete geçirmiş ve talep artışları üretimdeki artışlarla karşılanmıştır. Türkiye bu iki uygulamadan birincisini kullanmayı tercih etmiştir. Refik Saydam hükümeti "devletçilik" ilkesini savunmuştur (Şener, 2004: 75).

Savaş yıllarında Türkiye'yi yöneten Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümeti iki farklı yönden yaklaşmışlardır. Her iki devlet adamı da aynı durumlarla karşılaşmışlardır. Azalan üretim ve ithalattan dolayı yaşanan darlıklar, önlenemeyen enflasyon, halk yığınlarının tahammül sınırlarını aşmasını önlemek ve büyük şehirlerin ısınmasını, beslenmesini, giyimini sağlamak gibi durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Refik Saydam hükümeti sorunu sıkı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatta el koyma yöntemleriyle çözmeye çalışmış, Saraçoğlu hükümeti ise piyasa üzerindeki sıkı murakabe mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme yoluna gitmiştir (Pamuk, 2014: 200-201). Öncelikle tahıl alım fiyatları yükselmiş ve ürünün %25'inden daha fazlasının piyasa fiyatlarından satımı çiftçiye bırakılmıştır. Diğer gıda

maddelerinde ise denetim ya bırakılmış ya da hafifletilmiştir. Bu büyük politik değişiklikler şehirlerde fiyatları ve tüccar- çiftçi kazançlarını büyük oranda artıran sonuçlar doğurmuştur. Buğday fiyatlarının %120 ve %200 oranında artışı genel fiyat ortalamasının ise %75 ve % 90 civarında artması 1942 ve 1943 seneleri, harp döneminde enflasyonun tavan yaptığı yıllar olarak kayda geçmiştir (Boratav, 2003: 84).

İktisadi çerçevede savaşın menfi etkilerinden korunmak amacıyla Refik Saydam hükümeti savaşın hemen başında 1940 senesinde 3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu çıkarmıştır (TBMM TD. 6. Devre 8.Cilt, 25.Birleşim, 138). Milli Korunma Kanunu 1940-1945 yıllarının iktisadi özellik taşıyan en mühim uygulamalarındandır. Zira bu kanuna dayanarak çıkarılan başka düzenlemeler harp seneleri maliye ve iktisat politikalarının temelini oluşturmuştur (Şefik Taylan Akman, İnci Solak Akman, 2011: 76).

Milli Korunma Kanunu dahilinde satışlarda fatura kesilmesi zorunlu hale getirilmiş ancak koordinasyon heyeti, her günün getirdiği farklı sorunlarla baş edebilecek kapsamlı bir plan ortaya koymadığından, sitemli bir ilerleyiş gerçekleşmemiştir. Devlet öncelikle Milli Korunma Kanunu dahilinde, yükselen enflasyonu ve yaygınlaşan vurgunculuğa karşı bir tedbir olarak “Fiyat Murakabe Komisyonu” kurmuştur. Komisyonun amacı et, ekmek, şeker gibi öncelikli gıdaların fiyatlarını kontrol altına almak olmuştur. Ancak tam teşekküllü olmayan bu teşkilat Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ekonomik düzenini, kuruluşların muhasebelerini düzene sokamamıştır (Teke, 2021: 187).

Milli Korunma Kanunu ile harp yıllarında 596 karar çıkarılırken yasanın yürürlüğe girmesiyle bu kararlar genel olarak dağıtım, satış, tüketim, üretim, ulaşım, ihracat, ithalat ve üreticilerin örgütlenmesi gibi konularda toplanılmıştır. Bu kanun Devlete ekonomik hayatı düzenleme üzerinde olağandışı yetki ve hak sağlamıştır. Fiyatların belirlenmesi ile denetimi, mecburi zamanlarda tarımsal ürünlere bedel ödeyerek el koymak, dış ticarete satış koşullarını belirlemek, halk ihtiyaç duyduğu takdirde iktisadi ve ticari etkinliklerde bulunmak üzere devlet kuruluşları kurmak bu kanunla devlete verilen geniş yetkilerdendir (Özcan, 2020: 296).

Savaş koşulları nedeniyle halkın sosyoekonomik yaşantısını ve iktisadi hayatını korumak amacıyla hazırlanmış olan yasa, temel gıda maddelerinin satışından

üretimine dayalı düzenlemeleri içermiştir. Bununla beraber sınıai üretimini güçlendirip üretim merkezlerinde çalışma koşullarını düzenleyerek ve arzı arttırarak tedarik sağlanmaya çalışılmıştır (Aydemir, 202: 76). Yani kısaca bu kanun ile hükümet, sanayi kuruluşların ne kadar üretim yapacağına karar vermiş, belli tesislerin tazminat karşılığında hükümete geçme hakkına sahip olma ve 500 hektardan büyük tarlaların işletmesini tazminat karşılığında üzerine alabilme yetkisine sahip olmuştur (Uzunkaya, 2019: 179).

Milli Korunma Kanunu harp yılları koşullarından ve gereksinimlerinden doğan kanundur. Fevkalade dönemlerde Milli Müdafaayı arttırmak, iktisadi hayatın olağanüstü durumlarında dönemin ekonomik gerekliliklerine uygun olarak yürütülmesini gözetmek amacıyla çıkarılmıştır (Şener, 2004: 77). Milli Korunma Kanunu Tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisinin 18 Ocak 1940 tarihli oturumunda sunulurken Başbakan Saydam kanunun hayata geçirilmesiyle alakalı “Dünya harbi ve iktisadi vaziyetin mecburiyeti olmasaydı bu kanun üzerinde durmazdık. Bugün bu kanunun kabulünden sonra derhal tatbik edilmesini gerekli gördüklerini aktarmıştır. Türk hükümeti de böylece, geçmişte harp yıllarında yaşanan sıkıntılara yol açmamak amacıyla dünyadaki iktisadi ve ticari yankılardan an az zararla çıkma amacı gütmüşlerdir” (Teke, 2021)”

Halk arasında %25 kararı olarak da bilinen 2/ 18365 numaralı kararnameyle yürürlüğe giren 366 sayılı karara göre; tahıl ve baklaların bedeli karşılığında belli oranlar alındıktan sonra geri kalan kısmın serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Karara göre elli tona kadar üretimde bulunan üreticiler %25, elli tondan yüz tona kadar olan kısım için %35; yüz tondan fazla olan kısım için %50 oranındaki ürünlerini devlete satmak durumunda kalıp geri kalan oranlar için serbest bırakılmışlardır. Bu karar üreticiyi harmanda tespit sisteminin kaldırılarak tahmin hesabının ve bu tahminlere dayanılarak hesaplanan borçlandırma yönteminin uygulanması sebebiyle sıkıntıya sokmuştur. Çünkü borçlandırmanın esası, hububatın olgunlaştığı ve orağa gireceği dönemde yapılan ilk tahmine göre belirlenmiştir. Diğer zorluk ise borçlanan üreticilerin borçlandıkları tahılları kendi olanaklarıyla merkezlere sevk etmeye zorunlu tutulmuşlardır. O dönemin ulaşım ağı göz önünde bulundurulduğunda bu üretici için çok zorlayıcı olmuştur (Şefik Taylan Akman, İnci Solak Akman, 2011: 79-80).

Savaşın ilk üç yılında ele alınan önlemler fazla etkili olmamış hatta tam tersine fiyatların artmasına neden olmuştur. Harp sebebiyle mal ithalatı güçleşmiş, iş gücü potansiyelinin önemli bir derecesini karşılayan genç iş gücünün cepheye gönderilmesi ve büyük memleketlerin iaşesinin sağlanması üretimin azalmasına ve tüketimin artmasına neden olmuştur. İhtikâr, vurgunculuk ve fiyat artışlarının önüne geçilememiştir. Sonuç olarak kanun büyük üreticiyi desteklemiş küçük üreticiyi ise olumsuz etkilemiştir. Milli Korunma Kanunu 1960 yılında uygulamadan kaldırılmıştır (CA 30-18-1-2 -156-16-19).

Fazlaşan kamu açıklarının finanse edilmeye çalışılmasının diğer yolu ise Toprak Mahsulleri Vergisi olarak belirlenmiştir. 1944 yılının mart ayında yeni bir Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tasarısı Meclise sunulmuştur. 1944 Nisan ayında 4553 sayılı yeni Toprak Mahsulleri Vergisi meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM TD. 7. Devre 9. Cilt, 43. Birleşim, 98). Başvekil tasarımı meclise sunarken: Arkadaşlar geçen yıl bütçe kontrolü yapıldığında 140 milyon lira açık tespit edilmiştir. Bütçenin kontrolü sırasında belirlenen büyük zorunluluklar içerisinde bulunduğumuz harp koşullarıdır. Tespit edilen bu açığı Varlık Vergisiyle kapatmaya çalıştık ancak elde ettiğimiz 250 milyon lira ile zar zor kapayabildik. Bu seneki bütçede ise açığın büyük bir kısmını Maliye Bakanlığının varidat menbaları ile kapama imkânı bulabildik Geri kalan açık ise bu çıkaracağımız vergi ile kapatılacaktır. (Aydın M. K., 2017: 5) 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi uygulaması tarım dışı kesimde uygulanmış ve büyük tepki toplamıştır. Toprak mahsulleri Vergisi ise Varlık Vergisinin bir uzantısı halindedir ve köylü kesim mükellef durumdadır. Varlık Vergisi seviyesine ulaşamamasıyla birlikte Toprak Mahsulleri Vergisi Aşar Vergisinin kaldırılmasından beri ilk kez zirai alana yönelik büyük çapta ilk dolaysız vergi olarak küçük ve fakir köylünün üzerinde çok ağır bir yük oluşturduğu görülmüştür (Çomaklı, 2012: 64).

Çiftçinin vergiden önceden tespit edilen yüzdelerle bulunan ürünleri hükumete verme mecburiyeti varken çıkarılan kanun ile bu mecburiyete bir de hububat için %8 diğer ürünler için %12 oranındaki mahsulün vergi olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır (Özcan, 2020: 302). Toprak Mahsulleri Vergisinden 1943 senesi için 120 milyon, 1944 yılı için 124 milyon ve 1945 yılı için 75 milyon TL gelir sağlanması hedeflenirken yukarıdaki yıllarda sırasıyla 59,6 milyon, 47,2 milyon 66,7 milyon TL olmak üzere toplamda 173, 5 milyon lira vergi tahsil edilmiştir (Aydemir, 2021: 77).

Vergide ürünün olgunlaşma zamanı, verginin matrahının belirlenme zamanı olarak saptanmıştır. Ayrıca yeni öngörülen kurala göre elde edilen ürün miktarının üretici tarafından arzı kabul edilmiş, devamında bu bildirin hükümet tarafından destekleneceği kabul edilmiştir. Ürün hasat edilmeden önce üreticinin elde etme olasılığı olan miktarı tahmin eden devlet, ürün toplandıktan sonra ortaya çıkma ihtimali olan büyük çaplı açıklıkların hesabını sormak için bildirim zorunluluğu getirilmiştir. (Şener, 2004: 89) Vergi TMO'nun zorunlu olarak yapmış olduğu alımların içerisinde tahsil ediliyordu. Üretici hasat edilen ürünün % 25'ini devletin belirlemiş olduğu fiyatlar üzerinden TMO'ya vermiş, ofiste gerekli miktarda vergiyi düşükten sonra ödeme yapmıştır. Verginin ödenebilmesini sağlamak içinde vergisi tahsil edilmemiş kişilerin piyasaya ürün satması yasaklanmıştır. (Ertan, 2018: 243)

Toprak Mahsulleri Vergisinin genel olarak rakamsal boyutlarına bakıldığında 1943 senesinde %7,9, 1944'te %5, 7, ve 1945'te %12,8 düzeyinde kalmıştır. Verginin mali alanda uğradığı başarısızlık sosyal ve siyasi hayatı da etkilemiştir. Üç mahsul dönemi uygulanan bu vergi ile bütçe gelirlerinde yaklaşık %8'lik bir oran elde edilmiştir. Uygulamada istenen sonuca ulaşamayan bu vergi savaş yıllarının sonuna doğru 23 Ocak 1946 tarihinde 4840 sayılı kanun ile kaldırılmıştır (Şener, 2004: 90).

Boratav'a göre bu dönemi sadece burjuvazi ile yüksek bürokrasinin ve siyasilerin faizlerini paylaştıkları vurgun yılları olarak değerlendirmek yanlıştır. Tek parti rejiminin bir tarafı, savaş senelerini, haksız kazançlara set koymak üzere etkin devlet müdahaleleri üretmek diğer yandan da ekonomi ve kültür alanında bir takım kalıcı reformlar üretmek üzere fırsat olarak değerlendirmiştir (Boratav, 2003: 82). Ancak başka bir değerlendirmeye göre; Toprak Mahsulleri Vergisinden dolayı beli bükülen halk yığınları aç ve fakir olarak savaş yıllarını tamamlamışlardır. Seferberlik havasında geçen savaş yıllarında köylü savaş ekonomisinden yararlanmaktan ziyade üzerine yüklenen bu ağırlıktan dolayı ezilmiştir (Özer, 2011: 230).

Önceki yıllarda başlayan eğitim-öğretim alanlarında uygulanan politikalar yaygınlaşmış ve yeni boyutlar kazanarak sürmüştür. Ancak fakir kesimlerin çocukları, anne ve babaları çalışmak zorunda kaldığı için ailelerinin kontrolünden uzaklaşmışlardır. Eğitimleri aksarken daha kontrolsüz ve elverişsiz ortamlarda çalışma hayatına girmeye başlamışlardır (Metinsoy, 2007). Buna karşılık işçi hak ve

özgürlükleri alanında sınırlandırmaya gidilmiştir. Toplumsal hareket sınırlı kalmış, nüfusun kır-kent ayrımında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. (Arslan M. , 2020).

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında küçük bir kesim kolay kazanıp kaliteli bir yaşam sürerken, toplumun büyük bir kesmi yani az gelirli köylü, işçi ve memurlar geçim sağlamanın yanında yiyecek bulma konusunda bile sıkıntıya düşmüşlerdir. Tifüs, verem, zafiyet gibi hastalılar yaygınlaşmış toplum kıtlık korkusuyla tüketim mallarına aşırı talepte bulununca arz- talep dengesizliği ortaya çıkmıştır (Özcan, 2020).

İKİNCİ BÖLÜM

VARLIK VERGİSİNİN ANKARA UYGULAMASI

2.1. Varlık Vergisinin İçeriği, Amacı ve Uygulanması

Hükümet mali sıkıntılarının, hayat pahalılığından dolayı ortaya çıkan ihtikâr ve karaborsanın en üst seviyeye ulaştığı 1942 senesinde ekonomik ve toplumsal anlamda ortaya çıkan sorunlarda yeni çözümler aramıştır. Bir tarafta ihtikârla mücadele için cezai işlemler, polis baskınları uygulanırken bir taraftan da basında yüksek kazançların vergilendirilmesi konusunda tartışmalar devam etmiştir (İnci, 2012: 278). İaşe işleri ve teşkilatı halk nezdinde ve devlet elinde itibarsızlaştırılmış, fiyatlar birden altüst olunca devlet parası da makul değerini kaybetmiştir. Altın yükselmiş, bütçe dengesi kalmamış ve bilhassa devlet askeri masrafların ödenmesinde zorluğa düşmüştür (Aydemir Ş. S., 1967: 230). Başbakan gelişen olumsuz durumlar karşısında devletin durumu kötü olan 1.8000.000 insana yardımda bulunulmasının kararlaştırıldığını hiçbir vatandaşın kendi haline bırakılmayacağını bildirmiştir. Ülkenin en çok sıkıntı çektiği tüketim maddelerinden; kumaş, bulgur, hububat, pirinç, yağ, kömür, şeker ile mali sıkıntılarının giderilmesi için bir kere geçerli olmak üzere Varlık Vergisi alınacağına dair detaylı bir açıklama yapılmıştır (Yalçın, 2012: 323).

Görünürde Varlık Vergisi; savaş döneminde olağanüstü bir durumda ortaya çıkan servet vergisidir. Yani bu vergiye kazanç sahiplerinin ve servet sahiplerinin olağanüstü kazançları dâhil edilmiştir. Vergi yüksek kazançları hedef alan bir mükellefiyettir (Pehlivan, 2013: 42). Şevket S. Aydemir Varlık Vergisi hakkında; “Vergi zaten fevkalade bir vergidir. Bir kapris ya da arzu eseri değildir. Kaçınılması mümkün

olmayan bir gereksinim ve zaruriyetin eseridir. Ya borçlanmaya gidilecek ve o zaman yabancı iş insanları ve şirketleri bunun haricinde kalacak ya da örfi bir vergi yoluna gidilecek ve bunlarda mükellefiyet çerçevesine alınabilecekti” demiştir (Aydemir Ş. S., 1967: 229). Verginin iktisadi koşulların darlığından doğan güçlükleri sömürerek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile orantılı derecede vergi vermeyenler göz önünde bulundurulmuştur (İnci, 2012: 279).

Verginin çıkarılmasındaki en önemli neden II. Dünya Savaşının ekonomi üzerinde bıraktığı etkilerden dolayı savaş zenginlerinin düzenli şekilde vergilendirilmemesi diğer bir neden ise, hükümetin fevkalade harcamalarını bütçede açık vermeden yani enflasyona sebep olmadan yeni bir gelir kaynağı ile karşılayabilmek, diğer bir hedef ise piyasadaki mal kıtlığını belirli miktarda ortadan kaldırmak olmuştur. Servet sahipleri vergilerini ödemek sebebiyle mallarını bir anda pazarlara sürmüş ve dolayısıyla mal fiyatları düşmüştür (Subay, 2020: 140). Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve Fuat Ağralı’ya göre Varlık Vergisi ile enflasyonun daha fazla tırmanmaması için doğrultusunda para arzını azaltmak, harp senelerinde çok para kazanmış kişilerden vergi almak ve kamu gelirlerini artırmak amaçlanmıştır (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 226).

Yasayı teklif eden Hükümet, Şükrü Saraçoğlu, Fuat Ağralı, Numan Menemencioğlu, Ali Rıza Artunkal, Recep Peker, Ali Fuat Cebesoy, Hasan Ali Yücel, Hulusi Alataş, Raif Karadeniz, Fahri Engin, Şevket Raşit Hatipoğlu, Fahri Engin ve Behçet Uz’dan oluşmuştur (Ökte, 1951: 55). Varlık Vergisi Kanunu Tasarısını 11 Kasım 1942 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, verginin bir defaya mahsus savaş yıllarında normalden fazla para kazanan tüccar, emlak ve kira geliri olanlar ile büyük çiftçilerden alınacağını söylemiş aynı zamanda Başbakan Şükrü Saraçoğlu, tedavüldeki paranın azalacağını, Türk parasının kıymetleneceği, vergi ödemek için satışa çıkarılacak olan malların sayesinde ürün bolluğu yaşanacağı böylece fiyatların düşeceğini açıklamıştır (Arslan G, 2015: 201).

9 Kasım 1942 tarihinde 6/4067 sayılı tasarıda Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan vergi 11 Kasım’da 4305 sayılı Varlık Vergisi kabul edilmiştir (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 28). Verginin oylamasına Türkiye Büyük Millet Meclisinde 429 azadan 350’si katılarak tasarı oy birliği ile kabul edilmiştir (Subay, 2020: 129). Kabul edilen bu vergi sadece iktisadi değil, kültürel ve siyasi açıdan da mühim bir uygulama

olmuş başlangıçta zorunlu iç borç olarak ortaya atılmış ancak, Ali Sipahi'nin ecnebilerin buna zorunda bırakılmayacaklarını söylemesi üzerine vergiye dönüştürülmüştür (Kerem, 2005: 326). Vergi kabul edildikten sonra basında ve kamuoyunda kanun haksızlıkları, yasa dışı kazançlar, karaborsa, fiyat artışları ve döneme dair tüm sıkıntıları çözüme kavuşturacak bir kurtarıcı olacağı şeklinde beklentiler çoğalmıştır (Akar, 1992: 100).

Kabul edilen Verginin esasları Akşam Gazetesinde şöyle açıklanmıştı: kazanç ve servet sahiplerinin fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir kereye özel olmak üzere adalet sistemine göre düzenlenmiştir. Vergiden sadece 2395-2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri gereğince mükellef olanlar, işinin idaresine ve genişliğine zarar getirmeyecek şekilde bu mükellefiyeti yerine getirebilecek büyük çiftçilerden, sorumluluklarında bulunan binaların hisseli ise hissedarların hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi gelir toplamlarının 2500 liradan ve arsalarının vergide var olan değerleri 5000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarlar ayrıldıktan sonra geride kalan gelirler ve kıymetlerle bu vergiyi verebilecek olanlar, 1939 senesinden itibaren 1395 veya 2728 sayılı kanunlar gereğince vergiye tabi bir işle uğraştığı halde yasanın ilan edilmesiyle bu iş yerlerini terk eden, devredenler, meslekleri tüccar, komisyoncu, tellal olmadığı halde 1939 yılından itibaren bir defaya hususi olsa bile ticari muamelelere aracılık ederek her ne şekilde olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar bu vergiye dâhil edilmiştir (Akşam Gazetesi, 12 Kasım 1942:1).

Aile anonim şirketlerinde, kolektif şirketlerde ortakların, Müslüman ya da Gayrimüslim olduklarına göre vergi tayin olunmuş gayri safi irat üzerinden kazanç vergisi veren Müslümanların Varlık Vergilerinin 1941 kazanç vergisi ve zamları kadar olması belirlenmiştir. Büyük çiftçilerin vergisi varlıklarının %5'idir. Emlak sahibi Gayrimüslimlerden Fevkalade sınıfa giremeyenler, emlakları iradının 1500 lirası üstünde kalan kısmı kadar bir vergi ile teklif edilmiştir. 1938'den sonraki işe başlamalarda, terk etmelerde, ölçü suretiyle vergi hesaplanmıştır. Küçük seyyarlar umumiyetiyle 500 lira vergi ile teklif edilmiştir. Aylığı 40-50 lira arasındaki hizmetliler vergiden muaf tutulmuştur (Ökte, 1951: 87).

Kanunun kabul edilmesiyle birlikte ilk olarak illerde vali, ilçelerde kaymakam başkanlığında vergi miktarlarını belirleyecek komiteler oluşturulmuştur. 13 Kasım 1942 tarihinde Kanun, Maliye Vekâleti tarafından telgrafla vilayetlere gönderilmiş,

mükelleflerden alınacak vergi miktarını tespit edecek olan komisyonların ertesi gün faaliyete geçecekleri bildirilmiştir (CA 30 -10-0-0-135-970-8). 30 Aralık 1942 tarihinde Akşam gazetesinde verilen habere göre o haftaki yatırılan para miktarı 5,111,984 lira olmuştur. Mükelleflerin çoğu, bankaların açtığı krediden istifade edebilmek amacıyla ve borçlarını bir an önce bitirebilmek amacıyla başlarda borçlarından %20'sini vermişlerdir (Akşam Gazetesi, 30 Aralık 1942:1).

Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü tapu müdürlüklerinde Varlık Vergisinin gayrimenkuller üzerinde yapılacak incelemeler hakkında çıkan tebliğe göre: Varlık Vergisinin kanunun hükümlerine göre bu vergi ile mükellef olan borçlunun gayrimenkulleri devlet alacağına karşılık kanuni teminat hükmüne geçmiştir (Ulus Gazetesi, 20 Kasım 1942:1). Vergi borcunu ödemek için para yerine gayrimenkulünü hazineye arz edenlerin bu gayrimenkulleri emlak bankasınca devletten satın almıştır (Vakit Gazetesi, 15 Aralık 1942:1). Mükellefler arasında bir yıl içinde bir defadan fazla emlak ve arazi alıp-satanlarla senelik gayrisafi kazançları belirli bir orandan fazla olanlardan %15 ila 50 oranında vergi alınmıştır (Akşam Gazetesi, 13 Kasım 1942: 1).

17 maddeden meydana gelen kanuna göre; büyük çiftçiler, 2.500 lira gelir elde eden ya da değeri en az 5.000 lira olan taşınmaz mal sahipleri ve şirket ortakları vergiden mesul tutulmuş, oluşturulan komisyonun belirleyeceği vergi miktarına itiraz hakkı mükelleflerin ellerinden alınmıştır (Subay, 2020: 128-129). Mükellefler borçlarını ödemekte geciktikleri takdirde ilk haftada %1 ikinci haftada % 2 faizle taşınabilir ve taşınamaz mallar kanunu hükümlerine göre borçlarını ödemişlerdir. Vergi çıkarıldıktan on beş gün sonra borcunu kapatan mükelleflerin işlerine devam edebilmeleri için bankalar ve müesseseler tarafından kolaylık sağlanmıştır (CA 30-18-1-2-100-110-17)

Cetvellerin asıldığı tarihlerden itibaren bir ay içinde vergi borçlarını ödemeyenlerin adları Maliye Dairelerince tespit edilmiş mahallin en büyük mülkiye amirine bildirilmiş ardından mülkiye amiri gerekli araştırmaları ve tespitleri yaptıktan sonra sevk edilmesi gerekenler zabıta nezareti altında ilk dağıtma merkezlerine gönderilmiş ve bu merkezlerden de mükelleflerin iş yerlerine sevk olunacağı hakkında hükümler beyan edilmiştir (Ulus Gazetesi,23 Aralık 1942: 1). Mükelleflerden vergi borcunu ödemeyenler Erzurum'un Zigana, Deveboynu dağ ve geçitlerine, Elâzığ, Bitlis,

Diyarbakır Kopdağı, Siirt, gibi bölgelere gönderilerek çalıştırılmışlardır (Akşam Gazetesi, 16 Aralık 1942:1).

2.2.Varlık Vergisinden Yüklü Olan Müslüman ve Gayri Müslüman Gruplar

II. Dünya Savaşı döneminde hükümet Devletçilik politikası ile fiyatları kontrol altında tutarak enflasyonla mücadele etmeye çalışmışsa da mal darlığını aşamamış ve karaborsayı önleyememiştir. Ülke içerisinde ithalat Gayrimüslimlerin elinde olduğu içinde karaborsaya hâkim olan gayrimüslimlerin mali durumları da gelişmiştir. Fiyatların serbest bırakılması ve yükselmesi de devletin masraflarını bir hayli artırmıştır(Aktoprak, 2010:31). Savaş nedeniyle üretimin azalmasına karşın tüketime olan talebin artmasıyla da yoksulluk baş göstermiş, karaborsacılık artmış, enflasyon yükselmeye başlamıştır. Halkın bir kısmı fakirleşirken bir kısmı yani gayrimüslim kısım zenginleşmeye başlamıştır. Hem gelir dağılımındaki eşitsizliği yok etmek hem de var olan haksız kazancı eriterek piyasada dolaşan fazla para çekilmek istenilmiştir (Pehlivan, 2013: 20).

Varlık Vergisi bir sermaye ve kazanç vergisi olarak düşünülmesine rağmen uygulamada; gayrimüslimlere, dönmelere, kısaca Türkiye’de ticari hayatın büyük parçasını elinde tutan mükelleflere yönelikti. Bu verginin uygulanmasında gayrimüslimler, Müslüman Türklere göre miktarca daha fazla miktarda vergilendirilmiştir. (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 228).

Halk arasında mal darlığından ve bu ortamdan yararlandıkları açıkça belli olan Gayrimüslimlerden şikâyet edilmeye başlanmıştır (Aktoprak, 2010:31). Varlık Vergisini topluma kazandırmak amacıyla son zamanlarda gayrimüslim vatandaşların vurgunculuk, dolandırıcılık, hırsızlık yaptıklarına dair haberler çıkmıştır. Hatta sadece gazete haberleri değil çizilen karikatürler ile de durum kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 1942 yılında Cumhuriyet gazetesinde iki Yahudi çocuğun Hava Kurumu menfaatine rozet dağıtılırken kutunun içine bırakılan rozetleri çaldıkları ve polise teslim edildikten sonra yargılanarak cezaevine atıldıkları yazılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ağustos 1942:3).

Faik Ökte’ye göre verginin çıkarılış nedeninin sadece gayrimüslimlere yüklenmesi yanlıştır o bu konu hakkında şunları demiştir: “Paranın gün geçtikçe değerini kaybetmesi, askeri giderlerin yükü altında bütçe kavramının kaybolması, vurgunculuğun hızla devam etmesi, eşya fiyatlarının yükselmesi, Devleti de halkı da

sinirlendirmiştir. Karaborsacılara, nasıl zengin oldukları belli olmayanlara, karşı her gün biraz daha yoksulluğun arttığını hissedenlerin öfkeleri her geçen gün daha da artmıştır. Konunun zor yanı köşe başlarının, ithal ve ihraç iskelelerinin gayrimüslimler tarafından tutulmuş olmasıdır. Hâkim, memurluk ve benzeri işlere hakim olmuş, buna karşılık gayrimüslimler tüccar, komisyoncu vb. adlarla ithal ve ihraç eşyası üzerinde belli yüzdeler koyarak zenginleşmişlerdir. Bu konuda Avrupalı kurumların iş yapmak konusunda daima dindaşlarını tercih ettiklerine kabullenmek mümkün değildir”(Ökte, 1951: 38).

Bunun üzerine 11 Kasım 1942 tarihinde olağanüstü vergilerden alınmak suretiyle Resmî Gazetede yayınlanarak ilan edilen Varlık Vergisi hem Müslümanlardan hem de gayrimüslimlerden alınmıştır ancak Varlık Vergisinin uygulamaya girmesiyle mükelleflerden alınmaya başlandıkça Müslüman kesime yönelik vergi indirimleri ve ödeme kolaylıkları getirilmiştir. Bu kolaylıklar sayesinde Müslüman kesim, işlerine son vermeden, mal ve mülklerini satışa çıkarmadan bu vergiyi ödeme imkânı bulmuşlardır. Varlık Vergisinin uygulanacağı diğer bir kesim olan köylüler olmuştur ancak onlara bu vergi değil Varlık Vergisinden önce yürürlüğe konulan Toprak Mahsulleri Vergisi alınmıştır (Cengiz Şavklı, 2021). Toprak Mahsulleri Vergisi ile de köylülerin refah seviyesi bir hayli azalmıştır. Köylünün durumdan memnun olmaması Varlık Vergisi mükelleflerinin büyük ölçüde ekalliyetlerden oluşması ve vergi alınan gayrimüslimlerin yanı sıra küçük işletmelerden de büyük miktarlar tarh edilmesi olağanüstü kazançların vergilendirilmesi düşüncesinin ikinci planda olduğunu akıllara getirmiştir (Akar, 1992: 39).

Öyleki o yıllarda açık bir şekilde ifade edilmeyen hedeflerin olduğu da söylenmiştir. Basın vasıtasıyla açıklanmayan hedef olarak, bu vergi kullanılarak Müslüman olmayanların dışarı göç etmeleri zorlanmıştır. Yine belli azınlık gruplarının ödeyeceği vergi bedelinin Müslümanların ödeyeceğinden 10 kat fazla olması verginin gayrimüslimlerle alakalı bir tarafının olduğunda göstermemiş ancak kanun metninde “azınlıklara yöneliktir” ifadesine rastlanmamıştır(İnci, 2012: 279). Başbakan Saraçoğlu CHP grubuna Varlık Vergisi Yasasını şu şekilde aktarmıştır: “Varlık Vergisi Kanunu aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bizlere iktisadi bağımsızlığımızı kazandıracak bir olanak içerisindedir. Piyasamıza egemen olan azınlıkları Varlık

Vergisi sayesinde ortadan kaldıracak ve piyasaya tekrardan hâkim olacağız” (Kerem, 2005: 327).

Mecliste Verginin kabulü ile ilgili konuşmalar yaşanırken, azınlık temsilcilerinden oluşan bir heyet Başbakan ile görüşmüş ona şu teklifte bulunmuşlardır; “Efendim size ne kadar gelir lazım? Bunu bize söyleyin. 300 milyon liramı? Yoksa 200 milyon lira mı? Biz bunu kendi aramızda toplayabiliriz.” Başbakanın ise cevabı şöyle olmuştur: “Bunu nasıl kabul ederim? Biz modern bir devletiz. Ben Osmanlı Devleti sadrazamı değilim. Kimse bana böyle bir öneride bulunamaz demiştir.” Saraçoğlu böylece Osmanlı Millet Sisteminin işleyişini anımsatan öneriyi reddetmiştir (Aktar, 2000: 144-146).

Bu konuşmadan anlaşılacağı üzere; Varlık Vergisi aslında sürpriz şekilde ortaya çıkan bir vergi değildir. Azınlık olmayan Türklerden toplanan toplam vergi miktarı da hemen hemen 300 milyon lira olmuş sadece ekalliyetlerin ödediği vergi toplamı, bu sınırdan eksik kalmıştır. Vergi tarihinde ve tahsilinde İstanbul ekalliyetlerinin vergisi 200 milyon lirayı bulmuştur. Yani toplanan miktar hesaplananın altında kalmış dolayısıyla anlaşılmalıdır ki vergi dağılımının adaletsizliği durumu zora sokmuştur (Kafaoğlu, 2002: 61).

12 Eylül 1941 tarihinde Bakanlık, defterdarlıklara bazı isteklerde bulunmuştur. İhtikâr ve harp dolayısıyla kazanılan olağanüstü kazançların vergilendirilmediği, bu nedenle özellikle azınlıkların büyük servetler kazandıkları belirtildikten sonra, piyasada kontrol yapılarak kimlerin bu yolla olağanüstü kazanç elde ettikleri tespit edilmeli ayrıca azınlıkların ayrı bir cetvelde gösterilmesi gerektiğini bildirmiştir. Maliye Bakanlığının bu isteğinden sonra listelerde kazanç sahipleri dört kategoride gösterilmiştir. Müslümanlar (M), Gayrimüslimler (G), Dönmeler (D) (Müslüman olmuş Yahudilerden Sabetay Sevi mezhebine mensup dönmeler) (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 228) ve Ecnebler (E). (İnci, 2012: 278) G ve M ana başlıklarına ek olarak BM (Beyannameli Müslüman), FM (Fevkalade Müslim) İM (İratlı Müslim), AŞ (Anonim Şirket) gibi sınıflara ayrılmıştır (Akar, 1992: 56).

Komisyonlarda yapılan incelemelerde, ülke genelinde 114,368 mükellef tespit edilmiştir. Tespit edilen bu mükellefler azınlıkların çoğunluklu olarak yaşadıkları İstanbul, İzmir Ankara gibi büyük şehirlerde tespit edilmişlerdir (Yaşar Özüçetin,

2010: 293). Bu verginin uygulanmasında gayrimüslim azınlıklar, Müslüman Türker'e göre daha ağır bir şekilde vergilendirilmiştir (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 228).

Müslümanlar ve ecnebler matrahın 1/8'ini, dönmeler ¼'ünü, gayrimüslimler ise ½'sini vergi olarak vermişlerdir. Böylece ekalliyetler Türklerden dört kat daha fazla vergi ödemişlerdir (Subay, 2020: 132). Varlık vergisi her ne kadar öncelikle ekalliyet kesimini etkilediyse de savaş zenginlerini bir çeşit sermaye vergisine tabi tutan ve bunu gelişigüzel ölçütlere göre yapan bu vergi, siyasi rejime duyulan güvenin sarsılmasına da neden olmuştur (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 228). Faik Ökte bu haksızlık için, "Aynı işi yapan ve yan yana iki dükkânda çalışan, aynı kirayı veren, Müslüman ve gayrimüslim iki vatandaşa tarh ettiğimiz vergilerin arasındaki ölçsüz fark, verginin ilan günü oyunumuzu meydana çıkarmıştır" diyerek haksızlığı gözler önüne sermiştir (Ökte, 1951: 15).

Tablo 2.1. Varlık Vergisinin Kökenlere Göre Dağılımı

Etnik Köken	Kapital gücü- vergi ilişkisi
Ermeni Tüccarlar	%232
Yahudi Tüccarlar	%179
Rum Tüccarlar	%156
Müslüman- Türk Tüccarlar	%4,94

Yukarıdaki oranlarda anlaşılacağı üzere vergi esnasında etnik kökenine göre kayrılan, cezalandırılan yurttaşlar yer almıştır. Müslümanlar ve gayrimüslimle arasındaki orantısızlık yanında gayrimüslimler arasındaki orantısızlıkta görülmüştür (Çetinoğlu, 2009: 129-130).

Varlık Vergisinin tahsilatı sürecinde, siyasi ilişkiler ve siyasal nüfuz kullanımıyla çeşitli kurum ve kişilere tenzilat yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu tenzilatlar vergiye yönelik tepkileri artırmış ve keyfi uygulamaların en tipik örneğini oluşturmuştur. M grubundan 378 mükellefin vergileri üzerinde yapılan incelemelerde 6.832.372 TL erteleme yapılmış G grubunda ise 37 mükellefin toplamda 2.255.550 TL'lik vergisi incelenmiş ve vergi miktarı 1.316.516 TL'ye indirilmiştir. Gayrimüslimlere yönelik yapılan bu erteleme işlemleri, kamuoyunda Müslüman mükelleflere yapılacak erteleme işlemleri için bir kılıf olmuştur. Gayrimüslimlerin ödemesi gereken vergi

tutarının 279,9 milyon TL olduğu düşünülürse, erteleme oranının ancak %0,03 olduğu görülmüştür (Akar, 2009: 88).

Varlık vergisi kanununa göre, listelerin ilanından bir ay sonra mükellefler borçlarını ödemezlerse borçlarını tamamen ödeyene kadar ülkenin herhangi bir yerinde kamu hizmetlerinde veya belediye hizmetlerinde çalışmışlardır. (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 228). Hükümet 7 Ocak 1943 tarihli toplantısında 19.288 numaralı çalışma mükellefiyeti talimatnamesini kabul etmiştir (Akar, 2009: 91). Varlık vergisinin belirlenen sürede ödenebilmesi için Cumhuriyet Merkez Bankası toplam miktarı 150 milyon liraya kadar çıkabilecek bir krediyi bankalara sunmuş ve bankalarda bu para ile emtia veya diğer maddelere karşılık avans yapmışlardır. Ayrıca kendilerine lazım olan ilkel maddelerle diğer malları kolayca satın alabilmeleri için İnhisarlar ile Sümer Bank ve Ticaret ofisine yeniden 40-50 milyon liralık bir kredi açılması da öngörülmüştür. Ayrıca Ziraat Bankası ihracat mallarına karşılık tüccara avans vermek için emir almıştır. Sümer Bank müesseseleri dışında Ticaret Ofisi Umum Müdürlüğü de Varlık Vergisi mükelleflerinden mal satın almıştır (Akşam Gazetesi, 24 Aralık 1942:1).

Birçok mükellef kendisine tahakkuk edilen bedele itiraz etmiş ancak hükümetin kararlı tutumu sebebiyle, mükelleflerin vergi miktarlarının indirilmesi yönündeki girişim ve beklentileri sonuçsuz kalmıştır (İnci, 2012: 283). Devletin bankalardan avans çekme kolaylığını yanlış anlayarak borçlarının %20'sini ödeyip geri kalan miktarı ödemeyenler için uyarılar yapılmıştır. Cumhuriyet Gazetesinin haberinde şöyle söylenmektedir: “Borçların %20 kısmı sadece bankalardan hükümetin gösterdiği kredi, avans, ipotek muamelesinden istifade etmek isteyenlerin yapacakları ilk iştir. Yani verginin %20'si peşin yatırılmadıkça bankalar avans vermez” (Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1942:1). Mükelleflerden arazi ve emlak sahiplerinden bazıları kendi adlarına yazılı bulunan gayrimenkullerin bir kısmını yakınlarına devrederek kendilerine tahmil edilmek istenen vergi miktarından kurtulmak istemişlerdir. Devlet buna karşılık varlık vergisi mükellefiyetlerini ödediklerine dair gelir dairelerinden tapu dairelerine birer belge getirmediği gayrimenkul satışına ilişkin muamelelerin yapılmasının doğru olmayacağını bildirilmiş ve her ne suretle yapılmış olursa olsun bu muamelelerin hükümsüz kalacağını kanun icabı bulunduğu beyan olunmuştur (Ulus Gazetesi, 18 Kasım 1942). Bu durumda borcunu ödemeyenlerden oluşan ilk kafele Son

Posta gazetesinde yayınlanana göre 28 Aralık 1943 tarihinde yola çıkmıştır. Habere göre Aşkale yolcuları Uludağ'a gider gibi giyinmişlerdir. Ayaklarında golf pantolonları gözlerinde kar gözlükleri vardı (Son Posta Gazetesi, 28 Aralık 1943: 1).

Vergisini hiç ödemeyenler ya da çok az miktarını ödeyenler ve mükellefiyet miktarı en fazla olanların menkul ve gayrimenkul bütün malları ile ev eşyalarına, mücevherlerine haciz konulmuştur. Hacedilen taşınır ve taşınamaz bütün mallar ve emlakli malların değeri belirlendikten sonra satışına başlanmıştır. Hacedilecek mallar belirlendikten sonra bir kısmı satılığa çıkarılmış bir kısmı da münasip yerlere sevk edilerek satılmıştır. Hacizler bazı maddelere dayanılarak yapılmıştır bu maddeler: Hacze kolayca satılabilen şeylerden başlanmış yokluğu borçluya daha az ağır gelenler önce haciz olunmuştur. Borçlunun ve ailesinin elbisesi lüzumlu eşyası, yatakları ve ibadet eşyaları ile kitapları, mutfak takımları ve lazım gelen ev eşyaları, borçlu ve ailesinin sanat ve meslekleri için önemli aletleri, bir süt veren manda, inek ya da 3 keçi ya da koyun, borçlu ve ailesinin yiyecek ve yakacakları yetişmemiş çayır mahsulleri, bağ, bahçe mahsulleri hacedilemez mallar listesine eklenmiştir (Akşam Gazetesi, 1943).

Tablo 2.2. Varlık Vergisini Ödemek İçin Gayrimenkul Satanlar

	Satılan Gayrimenkullerin Toplam Değeri TL	Toplam Satışlara Oranı	Satılan Gayrimenkul Sayısı	Gayrimenkul Ortalama Değeri TL
Yahudiler	4,404,820	%39	151	29,170
Ermeniler	3,275,747	%29	211	15,523
Rumlar	1,370,440	%12	124	11,051
Azınlık Şirketleri	1,110,375	%10	4	-
Yabancılar	605,700	%5	27	22,433
G ve M Ortaklıkları	189,500	%2	2	94,750
Diğer Azınlıklar- Bulgar, Rus vs.	37,700	%0,3	7	5,385
Müslümanlar	92,642	%0,8	10	9,264
Ortakları Müslüman Olan Şirket	1,025	%0,1	1	1,025
Toplam	11,077,949	%100	543	20,401

Varlık Vergisini ödemek için gayrimenkul satanlara gruplar açısından baktığımızda, en kıymetli gayrimenkullerin azınlıklar içinde Yahudi grubu tarafından satıldığı belirlenmiştir. Yahudileri Rumlar ve Ermeniler takip etmiştir (Aktar, 2000: 229).

Kendisine yüksek tutarda tahakkuk ettirilen vergiyi ödeyemediği için dönemin önemli Yahudi avukatlarından Gad Franko uygulanan eşitsizlik için güzel bir örnek olmuştur. Gad Franko'nun ödemesi gereken bedel 375.000, oğlu Emil Ham Franko'ya göre ise 420.000 liradır. Her iki rakamda dönemin ekonomisine göre önemli miktarlardı. Gad Franko kardeşi Marsel vasıtasıyla tahakkuk edilen verginin 100.000 lirasını nakit olarak ödemiştir (Bali, 2004: 137). Geri kalan kısmı için tasarrufu altında bulunan Galata'da Bankalar caddesindeki Bahtiyar Hanını ipotek yaparak borcunu kapatmak istediğini söylemiş, fakat borcunu tamamen ödemediğinden serbest bırakılması reddedilmiştir (Akşam Gazetesi, 26 Ocak 1943:1). Borcunu ödeyemeyen Gad Franko önce Modadaki toplama merkezlerine oradan da Aşkale'ye sevk edilmiştir. Avukatın borcunu ödeyebilmesi için kendisine bazı kolaylıklar sağlanmış ancak kendisi bunu kullanıp kullanmamakta tereddüt ettiği için elindeki fırsatı kaçırmıştır (Akşam Gazetesi, 29 Ocak 1943:1). Oğlu Marsel Franko Devletin yapmış olduğu bu haksızlık karşısında "Gad'ın Türk Devletine karşı yaptığı hizmetlerin şahsına hiçbir faydası olmamıştır" demiştir (Bali, 2004: 131).

Borcunu ödeyemeyen mükelleflerin gayrimenkullerine yapılan haciz üzerine bu gayrimenkuller satışa çıkarılmıştır. Haciz işlemlerini yapabilmek açısından defterdarlık bütün maliye şubelerine bir haciz memuru, iki maliye memuru, ikide polis memurundan oluşan birçok haciz heyeti teşkil etmiştir. Satılacak mallar satış muamelelerine başlamak için borçlu mükellefin bulunduğu mağaza, depo ve antrepolar mıntikalara taksim edilmiş ve her mıntıkaya yeteri miktarda memur ayrılmıştır. Ancak borcunu ödemeyerek sevk edilen mükellefler borçlarını menkul ve gayrimenkul malları ile tahsil etmişlerdir (Akşam Gazetesi, 7 Aralık 1943: 1). Elllerinde gayrimenkul olarak bulunan Kanaat ve Cihan kitabevleri Varlık Vergisi borçlarını ödeyebilmek için sahipleri kitap evlerini satışa çıkarmışlardır (CA 30-10-0-0-144-31-13).

Mükelleflerin çalışma yerleri yani Aşkale kaza merkezine uzak olduğu için, mükelleflerin ulaşımda sıkıntı çekeceğinden dolayı asıl iş yerlerine çadırlar kurulmuş umumi yatakhaneler hazırlanmıştır. Bayındırlık Bakanlığı tarafından hazırlanan bir

heyet, çalışma kabilelerinin gideceği yerlerde işe başlamışlardır. Hazırlıklar 10.000 kişinin çalışması esasına dayanarak yaptırılmıştır. Temin edilen eşyalar arasında kürek, kazma, el arabaları ve balyozlar vardır. Kafilenin gittiği ay şubat ve mart ayına denk geldiğinden kar ve çamur yoğunluğundan dolayı taş ocaklarında, şose ve demir yollarının güzergâhlarını kardan temizleme işlerinde kullanılmışlardır (Akşam, 1943). Aşkale'ye sürgün edilmek üzere 2057 Gayrimüslim kamplara alınmış, Bunlardan 579'u görevlendirildikleri yerde vergisini ödemiş ve geri gönderilmişlerdir. Sevk için kampa alınan 2057 mükelleften 1869'u İstanbulludur. Kampa gönderilen 21 vefat etmiştir. Ancak Aşkale'de yaşanan ölüm olayları sadece çalışma şartlarından değil hastalık, yaşlılık vb. sebeplerle meydana gelmiştir (Kızılkaya, 2016: 91).

Aşkale'ye gönderilen mükelleflerin Aşkale, Pırnakaban, Kop Dağı'nda yol karları temizleme ve düzenleme görevlerini yapmışlardır. Karayollarının görevlendirdiği çavuşun izin vermemesine rağmen bazı yerli halk, mükelleflerin yerine ücretli olarak çalışmışlardır. Varlık vergisi için zorunlu olarak çalıştırılan mükellefler hastalandıkları zaman yerli halkın kullandığı hastaneyi ve doktoru kullanmışlardır. Giden mükellefler kullanılabilecek durumda olan bir otel kullanmış, otel yeterli gelmediğinden yerli vatandaşlar evlerinin bir odasını kiraya vermişlerdir. Vergilerinin bedelini ödemek amacıyla oraya giden mükellefler için çalışma şartlarının çok zor olduğu ancak o zor şartların oradaki yerli halkın yaşam biçimi olduğunu bilmemelerinden dolayı gördükleri koşulları sürgün ya da soykırım olarak nitelendirmişlerdir (Cahit Şanver, 2017:210).

Gemi armatörü olan Pertev Benjamen Bey; 1942 senesinde vergi ile ilgili mükellefiyetinin ağır olmasına rağmen yine de yerine getirdiğini ancak seneler sonra Devletin kendilerine haksızlık ettiklerine dair vermiş olduğu röportajda şunları söylemiştir. “Bizlere iki milyon lira vergi ödememiz söylendi. Ancak bizden daha fazla gemisi olan ülkenin en büyük armatörüne 50.000 lira tahakkuk edilmiştir. Toplam 19.000 tonluk 5 gemilik bir filomuz vardı. Türk ticaret filosu 100.000 tonluktu ve 400.000 liralık vergi tahakkuk edilmiştir... Varlık vergisi için cezaları ile toplamda 2.144.000 lira ödedim. Bu tutarın 500.000 lirası naklen, geri kalan gemilerimizle ödendi.”

Tablo 2.3. Türkiye Geneli Aşkale'ye Gidecek Olan Mükelleflerin İlk İsim Listesi

İstefan oğlu Arşak Çuhacıyan
İstefan Oğlu Mikael Çuhacıyan
İsak Oğlu Samuel Varon
Arşak Oğlu Yermine Varon
Haracon Oğlu Mihran Yarman
Vahan Oğlu Garbis Baykar
Samuel Oğlu Nehma Pesa
Marko Oğlu Yosef Pazalto
Yakup oğlu Şekip Adut
Hayim oğlu Gat Franko
Ruben Alaluf
Gegork Artin Topaloğlu
Yasef oğlu Leon Franci
İlya oğlu İsak Sion
Artin oğlu Hamparsom Erkman
Leon Taranto Türkaslan
Niko oğlu Yorgaki

Tablodan da görüleceği üzere Varlık Vergisi'nin büyük kısmını ödeyenler Gayrimüslimler olup, sermayenin millileştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır (Ercan Karakoç, 2020: 261).

13 Şubat 1943'ta yayımlanan listelerde Aşkale'ye gönderilen 36 kişilik kafileden 36'sında Gayrimüslim olarak tespit edilmiştir (Akşam Gazetesi, 13 Şubat 1943:1). 6 Mart 1943 tarihinde yayımlanan listelerde Müslüman olarak Mustafa Gürgüler 4000 lira, Recai Balaç ve Zülfikar İnce 3000 lira, İsmet Nasırlı ve Kardeşleri 10.000 lira, Güney Limited şirketi de 4000 lira Varlık Vergisi ödemişlerdir (Akşam Gazetesi, 6 Mart 1943:1).

Ankara mükelleflerinden Aron Araf'ın torunu Aron Ender'in dedesi hakkında Ankara'da Varlık Vergisi uygulamasına ışık tutacak bir yazısı vardır. Aron Ender'in yazısı şöyledir: Aron Araf Ankara'da yaşayan saygıdeğer bir simaydı. O günkü şartlarda biri züccaciye biri de hırdavat olmak üzere iki dükkânı vardı. Dönemin zenginlerinden sayılırdı. Babamın Anafartalar Caddesi'ndeki küçük ama çok iyi konumlu dükkânı Varlık Vergisi sebebiyle babama tahakkuk edilen 15 bin lirayı ödeyemediği için haciz edilmişti. Herhalde haczedilen mal borcumuzu ödememize

yetmişti ki evimize dokunmamışlardır. Ancak dedem Aron Araf'a tahakkuk edilen 300.000 lira dedemi çok zorlamış, dedem vergiyi ödemek için türlü yollara başvurmuştu. Verginin tahakkuk işlemlerini Valilikte bir komisyon yapardı ve mükelleflerin itiraz hakları ellerinden alınmıştı. O komisyon içinde dedemin hırdavat işinde rakibi olan Vehbi Koç'ta vardı. Vergisini ödeyemeyenlerin malı mülkü haczedilir buna rağmen borcu kapanmazsa mükellefler Erzurum'da bulunan taş ocaklarına gönderilerek yol yapma, taş kırma gibi işlerle sorumlu tutulurlardı. Dedemin ise iki dükkanına el konmuş, evine haciz memurları gelerek bütün eşyaları alıp götürülmüştü. Gözümde saraydan farksız olan dede evimin bomboş kalması ihtişamlı avizelerin, kadife perdelerin götürülmesi ve evin dört duvardan ibaret kalması çocukluk travmalarımdandır.

Evinde elimizden alınmasından sonra dayım Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'la görüşmek için Valiliğe gitmişti dayımın anlattıklarına göre; Tandoğan dayıma neden geldiğini sorunca dayım, Verginin insafsızlığından, babasının varının yoğunun haczedilmesinden bahsederek şunları eklemiş, "Babam Aron Araf her zaman vatansever bir vatandaş olmuş, İstiklal Savaşında bile Ankara'daki milletvekillerinin İstanbul'daki aileleri ile kaçak olarak irtibatlarını sağlamış, Türkiye Cumhuriyeti için elinden geleni her zaman yapmıştır." Diyerek evin kurtulmasını sağlamıştır. Ancak ev elimize ulaştığından elbette eski halinden eser kalmamıştı. Haciz yapılacağını öğrendiğimizde birkaç değerli eşyayı başka bir yere nakletmiştik. Bu olayın ardından dedem evine kavuşmuş ancak kendini bir daha eskisi gibi hissedememiştir. (Bali R. , Tanıkların Dilinden Varlık Vergisi'nin İçyüzü, 2012)

2.3.Varlık Vergisinden Önce Ankara'nın Genel Yapısı

Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin baş şehri olduktan sonra büyük bir değişim yaşamıştır. Özellikle Balkan ve I. Dünya Savaşı esnasında İstanbul'un işgal tehdidi altında bulunması dolayısıyla başkent Ankara'ya taşınma fikri günden güne daha çok taraftar toplamıştır. 1919 senesinde Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, Ankara'nın millet meclisi merkezi olması fikrini desteklemiştir. O dönemde bir de Ankara'nın özellikle demir yolu kesişim merkezi oluşu ve milli mücadeleye destek vermesi Ankara'nın başkent olmasında etkili olmuş 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur (Kavak, 2015: 19).

29 Ekim 1923 tarihinde ise Cumhuriyetin ilan edilmesi Ankara vilayeti için bir dönüm noktası olmuştur. Devletin yönetim sisteminin değişmesi yeni başkent olan Ankara için yeni yönetimle uyacak modern bir şehir inşa etme fikrini de beraberinde getirmiştir. Hem ülke içerisinde hem de başka devletler için örnek olacak modern, yeni bir şehir tasarımına yönelik amaçlar sunulmuştur. Ankara 13 Ekim 1923 tarihinde başkent olmasıyla birlikte ülkenin merkezi konumuna gelmiş ve sanayi alanında gelişmeler görülmüştür. Sanayinin gelişmesiyle de köyden kente yaşanan göç olayları Ankara'yı diğer vilayetlerden kentleşme bağlamında farklılaştırmıştır. Ankara vilayetine yaşanan göç hareketleri kentin büyümesine ve nüfusun artmasına neden olmuştur. Kent bireysel üretim biçiminden uzaklaşarak kooperatifçiliğe yönelmiş; toplu konut, yap-sat gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (İbrahim İrdem, 2021: 340).

Ancak Ankara'nın yeni başkent olarak eski payitaht ile yarışması mümkün olmamıştır. 1920'lerde Ankara yazın toz, kışın çamur olan bakımsız bir kasaba görünümündeydi. Sokakları bir otomobilin geçemeyeceği kadar dardı. Kaldırımları yapılmamış, su, elektrik, kanalizasyon gibi altyapı teşkilatları kurulmamıştı. Samanpazarı, Kale, Hamamönü, Ulus, Cebeci civarında çıkan yangınlar ancak yanacak bir şey kalmadığında yani şehrin büyük bir kısmı bittiğinde kendiliğinden sönerdi. Bir itfaiye teşkilatı kurulmamış durum böyle olunca batıyla yarışmak mümkün olmamıştır. Bu yüzden dönemin siyasetçileri harekete geçmiş ve şehri yeni baştan düzenlemek istemişlerdir (Sarıoğlu, 2001: 142).

Ankara'nın başkent olmasıyla beraber kentin Türkiye'nin merkezi konumuna gelmesiyle yönetim ilk iş olarak 16 Şubat 1924 tarihinde 417 sayılı kanun ile mevcut belediyeyi Ankara Şehremaneti'ne dönüştürmüştür (TBMM TD. 2. Devre 6. Cilt, 103. Birleşim, 14). Bu yasaya göre, Ankara'ya bağlı olan bağ, bahçe, tarla ve otlakları içeride kalmak üzere farklı tepelerden geçirilerek bir şehremaneti oluşturulmuş ve Şehremini de İstanbul Şehremininin yetki ve görevlerine sahip olarak İçişleri Bakanlığınca atanmaya başlamıştır (Kavak, 2015: 19). 16 Şubat 1924 tarihinde kurulan Ankara Şehremaneti görevine öncelikle Vehbi Demirel kısa süre sonra da Mehmet Ali Bey atanmıştır (Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi: 4, 2007: 92).

Ankara Şehremaneti genelde İstanbul'daki örgüte benzemekle beraber hak ve sorumluluklarının bir kısmının merkezi yönetime bağlanması açısından daha özgün kalmıştır (Kartal, 2019: 316). Kentin daha hızlı ve daha modern bir hale gelmesi için

Şehremanetinin teknik kadrosu ve örgütlenmesinin Ankara'nın imarını yönetemediği ve bu statü içinde yeni plan çalışmalarını da yönetemeyeceği anlaşılarak yeni ve güçlü bir örgütlenmeye gidilmesi gerektiği belirlenmiştir. Ortada var olan bu eksiklikleri gidermek amacıyla da 28 Mayıs 1928 tarihinde 1351 sayılı yasa ile Ankara Şehri İmar Müdürlüğü İçişleri Bakanlığına bağlı bir örgüt olarak kurulmuştur (İmga, 2004: 68).

Almanya'nın ilk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny o yılları şöyle aktarmıştır: “Bu yıl inşa edilmesi beklenen 280, sonra da 40 evden ancak 4 tanesinin temelleri atılabilmiş, İnşaatın geri kalan kısmı ise tamamen durmuştur. Bununla birlikte bir Türk Camisi ve Avrupai tarz bir villanın karışımını barındırmasıyla hoş görünlü parlamento binası ve inşası yeni bitmiş olan Maliye Vekâleti binası tamamlanmıştır. Ayrıca Parlamento binasının karşısında Alman inşaat firması tarafından büyükçe bir otel binası inşa edilmekte çeşitli hükümet binalarında tamirat çalışmaları yapılmakta, ana yola kaldırım döşenmekte pek çok yerde köprü ve yol çalışmaları yapılmaktadır” (Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi: 4, 2007: 93).

Servet-i Fünun Dergisinin yazarlarından Ahmet İhsan Tokgöz ise anılarında 1929 Ankara'sından şöyle bahseder; “son yapmış olduğum Ankara seyahatim bende bir Avrupa seyahati hissi bıraktı. Ankara'da ilk defa gördüğüm belediye düzeni ve insana uzaktan zarafetiyle bakan yeni İş Bankası binası, genişlemiş caddeler, güzel ve geniş lokantalar gördüm” (Tonga, 2021: 171).

Yeni kent fikri, eski şehirden farklı olarak hangi değerlerin temsil edileceği ve korunacağı düşüncesiyle gündeme gelmiştir. Alman mimar Carl Lörcher 1924 senesinde baş şehir Ankara'nın ilk mimar planını hazırlamıştır. Hazırlanan plan genellikle meydanlarda ve şehrin nitelikli mekânlarına önem vermiştir. Ankara kent planlamasını çizerek ilerideki planlamalarda fikir olmuştur. Planda Ankara için simgesel nitelikte olan Kızılay ve etrafına dair kararlar alınmıştır (İbrahim İrdem, 2021: 342). Ancak bu imar planı kabul görmemiş ve 14 Mart 1924 tarihinde Ankara Şehremaneti görevine Ali Haydar Bey atanmıştır (Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi: 4, 2007: 93).

Carl Lörcher'den sonra Hermann Jansen'in çizmiş olduğu Jansen planı kaleyi şehrin manzarası itibariyle güzellik ölçülerine uyan, şehrin her tarafından kaleyi görecektir şekilde tasarlamış olmasından dolayı şehre bir anlam katmıştır. Yapı ve bakım

itibariyle bu daha ekonomik olmuştur. Jansen planı eski şehri yok etmeden esas caddeleri geçirmekle yetinmiş, diğer planlara göre daha sade ve basit bir güzellik içinde kalmıştır. Sanayi ve fabrikaları, bölgeye en az geldiği garp tarafına ve demiryolu yanına koymuştur. Bu plan 50 senelik hazırlık ve 300.000 nüfusa göre yapılmıştır. Jüri heyeti yukarıdaki sebeplerden dolayı Jansen Planını 27 Mayıs 1929 senesinde seçmiştir (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Mayıs 1929: 1). Bu yapı içinde Ankara ticaret merkezi olma özelliğini kaybetmemiştir (Kavak, 2015: 20).

Modern mimari en etkili ve hareketli yıllarına bakıldığında 1929 ve 1934 yılları arasında yaşanmıştır. 1929 yılında Jansen planının uygulanmasıyla Ankara'nın fiziksel görünüşündeki değişim hız kazanmıştır. Dünyada ve Türkiye'de süren ekonomik buhrana rağmen devlet büyük fedakarlıklardan kaçınmamıştır. (Kartal, 2019: 329)

Ankara Şehremanetliği, 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunundan sonra kaldırılmıştır. Bu kanun ile "Ankara Belediye Başkanlığı" kurulmuştur. Şehremanetliğine vekâleten bakan, dönemin Ankara Valisi Nevzat Tandoğan hem vali hem de Belediye Başkanı olmuştur (Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi: 4, 2007: 102). Belediye kanunu incelendiği zaman anlaşılıyor ki kanunun kabul edilmesinin amacı bayındır ve uygar bir şehir kurma fikridir. Belediye aracılığı ile ülke hem sağlıklı ve bayındır şehirlere kavuşmuş hem de batı ile denk olmak için muasır medeniyetler seviyesine ulaşmıştır. 1580 sayılı belediye kanuna göre belediyelerin hizmet alanı genişletilmiştir. Belediyeler aracılığı ile bütün şehir hizmetleri karşılanmıştır (Sarıoğlu, 2001: 144).

Vali ve Belediye reisi Nevzat Tandoğan öncelikli olarak su meselesini ele almıştır. Bayındırlık Bakanlığı 1929 sonlarına doğru Ankara'nın su meselesine dair büyük bir faaliyete başlamıştır. Projeye göre Çubuk Çayı üzerinde Ankara'ya 12 km uzaklıkta bir baraj yapılmış, şehrin içme ve sulama suyu ihtiyacı karşılanmıştır. Proje 1930-1931 senelerinde 23 Mart 1931 tarih ve 1779 sayılı kanunla kabul olunmuştur (TBMM TD. 3.Devre 26.Cilt, 38.Birleşim, 84). 20 Mayıs 1931 tarihinde 11095 sayılı kararname ile Ankara içme suyu komisyonu kurulmuş şehrin su tesisatı bu komisyon ile temin edilmiştir (Sarıoğlu, 2001: 146). Barajın genişliği 200 metre, yüksekliği 68 metredir. Barajdaki su miktarı yarım milyon küpten aşağı düşmemiştir (Atatuğ, 1956: 58). İlk elektrik ise Ankara'ya 1925 yılı başında belediye tarafından Bent Deresi'nde

50 H.P. gücünde elektrik üreten bir santral kurarak temin edilmiştir (Sarioğlu, 2001: 148).

Cumhuriyetin ilk senelerinin olumsuz iktisadi koşulları Ankara'nın ulaşım yapısını da etkilemiştir. Kentin hızla gelişmesiyle zaman içinde artan toplu taşıma isteklerine yerel ve merkezi yönetimler imkânsızlıklardan ötürü yanıt verememişlerdir. 1930'lu senelerin başında demiryolu hizmeti verilmeyen Çankaya, Yenışehir ve Eski Ankara bölgeleri arasında artan talepler bir özel şirket ve bireysel işletmeciler tarafından tarifersiz olarak işletilen, daha sonra adı "dolmuş" olacak olan "kaptı-kaçtı" otobüsleriyle karşılanmaya çalışılmıştır. Kaptıkaçtı otobüsleri kısa sürede 12 hat üzerinde yolcu taşımacılığına başlamıştır (Yılmaz, 2017: 110). Ankara Belediye otobüsleri ise 1935 yıllarında kullanılan "kaptıkaçtı" yerlerini SSCB'den alınan 100 adet ZIS marka otobüse bırakmışlardır (Büyükyıldız, 2008: 76)

Ankara'nın ilk çağdaş oteli Ankara Palas 1927 yılında açılmıştır. Birçok projeye hizmet edecek biçimde projelendirilen bu binada altmış oda, yemek ve balo salonları yer almıştır (Sağdıç, 1994: 40). 1924 yılında ilk tasarımı Vedat Tek tarafından yapılmış inşaat halindeyken Sıhhiye Vekâletinden Vakıflar İdaresine devredildikten sonra Kemalettin Bey'in tasarımına göre tamamlanmıştır. 1920'li senelerin başında Milli mücadeleye destek vermiş aydınların, milletvekillerinin, yabancı devlet adamlarının ve görevlilerin kalabileceği, toplantı yapabileceği bir lokanta bulunmamaktaydı. Ankara'nın başkent olmasıyla yurtdışından gelen yabancı devlet adamlarına Erzurum Oteli tahsis edilmiştir. Ankara'nın misafirleri için konaklama sorunu sonucu yapılan Ankara Palas Mimar Kemaleddin Bey'e göre Avrupa otellerindeki konforu sağlamak için yapılmıştır (Bağbaşı, 2019: 115). 1956 senesinde Pakistan Büyükelçisi Âmin-ud-Din 18 Temmuz Çarşamba günü Ankara Palas'ta bir davet vereceğine dair davetiye hazırlatmıştır (CA 30-1-0-0- 126- 811 -7). Yahudi asıllı bir Türk yazar olan Beki Luiza Bahar 1937 yılında Ankara'ya yerleşmiştir. Ankara, Bursa Edirne, Eskişehir ve Ankara Yahudi toplumları üzerine araştırmalar yapan Bahar hem Ankara'daki Yahudiler hakkında hem de Ankara hakkında bilgiler vermiştir. *Efsane 'den Tarih'e Ankara Yahudileri* adlı kitabında Ankara Palastan şöyle bahseder; "Otelin alt katındaki küçük pavyon, müzik eşliğinde yemek yenilen, dans edip varyete seyredilen nezih bir lokaldi. Bu otel, Büyük Millet Meclisi Bakanlıklarda açıldıktan sonra önemini

yitirmiş, bir süre resmi bir işyeri olarak kullanılsa da sonradan bir kararla, restore edilmiş ve dışişlerine bağlı devlet konuk evine dönüştürülmüştür (Bahar, 2003: 88).

Bahar “*Ordan Burdan Altmış Yılın Ardından*” adlı kitabında kırklı senelerde Ankara’dan şöyle bahsetmektedir. “Ankara’da Yenişehir’in büyük bir bölümü bahçe içinde iki katlı evlerden oluşmaktadır. Yüksek bürokratlar ve bakanlar hep böyle evlerde oturmaktaydı. Yahudi ve Müslüman aileler bu iç içe yaşam şeklinde iyi komşuluk ilişkileri kurarak kaynaşırlar; çocuklar bir arada oynar gençler arkadaşlıklar kurarlardı.” Kedine has yaşam tarzı ve mimarisiyle özellikle kırklı yıllara kadar Ankara Yahudi Mahallesi çevresinde oluşan ve mahalli yaşamın kanatları altında korunan kültürel miras, bu tarihten sonra Ankara’nın çeşitli mahallelerine taşınan Yahudiler tarafından da devam ettirilmeye çalışılmıştır (Tunçel, 2021: 29).

2.3.1 Varlık Vergisinden önce Ankara’nın Ekonomisi ve Demografik Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman savaşların etkisiyle nüfus hayli azdı. İlk nüfus sayımı 1927 senesinde yapılmıştır. II. Dünya Savaşının etkisiyle nüfus artışı yeniden azalmış 1950’li senelerden sonra kentleşme nüfus artışının önüne geçmiştir. 1927 yılından 1965 yılına kadar geçen sürede nüfus 2 kat artış gösterirken, şehirli nüfus dört kat artmıştır. Ankara şehri bu dönemde nüfusu en hızlı artan şehir unvanını almıştır. (Kavak, 2015: 23).

1920’li yıllarda yaklaşık 20 bin olan nüfus 1927 senesinde 74.784 1930 senesinde ise 74.553 olmuştur. Bu verilere göre Ankara’da çalışabilir nüfusun kent nüfusuna oranı %78 civarında tespit edilmiştir. Nüfusun 13.641’i 13 yaşın altında 1986 kişi 60 yaş üzerinde 13-60 yaş arası nüfus ise 58.926 kişidir. Ankara şehrinde 21.491 erkek ve 7.194 kadın okuma bilirken, geri kalan bireylerin ise okuma- yazma bilmedikleri tespit edilmiştir (Kavak, 2015: 23). Nüfusun 1.230’u Katolik, 287’si Protestan, 517’si Ortodoks, 678’i Musevi’dir (Suavi Aydın, 2005: 451).

1927 genel nüfus sayımı için 2 Haziran 1926’da 893 sayılı Umumi Tahrir-i Nüfus İcrası Hakkında Yasa çıkarılmıştır (Toprak, 1991: 7). Ancak yapılan nüfus sayımının sonuçlarının sağlıklı olmadığı ve gerçek rakamları vermediği ortaya çıkmıştır. Çünkü sayılmayan pek çok insan olduğu ve sayımı kolaylaştıracak kapı numaralandırma sisteminin gelişmediği anlaşılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus sayımında kentte erkek nüfusunun kadın nüfusundan daha fazla olması dikkatleri çekmiştir. Bu

bilgilerden anlaşılacağı üzere devlet merkezi olarak bürokraside ve idari işlerde erkekler şehre ailelerini almadan gelmişlerdir (Kaynar, 2016: 39).

Cumhuriyet'in gerçek rakamlarla yaptığı ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927'dir. Sayımda Uluslararası İstatistik Enstitüsü'nün 1872 Petersburg Konferansında kabul edilen ve önerilen ilkelere uyularak ismi, cinsiyeti, yaşı, doğum tarihi, medeni hali, dini, ana lisanı, gibi sorular sorulmuştur (Toprak, 1991: 8). Nüfus sayımından önce halk bilgilendirilmiş, sayım için komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlar, vali başkanlığında, polis müdürü, nüfus müdürü, şehremini, gibi kişilerden oluşmuştur. Başlıca görevleri halkı sayım konusunda bilinçlendirmek ve halkın sayım yaparken görevlilere yardımda bulunmalarını sağlamak kenti mntıklalara ayırarak sayım memurlarını temin etmek, memurların işlerini daha iyi yapmaları için konferanslar düzenlemek gibi sorumluluklar verilmiştir (Köse M , 2010: 52).

Tablo 2.4.Ankara- Türkiye Toplam ve Kentsel Gelişim Dizini

Yıllar	Türkiye Toplam Nüfus	Türkiye Kentsel Nüfus	Ankara Kenti Nüfusu
1927	100	100	100
1935	118	122	165
1940	131	145	211
1945	138	156	304
1950	153	177	387

Kentsel büyüme dizinleri bakımından Ankara, her dönemde Türkiye geneli ile Türkiye kentsel nüfus büyüme oranlarının devamlı üzerinde kalmıştır. 1927-1950 yılları arasında Türkiye'de kentleşme hızı genel nüfus artış hızının biraz üstünde kalmıştır. Ankara yeni başkent olmasının getirdiği hız ile Türkiye'deki kentleşme hızının iki katından fazla bir hızla yükselmiştir (Sosyo-Demografik Yapı, 2022: 185). 1931 senesinde Seyyah Kandemir'in yaptığı seyahate göre Şehrin en kalabalık ilçesi 22,7 kişi ile Kızılcahamam nüfusu en az toprakları en çok olan ilçe Haymana'dır. Şehir merkezinde erkek nüfusu kadın nüfusundan 23,530 kişi fazladır. Kazalarda ise kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır. Bu fark, Kızılcahamam'da 4-76 Keskin'de 6,940 Kalecik'te 2,721'dir (Kandemir, 1932: 25).

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra imparatorluğun savaş sanayisi Mondros ile durdurulmuştur. Millî Mücadelenin mühimmat ve cephane ihtiyacı için İstanbul'dan sökülen tezgâhlar önce Eskişehir'e Eskişehir işgal edilince 1921 tarihinde Ankara merkezli olarak üretime geçilmeye başlanmıştır. Kayaş kapsül ve mermi fabrikası, az

sayıdaki tezgâhlarla 1930 senesinde kurulmuş 1931 yılında fabrika haline getirilmiştir. 1959 senesinde tamamen proteknik ve yeni kapsül atölyeleri ile modern bir fabrika haline gelmiştir. 1935 yılında tüfek fabrikası, 1944 yılında Orman Çiftliğinde kurulan ilk uçak fabrikası motoru Ankara'daki diğer ağır sanayi fabrikası olarak faaliyete geçmiştir. 1939- 1941 yılları arasında kurulan Etimesgut uçak fabrikası da Ankara'nın önde gelen fabrikalarından olmuştur (Kaynar, 2016: 225).

Ankara'da savaş sanayisi Kurtuluş Savaşıyla başlamış, 1923 senesinde istasyonun batısındaki fişek fabrikasıyla başlayan İmalat-ı Harbiye tesisleri zamanla Kırıkkale'ye uzanan mesafeye dağılmıştır. İnşaat yapı malzemeleri üretimine Şehremini Ali Haydar Bey döneminde başlanmış, Şehremaneti 1926'da Ankara Çimento Fabrikasını kurmuştur. Gıda sektöründe gelişme ise 1931 senesinde İstanbul Caddesindeki belediye mezbahası ve özel deri fabrikalarıyla başlamıştır (Suavi Aydın, 2005: 452).

Tablo 2.5.Cumhuriyet Döneminde Ankara'da Kurulan Fabrikalar

1926	Kapsül ve İmla Fabrikası
1926	Çimento Fabrikası
1928	Barut ve Dinamit Fabrikası
1929	Çini ve Mozaik Fabrikası
1930	Atatürk Orman Çiftliği- Süthane
1933	Zirai Araştırma Enstitüsü Süthanesi
1933	Marangoz, Doğrama ve Mobilya Fabrikaları
1934	Bira Fabrikası
1941	Türk Kuşu Uçak Fabrikası
1943	Şarap, Rakı, Gazoz Soda Fabrikası

Bu iktisadi gelişim sırasında Ankara'da önemli bir sıkıntı ise hayat pahalılığı olmuştur. Şehre yapılan yatırımların artmasıyla alınan göçle de beraber şehrin nüfusu büyük artış göstermiştir. Artan nüfus beraberinde talep arzını da getirmiştir. Üretim yeni yeni artmaya başlamış ve artan talebi karşılayacak düzeye ulaşılmamıştır. Bu etkenlerle beraber fiyatlar hızla yükselmiş fiyat artışı insanları etkilemeye başlamıştır (Kavak, 2015: 27).Özellikle yeni görev almış küçük memurlar mesken buhranından dolayı kiraların fazlalığından şikâyet etmişlerdir. Ankara'ya yeni hükümetin kurulmasıyla gelen Devlet memurları konaklamak için birkaç kişi bir araya gelerek oda kiralayıp kalmışlardır. Kiraların fazlalığı yüzünden birçok esnaf dükkânını kapatmak zorunda

kalmıştır. Ayrıca kentlilerin alışverişlerini o dönemde İstanbul'dan yapmışlar, memurlar küçük esnafı kalkındıracak şekilde yoğun alışveriş yapamamışlardır (Suavi Aydın, 2005: 454).

Şehirde konut ihtiyacı artarken yönetim sanayileşme programı hazırlamış 1932'de hazırlıklara başlamış 1934'te yürürlüğe giren birinci plandaki 18 projeden Ankara hiç pay almamıştır. İkinci plan ise savaş nedeniyle uygulanamamıştır. 1932 senesinde Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanan işyerleri genelde tarıma dayalı sanayii kolları olmuştur. Hayvansal ürünleri ise Atatürk Orman Çiftliği temsil etmiştir. Ankara kentinde sanayinin gelişmesine önemli katkılarda bulunan olayların en başında 1934 senesinde Atatürk Orman Çiftliğinde bira fabrikasının kurulması olmuştur. Daha sonra bu fabrika 1937 senesinde Tekel Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. (Şenyapılı, 2004: 80).

Cumhuriyetin ilanından sonra artan nüfusun yiyecek içecek gibi ihtiyaçlarını karşılamak yönetimin başta gelen görevlerinden olmuştur. Bu sebeple demiryolu doğuya doğru çeşitli kollara ayrılarak uzatılmış Ankara transit merkezi olmaktan çıkmıştır. Hanlar, araba tamirhaneleri yerine küçük fabrikalar, bankalar, devlet daireleri, oteller, lokantalar yapılmış işlerin çokluğu ve ticaretteki karın fazlalığı birçok iş adamını Ankara'ya çekmiştir (Gülekli, 1986: 12-13). Ankara'nın diğer bir geçim kaynağı olarak başta şunlar geliyordu. Buğday, Arpa, Bal, Tiftik, Palamut, Kitre, Fasulye, Ankara siyasi meseleler ile başta gelen ülkeler arasında yer alırken zirai anlamda da önemli sayılan şehirlerin başında gelmiştir. En iyi mahsul veren kazalar ise Haymana, Polatlı, Bala kazalarıyken Beypazarı'nın, Nallıhan'ın pirinci çok başta gelmiştir (Kandemir, 1932: 29).

Tekstil sanayisinde hayvansal lifler arasında parlaklığı, uzunluğu ile önemli bir yere sahip olan moda ile tüketimi yıldan yıla değişen tiftik, dünyada "Ankara keçisi" olarak bilinen tiftik keçisinin bir ürünü olup geçmiş dönemlerde Anadolu için önemli bir üretim ve ihraç maddesi olmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Ankara keçisi yetiştiriciliği ve tiftik üretimi daha iyi bir çizgiye oturmuştur (Şahin, 2013). 1929 Dünya ekonomik Buhranından sonra 1930'lu senelerde Ankara keçisinin yetiştirilme ve tiftik üretimini canlandırmak amaçlı birkaç girişimde bulunulmuştur. 1930 yılında Ankara'da Türkiye Tiftik Cemiyeti (TTC) kurulmuş, Cemiyet 1933 tarihinde Ankara yakınlarındaki Lalahan'da örnek bir yetiştiricilik tesisi olmuştur (Ankara Kalkınma

Ajansı, 2018: 12). Öncelikle teke ve 300 baş damızlıktan oluşan bir sürüyle düzeltme çalışmalarına başlanmış numune çiftliğindeki başarılı uygulamalar sonucunda 1936 senesine gelindiğinde Ankara keçisinde üç kat fazla bir artış görülmüştür (Şahin G. , 2013: 200). Türkiye Tiftik Cemiyeti, ham tiftik fiyatlarının düşmesi nedeniyle aynı zamanda sof üretimini yeniden canlandırmak amacıyla 1932’li senelerde “Türkiye Tiftik Cemiyeti Sof Dokuma Evi’ni” kurmuştur (Ankara Kalkınma Ajansı, 2018: 12).

Atatürk Orman Çiftliği 13 sene devam eden çalışmalar esnasında faaliyetlerini, her türlü mahsulün başka çeşitli ziraat sanatlarını içine alan kurumlar ilk senelerden itibaren başlayan bütün kazançları gelişimlerine sarf ederek büyük, küçük fabrika ve imalathaneler kurulmuş, bunların hepsini tamir edecek veya yeniden ortaya çıkaracak tesisler meydana getirilmiştir (Kurun Gazetesi, 13 Haziran 1937:1). Çiftliğin en önemli özelliği kapitalist bir tarım işletmesi olarak yürütülmesiyle birçok kamu hizmetini gerçekleştirmeyi bir arada başarabilmesi olmuştur Akasya ve dışbudak ağaçlarıyla ağaçlandırılmaya başlanan Çiftliğin fidanlığı bütün Ankara ve çevresinin ağaçlandırılması amacıyla kullanılmıştır. Çiftlik değirmeni çevre köylere de hizmet vermiştir (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2009:11). Atatürk Orman çiftliğinde hayvanat bahçesinin açılması 29 Ekim 1940 tarihine denk gelmektedir. Atatürk Orman çiftliğinde kurulan ilk hayvanat bahçesi 1933 yılında ayı, domuz, süne, kımlı, vb. gibi tarıma ve halka zarar veren hayvanların toplanması amacıyla kurulmuştur. Yüzme havuzu “Ankara plajı, Gazimiz Ankaralılara çiftlikte plaj yaptırdı” başlığıyla Ankaralılara müjdelenmiştir (Suavi Aydın, 2005: 429). Atatürk diğer çiftlikler gibi bu çiftliği de 11 Haziran 1937’de Hazineye devretmiştir. Çiftlik özel korunmaya alınmış ve üzerindeki taşınmaz malların özel ve tüzel kişilere devri yasalara bağlanmıştır (Sağdıç, 1994: 133).

2.4.Ankara’da Varlık Vergisinin Uygulanması

12 Kasım 1942 senesinde fevkalade kazançlardan alınacak olan Varlık Vergisinin miktarını en büyük mülkiye amirinin reisliğindeki komisyonlar tayin ve tespit etmişler, vazifelerini 15 gün içinde tamamlamışlardır. Ankara’da ise iki adet komisyon kurulmuş bu komisyonların başkanlığını Ankara Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan yapmıştır (Ulus Gazetesi, 14 Kasım 1942:1).

Ankara’da mükelleflere tarh edilen vergi miktarları 17 Aralık 1942 tarihinde ilan edilmiştir. Bankalardan, iktisadi teşekküllerden ve şirketlerden alınacak vergi yekunu

9,999.500 lira, Beyannameli mükelleflerden bir milyon, 306,000 İratlı mükelleflerden 2,555,500 bin, gündelik gayri safi İratlı ve hizmet erbabından 208 bin, köylerden 2 bin müteahhitlerden 697,500 bina ve arsa sahiplerinden 1,328,500 bin çiftçilerden 40,800 lira alınmıştır. Toplamda bakıldığı zaman mükelleflerden alınacak miktar; 16,109,800 lira o kazalardaki mükelleflerden 522,000 lira tahsil edilmiş ve umumi yekûn 16 milyon 658,800 lira olmuştur (Tan Gazetesi, 17 Aralık 1942:1). Ankara'nın Kızılcahamam kazasına tarh edilen vergi miktarı 165,00 lira olarak tespit edilmiştir (Tan Gazetesi, 24 Aralık 1942:1).

Ankara vilayetinde teklif altına alınanların adları ve vergi miktarlarını gösteren listeler kanun hükümlerince Kızılbey, Yiğenbey, Çankaya maliye tahakkuk şubelerine asılmıştır bu şubelerde müracaatlara cevap vermek için memurlar görevlendirilmiştir. Ayrıca bu listelerin başka bir örnekleri de Hükümet konağı, Belediye Binası, Defterdarlık Binası ve Çankaya Kaymakamlığı Binasına asılmıştır (Ulus Gazetesi, 16 Aralık 1942:1).

Tablo 2.6. Ankara Vilayetinde Gruplara Göre Varlık Vergisi Dağılımları (Güçlü, 1996: 180).

Grup Adı	Vergi Miktarı (TL)
Bankalar, iktisadi teşekküller ve şirketler	9.999.500
Beyannameli mükellefler	1.306.000
İratlı mükellefler	2.555.500
Gündelik gayri safi iratlı ve hizmet erbabı	208.000
Köyler	2.000
Müteahhitler	697.500
Bina ve arsa sahipleri	1.328.500
Çiftçiler	40.800
Toplam Ankara merkez	16.109.800
Kazalar	522.000
Toplam Ankara vilayeti	16.658.800

Tablo 2.7. Ankara vilayetinde 10.000 Lira Üzeri Vergi Ödemekle Mükellef Olan Grup Listesi

Ziraat bankası	1,524,000
Merkez bankası	770,000
İş bankası	229,000
Emlak ve Eytam bankası	234,000
Sümerbank	1,003,000
Yerli mallar pazarı	433,000

Sümerbank demir ve çelik fabrikaları	166,000
Kilimli kömür madenleri	143,500
Üzüm kurumu	135,500
Şark kromları	506,500
Kuarizhan bakır madenleri	100,000
İstanbul emniyet sandığı	65,000
Sinema iş limited şirketi	21,000
Ankara mensucat fabrikası	40,000
Vehbi Koç	79,500
Tuhafiyeci Hayım Motolay	20,000
Komisyoncu Fuad Baban	300,000
Yasef Ruso ve oğulları	60,000
Yasef Bonomo	50,000
Vitali Eskenazi	25,000
Soryano Hananel	200,000
Aron Arat ve oğlu Danyal	500,000
Hananel ve Şeriki	15,000
Henri Zara	40,000
Yorgi Sabuncakis	5000
Yuntof Uğurluoğlu	15,000
Moiz Albukrek	15,000
Bayram Bahar	9000
Rafael Nesim	10,000
Levi Nesim	25,000
Kitapçı İlyas Dilmen	9000
Fevzi Yaşar	10,000
Nureddin Baki	20,000
Bursa Pazarı Şakir Süter biraderler	50,000
Haraççı kardeşler	10,000
Kurukahveci İbrahim Melek	15,000
Çingilli Halid	70,000
Vehbi Koç (taahhütlerden)	70,000
Ragıp Soysal	20,000
İbrahim Fevzi	50,000
Karpiç Şehir lokantası	2000

Mükellefler 17 Aralık 1942 tarihi itibarıyla vergilerini ödemeye başlamışlar, Vergisini ilk ödeyen Ankara Palas oteli olmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 1942:).30 Ocak

tarihinde ise Ankara’da borcunu tamamen ödeyenler 1669, kısmen ödeyenler 123 hiç ödemeyenler ise 660 kişi olarak tespit edilmiştir (Vakit Gazetesi, 30 Ocak 1943:1).

Tablo 2.8.Ankara Vilayetinde Gayrimenkul Sahiplerinden 5000 liradan Yukarı Vergi Verecek Olanların Listesi (Güçlü, 1996: 183).

Salti Franko ve Hanti	120,000
Ankara Belediyesi	74,000
Ali Nazmi	67,000
Vakıflar Müdürlüğü	56,000
İbrahim Fevzi	50,000
Ragıp Fakiye Soysal	21,300
Emin Taş	20,000
Halit Aktar	20,000
Çocuk Esirgeme Kurumu	17,000
Naşit ve Sıdika Huydar	15,000
İş bankası Tekaüt Sandığı	10,800
Hacı Minnediye	10,000
Şefika	10,000
Yusef Ruso	9.800
Mehmet Hatip	9.000
Mehmet Tahir ve Hacı İbrahim Ermaya	8.000
Değirmencilik Türk Limited Şt.	6.000
Hasan Tahsin ve Hüseyin Hüsnü Akter	6.000
İbrahim Kara Ahmetoğlu	6.000
Sara Suryano ve Rayak Hamer	6.200
Osman Avunduk	5.800
Hudut ve Sahiller Umum Md.	5.600
Müteahhit Edip Acıman	5.500
Bedrettin Tomay	5.100
Kadriye Huydar Bayramoğlu	5.000
Nesibe ve Şefik Eren	5.000
Abdurrahman Naci Demirdağ	5.000
Ahmet ve Mehmet Ticarethanesi	5.000
Kazım Altıntop	5.000
Ragıp Devres	5.000
Tagir Faik	5.000
Zehra Sünmetet	5.000

Tablo 2.9.Ankara’da 5.000 Liradan Yukarı Vergi Verecek Mütcahhitlerin Listesi (Güçlü, 1996): 184.

Tahsin İbrahim Gören	200.000
İş Halk Lid. Şt.	100.000
İsak Tranapol	50.000
Lütfi Kozan	30.000
Bedri Tomay	25.000
Rog Harman	20.000
Derviş Çeliktaş	15.000
Arih Molo	15.000
Otto Deker	10.000
Ferit Çapan	10.000
Mustafa Rüştü ve Fazıl Keresteci	10.000
Hakkı Kural ve ortakları	9.000
Sundaye Radyo şirketi	6.500
Olter ve Ahmet Akman	6.000
Fahri Ural	6.000
Ahmet Abaman	5.000
Abdullah Ziya ve Ziya Kozanoğlu	5.000
Cemal ve Basri	5.000
Ferit Ferman	5.000
Talip Kurşuncu	5.000
Hüsni Nail Peden	5.000
Piyer Kazalonga	5.000
Şeref Eginoglu	5.000
Froment Klavriyer İnşaat Şt.	5.000

Ankara’daki mükelleflerle ilgili yukarıda verilen listeye göre; 119 Müslüman 29 gayrimüslim olmak üzere toplam da 148 mükellef beş bin liradan yukarı vergi vermiştir. Vergi borcunu ödemek isteyen birçok mükellef elindeki malları bir anda piyasaya sürünce gıda maddelerinin fiyatları bir anda kısa süreliğine de olsa 10-15 kuruş düşüş yaşamıştır. Mükellefler Ankara Vilayetinde 1942 senesi itibariyle 15.143.443 lira ödemiştir (Kızılay Gazetesi, 20 Ocak 1942:1) 600 kişi ise borcunu ödememiştir (Ulus Gazetesi, 28 Ocak 1943:1). 10 Şubat 1943 tarihinde Varlık Vergisi Kanuna göre Ankara vilayetinde kurulan ikinci komisyon Ankara Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan başkanlığında ilk toplantısına başlamıştır (Ulus Gazetesi, 10 Şubat 1943: 2). Kurulan komisyonun ilan ettiği ikinci listeye göre Ankaralı mükellefler

231.700 lira Varlık Vergisi ödemekle mükellef kılınmışlardır. Ankaralı mükellefler toplama kampına ve sürgüne gönderilmemişler valilik tarafından yayınlamış olan bir beyanname ile 4501 sayılı kanun gereği 143 mükellefe ait 62.187 lira varlık vergisinin silindiği ilan edilmiştir (Güçlü, 1996: 185).

2.5. Milletvekillerinin Varlık Vergisi Hakkında Meclis Konuşmaları

Varlık Vergisi Kanun Tasarısı, 429 sandalyeli Mecliste oylamaya sunulmuş, boşa kalan üç sandalye dışında, 76 milletvekili oylamaya dâhil olmamış, geriye kalan 350 milletvekilinin kabul oyuyla kanunlaşmıştır (Türk Parlamento Tarihi: 1546). Kanunu oylayan VI. Dönem Milletvekilleri arasında dört tanede gayrimüslim milletvekili vardır. Bunlardan Afyon Milletvekili Berç Türker ve Eskişehir milletvekili İstamat Özdamar evet oyu kullanırken, Ankara milletvekili Dr. Nikola Taptas ve Niğde Milletvekili Abravaya Marmaralı oturuma katılmamışlardır (Baş, 2006: 44). Ayrıca Varlık Vergisine onay oyu verenler arasında ileride devletin önemli makamlarında bulunacak olan Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Ali Fuat Cebesoy, Yunus Nadi Abalıoğlu gibi isimler de yer almıştır (Nurettin Gülmez, 2021:1304). 4305 numaralı fevkalade kazançlardan elde edilen Varlık Vergisi layihası öncesi Başbakan Şükrü Saraçoğlu mecliste kanunun gerekçelerini, amacını ve her türlü teferruatını anlatan bir konuşma yapmıştır. “Ülke içerisinde fiyatların birden artması sonucu hükümet nerede? Ya429 da hükümet ne iş yapıyor? Gibi sorulan sorular üzerine hükümetin her an iş başında olduğunu gösteren izahatta bulunacağım. Bugün savaşın bulunduğu memleketlerde, sürekli artan kötülüklerin bir kısmı da sınırlarımızı geçerek ülkemizi yeni yeni sıkıntılara sokmaktadır. Savaş uzadıkça, darlıklarımızın, sıkıntılarımızın çoğalacağını bilmek ve ona göre daima hazır bulunmak lazımdır.

Harbin ilk yıllarını çok ferah geçirdik çünkü ülkemizin ambarlarında bulunan ihracat ve ithalat malları mevcut olduğu için, herhangi mahrumiyet ve darlık hissetmedik. Bu yılın ise en büyük darbesi Türk bütçesi üzerinde görüldü. Çünkü barışı koruyabilmek için koskoca bir Türk ordusunu silahaltına almak zorunda kaldık. Savaşın ilerleyen yıllarında yer yer darlıklar hissedilmeye başlandı. Çünkü savaş dolayısıyla mal ithali çok zorlaştığı gibi, memleket çoklarının silahaltında tutulması, bir yandan tüketimi çoğaltırken diğer yandan üretimi azaltmaya başladı. İşte bu yüzden, artmaya başlayan

fiyatlarla ve bu yüzden gün yüzüne çıkan karaborsayla Refik Saydam hükümeti yoluyla baş edebilmek için vurguncularla mücadeleye başlandı.

Alınan mücadele kararları, yenilerini davet etti daha sert kararlar koymaya bizi mecbur bıraktı ve böylece karardan karara geçilerek ülke içerisinde birçok mallara el konuldu. Az bir zaman içerisinde, ülke içerisinde resmi fiyatlara bazı malları bulmak imkânsız hale geldi ve ülke içerisinde pazar kuruldu. Refik Saydam hükümetinin almış olduğu bu kararlara gerçekten gerek var mıydı? Tüm bu sorular akıllarda dolaşırken Saraçoğlu hükümeti iktidar mevkiine geldi ve gelir gelmez de bazı düzeltmelerde bulundu” (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 14-15).

Bilhassa gıda fiyatlarının herhangi bir ölçüye sığmayan şekilde yükselmesi sınırlı iratla geçinen milyonlarca vatandaşı bir ıstırapla karşı karşıya bırakmıştır. Bu olayla karşılaşan hükümet bütün dikkatini meselenin bütün safhalarına yönelterek haftalarca süren bir tetkike tabii tutulmuştur. Herkesi işgal eden pahalılık özellikle gıda maddelerindeki pahalılık tetkike konu olmuştur. Türkiye’de nüfusu 10.000’i geçen şehirlerimizde bulunan insanların toplamı 2.600.000 kişidir (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 17).

Eskişehir, Manisa, Aydın, Konya, Samsun gibi şehirlerde oturan halkın herhalde üçte ikisi hububat veya diğer ziraat işleriyle meşgul ve başkaca yardım dışı olduğu görülmektedir. Şu hâlde 80’den fazla şehirde oturan 1.800.000 kişiden, yalnız 600.000’ni yardıma muhtaçtır. Ankara, İstanbul, İzmir gibi şehirlerde bir milyondan az olan nüfusa artma payı ilave edilerek toplamı 1.100.000 olarak kabul edilmiş ve bunun, 500.000’i yardıma muhtaç olarak kaydedildi. Yardıma muhtaç olan vatandaşların toplamı küçük şehirlerde 400.000, ortalarda 600.000, üç büyük şehirde ise 600.000 olarak toplamda ise 1.600.000 civarında bir rakam kabul edildi. Dar ve sabit gelirli vatandaşlara yardım planını yaparken bu vatandaşlara ne kadar yardım edileceği de tespit etmiştir. Gerek yardımları tespit etmek gerekse iktisadi buhranı karşılayabilmek için üstünde karara vardığımız mevzuu vardır ki o da Varlık Vergisidir (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 18).

Genellikle eşya fiyatlarının bugünkü fazla artışında üretim azlığının, ithalat yokluğunun, yanlış tedbirlerin bilhassa doymak bilmeyen vurgunculuğun ve hırsın payı büyüktür. Fakat bütün bunların yanında bir de Türk parasının artışı vardır ki 700 milyona yaklaşmış bulunmaktadır. Bu soruna bir çare bulmak üzere düşündük ve

tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmek yolunu bulduk ve para çekimi özellikle harp yıllarında çok para kazanmış kişilerden olmalı ve bir defaya mahsus olarak belirlenmelidir. Uzun süren incelemelerden sonra bir kanun layihası hazırladık. Hazırlanan bu layihaya göre vergi üç matrahtan toplanacaktı. Bu matrahlar: Tüccarlar, akar- emlak sahipleri ve büyük çiftçilerdir. Savaş yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için Varlık Vergisinin yükünün çoğunluğunu da tüccarlar taşıyacaktır” (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 21).

İstanbul Milletvekili ve dönemin Meclis Başkanı Ali Tarhan, Başbakan Saraçoğlu'nun sözlerine harfiyen katıldığını Varlık vergisini iktisadi, içtima, mali bakımdan yerinde bulduklarını Ayrıca aynı hedefe hizmet edecek ve faydası uzun süreli olacak layihaları beklediğini de belirtmiştir (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 22). Manisa Milletvekili Refik İnce Varlık Vergisinin geç kalmış bir uygulama olduğunu söylemiş, Mecliste fazla kazançlar üzerinde lazım geldiği derecede tedbir alınmadığı söylentilerinden Hükümetin ilham aldığını ve bu şekilde bir yasa getirdiği için hükümeti tebrik ettiğini bildirmiştir (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 23). Ayrıca sözlerinde şunu da eklemiştir: Şükrü Saraçoğlu zamanında Varlık Vergisi Refik Saydam döneminde ise Milli Korunma Kanunu yapılmıştır. Ancak bunların genel yapısı kendi ellerine verilen memurlar tarafından kıymetsiz hale getirilirse kanunlardan bir fayda görülemeyeceğini de aktarmıştır. Biz bu millettten kazanç vergisi olarak para topluyoruz ve topladığımız bu paralarla milletimizin çıkarından başka bir şey düşünmediğimizden, yine bu kanunun başarıyla tatbiki keyfiyetini onların vatanseverliğine, hizmetine ve kendilerine teslim etmiş olacağız” (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 24).

Antalya Milletvekili Rasih Kaplan layiha hakkında “Layiha dünya savaşının aldığı şekil üzerine memleketimizin bu büyük harpten tabii olarak gördüğü üzüntüye karşılık olmak üzere Hükümetçe ve Devletçe düşünülen tedbirlerden biri olarak Meclisin huzuruna getirilmiştir. Mücadelemizde hiçbir zaman tek cepheli olmayacağız. Daima iyi çalışanlar mükâfatlandırıldığı gibi kötü çalışanlar da cezalandırılacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi kötülüklerin nasıl cezalandırılacağını iyi bilir. Türk Milleti hiçbir vakit ne yurdunu ne de istiklalini şunun bunun eğlencesi veya kazancı şerefine feda edecek değildir.”

İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir ise kanun hakkında şunları söylemiştir: “Eğer bu yasayla paralel olarak bazı önlemler alınmazsa vergi verenlerin bazıları verdikleri parayı telafi için fiyatların artmasına daha ziyade bir yol tutmalarından korkarım demiştir. Bu yeni vergi görünüşte fazla kazanç sahiplerinden alınır. Fakat yine hükümetten ya da yoksul halktan çıkabilir.” Kazım Karabekir konuşmalarının ardından bu duruma karşılık ayrıca varlık vergisinin daha iyi sonuç vermesi için iki önerisinin bulunduğunu söylemiştir;” İthalat işlerinde bazı yanlışlıklar vardır. Bunlar acilen düzeltilmesi gerekmektedir. Mesela yurt dışından getirilen mallar sahiplerine çok fazla kar bırakmaktadırlar (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 27). Gelen malları uzun süre gümrüklerde stokluyorlar ve piyasada tamimiyle buhran çıktıktan sonra desteyle çıkarıyorlar. Bu suretle de ithalat malları yükseliyor. İhracat mallarını düşürmeye çalışmak ve kendilerinden vergi alacağımız kimselerin bu işleri bildikleri gibi yükseltmeye karşı olmaya çalışmak lazımdır. Sonra buna karşı ihracat mallarımızın fiyatlarını gelen mala denk gelecek şekilde yükseltmeye çalışılmalıdır. İkinci olarak üretimimizi ucuza mal etmeli ve karaborsaya yol vermemeliyiz. Bunun için de hayvan, malzeme, insan ve para enerjimizi idareli kullanmalıyız. Bugün kazanç sahiplerinin özellikle köylülerimizin dahi kazandıkları parayı yeni bir enerji gibi millet hazinesinde işletmeye izin vermiyor. Kazanç yapanlar aynı zamanda millet hazinesine faydalı olacak şekilde paralarını harcamaları gerekmektedir” (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 28).

Bitlis Milletvekili Süreyya Örgüevren konuşmasında “Giyecek ve yiyecek eşyalarında iktisadi kanunların, dünya vaziyetlerinin haddini aşan rahata ulaşmış kimselerin bulunduğu bilinen gerçekler arasındadır. İnsanların soludukları havayı dâhil bir kazanç vesilesi yapmak isteyen geri ve kötü zihniyetli olanlara bu yasa bir uyardır ki kendi zekâlarının, sermayelerinin ve teşebbüslerinin eseri olmayan fazla bilgileri millet ve memleket aleyhine taşıdıkları zihniyet ve kurdukları hileli tedbirlerle elde ettikleri servetleri yiyemeyeceklerdir. Bu zihniyeti taşıyanlar devam ederse daha büyük tedbirlerin alınacağına bir uyarısını bu kanun teşkil eder” demiştir.

Zonguldak milletvekili M. Şinasi Devrin ise Varlık vergisiyle alakalı General Kazım Karabekir’in bir önceki konuşmasında bahsetmiş olduğu ithalat işlerinden, istihalden, paradan, kumardan, israftan bahsettiğini ancak bu önemli meselelerin kanunun konusuyla bir alakası olmadığını söylemiştir. Bu vergi doğrudan doğruya mali bir yasa

olarak tecelli etmiştir. Bu kanun ihracat- ithalat, ailevi vaziyetleri ve de içtimai vaziyetlerle bir alakası olmadığını böyle kıymetli konuların bu kanunda yerinin olmadığını söylemiştir (TBMM TD. 6. Devre 28. Cilt, 3. Birleşim, 29).

Dönemin Maliye Bakanı Fuat Ağralı Varlık Vergisi çıkarılmadan önce 26 Mayıs 1942 tarihinde yaptığı konuşmada Varlık Vergisinin çıkarılacağına ipuçlarını şu sözlerle vermiştir: “Sermayenin normal gelirinden ziyade olağanüstü durum ve şartlardan faydalanarak elde edilen büyük kazançları yalnız normal zamanlara mahsus vergiye tutmakla yetinilmesinin adalet dolayısıyla uzlaştırılmayacağı ortadadır. Arz edilen layiha bu düşünce itibariyle hazırlanmıştır. Esası hiçbir itiraza dayanıklı olmayan bu konuda tereddüt edilebilecek tek nokta olağanüstü kazançların belirlenmesindeki isabetidir. Sunduğumuz layihadaki hükümlerle bunu en az derecede temin için uygulamayı uygun gördüğümüz bütün tedbirlere başvurulmuştur” (Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1942:1). Ayrıca Fuat Ağralı çıkarılan kanunlarla şu hedefler amaçlanmıştır; Enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek, savaş yıllarında çok para kazanmış kişilerden vergi almak, devlet gelirlerini artırmak olarak belirlendiğini açıklamıştır (Subay, 2020: 129).

Şükrü Saraçoğlu 5 Ağustos 1942 tarihinde okuduğu hükümet programında “Biz Türk’üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar bir kültür ve vicdan meselesidir. Biz ne bir sınıfın ne sermayenin ne de sarayın var olan saltanatını istiyoruz. İsteddiğimiz sadece Türk Milliyetinin hâkimiyetidir” sözleri Varlık Vergisinin aslında bir Türkleştirme politikası olduğunu açıklamıştır (Çanak, 2016: 366).

1 Kasım 1942 tarihinde İsmet İnönü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış konuşmasını yaparken şunları söylemiştir. “Bu kötü zamanları bir daha ele geçirilemez ve değerlendirilmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen çiftlik ağaları gözü doymaz vurguncular ve hangi millet için çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı milletimizin hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır” diyerek Türk Milletini çıkacak olan Varlık Vergisine hazırlamıştır (Yalçın, 2012: 322).

Saraçoğlu Varlık Vergisi tahsilatı devam ederken 18 Mart 1943 tarihinde yapmış olduğu konuşmada, uygulamış oldukları Varlık Vergisi ile şimdiye kadar 225.000.000 lira gelir elde edildiğini, elde edilen gelirlerle ufuktaki kara bulutların dağıldığını,

maliyenin genişlediğini, zararlı ve hesapsız sarf olunan birçok pazardan çıkarıldığını söylemiştir. Emisyon miktarının artmadığını, Merkez Bankasının önemli bir kısmı son aylarda olmak üzere 35.000 ton altın aldığını, 12.000.000 İngiliz lirası biriktirdiğini ifade etmiştir (Arslan, 2014: 211).

2.6. Varlık Vergisi ve Basına Yansımaları

Varlık Vergisinin gündeme getirildiği andan itibaren verginin uygulanması ve halkın bilgilendirilmesi ilgili olarak kullanılan en etkin kaynak yayın- basın organları olmuştur. Varlık vergisinin hazırlanışından, uygulanışına ve kaldırılışına kadar geçen zamanda Varlık vergisiyle alakalı birçok destekleyici yazı çıkmıştır. Varlık vergisini destekleme konusunda başı çeken önemli gazetecilerden Necmeddin Sadak Akşam Gazetesinde yazdığı yazılarla milletvekili olduğu partisinin yani CHP'nin sözcülüğünü de üstlenmiştir (Aydın, 2018: 302).

Varlık Vergisi 12 Kasım 1942 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Yasanın içeriği, miktarı, tarhi, tebliğ ve tahsili gibi bilgiler vardır. 1942 Kanununun ikinci maddesinde ise, verginin alınacağı zümreler belirtilmiştir. Bu maddeye göre vergi 2395 ve 2728 sayılı kanunlara ek ve tadilleri gereğince mükellef olanlar Kazanç vergisini emlak- akar sahipleri, çiftçiler, ticari meslekleri olmamakla birlikte 1939 yılından itibaren bir kere bile ticari faaliyetlerde bulunarak para kazanmış kişiler olarak belirlenmiştir (T.C Resmî Gazete, 12 Kasım 1942).

Gazete başyazarlarına Varlık Vergisinin amacı ve gerekçeleri dönemin Başbakanı Saraçoğlu tarafından şöyle aktarılmıştır; “Tarihin önemli bir döneminde yaşıyoruz. Savaş bütün dünyanın dengesini bozmuştur. Ne ithalat yapabiliyoruz ne de ihracat. Sadece İngiltere ile yaptığımız ticaret piyasamıza dinç tutacak derecede değildir. Savaş bütün hudutlarımızın dışındadır. Fakat biz yine de her ihtimale karşı hazırlanmak mecburiyetindeyiz. Askeri masraflarımız büyüktür. Bütçemiz de açık çöktür. Bunun devlet gelirleri ve var olan vergilerle kapatılması çok zordur. Ülkemizde diğer ülkelerle iş yapmak imkânı bulan bazı sermaye sahipleri, vurguncular, komisyoncular servetlerine servet eklemiştirler. Halk harpten dolayı sefalet içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışırken bu sermaye sahipleri büyük kazanç sağlamışlardır. Şimdi Varlık Vergisi ile hem hükümetin zorluklarını karşılamak hem de geçim sıkıntısı yaşayan sınıfın sıkıntısını çözmek için, hükümet böyle bir verginin konmasını lazım görmüştür.

Şimdi gazetecilerden istediğim, bu konunun niteliğini halka anlatmaları, bunun memleketimizin ve halkın yararını halka bildirmeleridir” (Pehlivan, 2013: 29).

Bu konuşmadan sonra gazetelerin başyazarları sık sık Varlık Vergisinin gerekliliğini belirten yazılarla Türk milletine bu vergiye hazırlamışlardır. Aynı dönemde gerçekleştirilen bütçe görüşmelerinde Maliye Bakanı Fuat Ağralı beş ay önce “servet üzerinden vergi almak hatırımızdan geçmemektedir” sözünü inkâr edercesine savaş dolayısıyla fazla kazanç sağlayanlardan daha çok vergi alınacağını duyurmuştur. Türk milletini Varlık Vergisine hazırlamaya yönelik çalışmalar 1942 senesi yaz aylarında başlamıştır. Bu dönemde yaz ayları boyunca İstanbul gazetelerinde gayrimüslimlerin özellikle Yahudilerin karaborsacılık, hırsızlık, soygunculuk yaptıklarına dair haberler ön plana çıkarılmıştır (Necati Aksanyar, 2008: 90).

Bunlara örnek olarak Cumhuriyet Gazetesi yazarı Yunus Nadi yazdığı yazıda İnönü'nün Meclis açılış konuşmasını akıllara getirerek verginin nedenleri üzerinde durmuş ve mümkün olsa solunan havayı dahi ticari bir meta haline getirecek beş yüz kadar vurguncunun açgözlülüğünden ve hırsından söz etmiştir. Akşam gazetesi yazarı Necmettin Sadak yazısında savaşın halkı ezdiğini bu durumun toplumdaki bazı insanlar tarafından bilindiğini fakat bunlar hükümete yardımda bulunmak yerine kendi hırslarının peşinden gittikleri için onlardan bir kazanç vergisinin alınmasının mecburi olduğunu vurgulamıştır (Ercan Karakoç, 2020: 253).

Hükümet yürürlüğe koyduğu bu yasayı uygulamada karar vermiş Başbakan Saraçoğlu 16 Ocak 1943 tarihinde New York Times gazetesine verdiği demeçte şöyle demiştir; bu ülke tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşılık görevlerini yapmaktan kaçan vatandaşlar hakkında bu kanun bütün haliyle uygulanacaktır (Meyvacı, 2010: 49). Varlık Vergisi Yasası ile devletin hedefi, tedavüldeki parayı azaltmak, kalan parayı da ülkenin ihtiyaçları için kullanmak, Türk parasının içerde ve dışarda kıymetini artırmak ve vergileri ödemek için satışı çıkarılacak malların fiyatlarında bir ölçü oluşturmak olmuştur (Akşam Gazetesi, 11 Kasım 1942).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise Varlık Vergisinin çıkarılmasıyla alakalı yaptığı konuşmada; “Varlık Vergisi bütün milletin vicdanında haklı ve doğru bir önlem olarak çıkarılmıştır. Bu verginin hazine kudretine bir gün iktisadi ve içtimai faydalı yönleri olacağı ülkenin her kesiminde anlaşılmıştır. Kanun kesin ve ciddi olarak kabulü için

hükümet milletin vicdanında geniş bir güven duymaktadır” demiştir (Vakit Gazetesi, 23 Aralık 1942:1-3).

Sadak yazısında Varlık Vergisindeki adalet duygusuna vurgu yaparak; “Varlık Vergisinin başlı başına toplumsal adalet duygusundan doğmuştur. Bunu uygulayacak olan yüksek adalet duygusu iki çeşit olacaktır: Tutulan ölçülerde milli vicdanı tatmin etmek, kimseye yazık dedirtmemek. Unutulmamalıdır ki Varlık vergisi de diğer inkılap kanunları gibi milli vicdanın bir tepkisidir. Kaynağı; bir sınıfın hırsı yüzünden, vatanını müdafaa için malından sonra canını da seve seve feda etmeye hazırlanan yoksulluk içinde kalmış, yüreği incinmiş bir halkın yüce vicdanıdır” diyerek verginin aslında adalet ve vicdan temellerini esas alarak çıkarıldığını belirtmiştir (Akşam Gazetesi ,7 Aralık 1942:1-3).

Sadak için Varlık Vergisi yoluyla bu sefer vatan borcunu halk değil, zenginler ödeyecektir. Sadak; “Ülke içinde büyük bir geçim sıkıntısı, vatan dışında büyük tehlike var. Kan borcunu seve seve ödeyenler dışında, beş on bin zengininde para borcunu yüksünmeden ödemeleri şarttır. Zengin olmak ayıp değildir. Fakat bunlar, devlet payını kudretleri nispetinde vereceklerdir” diyerek herkesin vatandaş olmanın gereklerini yerine getirmeleri gerektiğini, Türk halkının bunu canıyla yaptığını sıranın artık zenginlerde olduğunu altını çizerek belirtmiştir (Akşam Gazetesi, 27 Kasım 1942:1-3).

Ulus Gazetesinde ise Zekeriya Sertel Varlık Vergisinin fedakârlık değil bir borç olduğunu söylemiştir. “Eğer bugünkü durumda bazı kimseler varlıkları üzerinde fedakârlık yapmaya çağrılıyorsa, onlar bu çağrının kendileri için tam bir borç olduğunu anlamalıdır. Çünkü fedakârlık, borcun çok daha ilerisinde bir meseledir ve bu halk, fedakârlık zamanı geldiğinde tek vücut halinde fedakâr olmasını daima bilmiştir” (Ulus Gazetesi, 18 Ocak 1943:1-3).

Zekeriya Sertel Tan gazetesinde “Devlet istediği zaman nasıl sınıra gidip canımızı vermek vazifemizse, devlet ihtiyaç duyduğu zamanda varlığımızın ve malımızın da bir kısmını vermek vatan borcudur” diyerek Varlık Vergisinin vatan borcu olduğunu savunmuştur (Tan Gazetesi, 25 Aralık 1945: 1-3). Varlık Vergisi kapsamında Türk vatandaşının üzerine düşen ilk görevin, Milletin kendisinden istemiş olduğu borcu ödemek olduğunu söyleyen Sertel, hile yaparak bu işten kurtulmak isteyen

vatandaşlarında önünde sonunda Hükümetin sert yüzüyle karşılaşacağını söylemiştir (Tan Gazetesi, 24 Aralık 1945: 1-3). Bir toplulukta önemli olanın kişisel rahatlık değil milli rahatlık olduğunu söyleyen Zekeriya Sertel, bütün milletin sıkıntı içinde olduğu bir dönemde, belirli bir zümrenin rahatlığının bir hastalık izi ve sıra dışı bir hal olduğunu belirtmiş Varlık Vergisini de bu hastalığı “tedavi eden bir deva, sıra dışılığı temizleyen bir çare olduğunu” söylemiştir (Tan Gazetesi, 19 Aralık 1942:1-3).

Vakit Gazetesi de Varlık Vergisini destekleyen yayınlar arasında yerini almıştır. Hem Vatan Gazetesi yazarı olan hem de Artvin Milletvekili olan Asım Us Askerlik görevlerini gocunmadan yerine getiren vatandaşların yeri geldiğinde canlarını feda edebileceklerini, ancak bir takım vatandaşın halkın ıstıraplarından yararlanarak servet topladıklarını yazmıştır (Vakit Gazetesi, 16 Kasım 1942: 1). Hüseyin Cahit Yalçın ise şöyle yazıyordu; “Varlık Vergisinin birçok dedikodulara hatta endişe ve tereddütlere sebebiyet vermiş olduğu meydandadır. Fakat rakamlar, tahmin edilen korkutucu mahiyeti elinde bulundurmaktan uzaktır” (Kafaoğlu, 2002: 59).

Ahmet Emin Yalman Vatan Gazetesindeki yazısında: “Varlık Vergisinin iktisadi ve mali tarafları vardır. Mali ve iktisadi taraflarının yanında bariz şekilde görünen siyasi ve içtimai bir cephesi de vardır. Bu vergi olayların meydana gelmesinden doğmuştur. Biz yarı vatandaş istemiyoruz. Ya hep ya hiç... Yalnızca nimet için vatandaş olan sorumluluk olunca düşman ve yabancı olan kimselerden ülkelere fayda gelmez. Atılan her adım tatlı bir şekilde başvuru tedbirlerim etkisiz kalmasından dolayı ortaya çıkan neticelerdir. Türkiye Cumhuriyeti kuruldu kurulalı, vatandaşlık görüşleri yüzünden yakın doğuda yepyeni bir devir açtık. Her Türk vatandaşı Türk yasalarından eşit şekilde muamele gördü. Ancak komşu memleketlerde yaşayan Türk kimlikli bireyler bu eşitlik hakkından mahrum bırakıldı. Yüzyıllarca sahip ve hâkim olduğu topraklarda hepsi haktan mahrum. Zavallı bir mevkie atılmış, sesi sedası çıkmaz bir sığıntı haline dönüşmüşlerdi. Bu durumu aynı şekilde karşılık vermek çok kolaydı. Ancak onların seviyesine düşmek istemedik. Vatandaş sıfatı verdiğimiz insanlara daima vatandaş muamelesi etmişizdir” (Vatan Gazetesi, 10 Şubat 1942:1). Diyerek aslında Varlık Vergisinin ekonomik bir mesele değil intikam duygusunu da içerisinde barındırdığını söylemiş bu duygunun sadece verginin çıkarıldığı dönemle sınırlı kalmayıp önceki yılları da etkilediğini belirtmiştir (Nurettin Güz, 2018: 594).

Ahmet Emin Yalman yasa çıkmadan önce şöyle demiştir; “Gizli bir kapitülasyon yarası vardır ki, Harp Kazançları Yasasını bu yaranın açılması için bir fırsat vardır. Bu yara nasıl açılıyor? İki şekilde, bir defa azınlıklar arasında umumi bir ölçü ile vatani alaka elbette daha gevşektir. Bu ülkenin iyiliği için yüreği tutuşacak olanlar çok değildir. Bu kişiler vergi kaçırmayı açgözlülük sayıyorlar. Bu gibiler iyi ahlakta olan memurları ne yapar eder baştan çıkarmaya çalışır. Bunun içinde klasik usullerin bir yana bırakılmasından kural ve kıyaslamalara göre hareket edilmesinden başka çare yoktur” diyerek Varlık vergisi çıkmadan altı ay sonraki vergiyi tarif eden bir yazı yazmıştır. Vergi çıktıktan sonra ise “Türk halkının azmine güven duyduğum için, vurgunculuk yolundaki gidişata karşı günün birinde şiddetli bir karşılık konulacağını biliyordum” diyerek Türk milletinin adalet duygusuna olan inancını eklemiştir (Kafaoğlu, 2002: 58).

Vatan Gazetesi yazarlarından Refik Şükrü Suvla Varlık Vergisinin paranın kıymetini artıracığını yazmıştır. Varlık Vergisinin adil olduğunu çünkü verginin mükelleflerinin harp dolayısıyla servet ve kazançları artmış olan vatandaşlar olduğunu söylemiştir. Varlık Vergisini bir nevi sermaye vergisi olarak nitelendiren Suvla bu verginin içinde bulunduğumuz savaşta birçok devletin uyguladığını yazmıştır (Vatan Gazetesi, 12 Kasım 1942:1).

Ulus Gazetesi yazarı Falih Rıfkı Atay ise Varlık Vergisinin çıkarılmasıyla alakalı olarak; Haklı hiçbir haklı tarafı olmayan ve hiçbir fedakarlığa yanaşmamak hırsından doğan kaçınma ve sıyrılma oyunlarının son bulması ve Hükümete karşı vatandaş görevini içtenlikle yerine getirmekten başka bir şey düşünmemek sırası da gelmiştir. Varlık vergisi düşünülmüş, taşınılmış ve ağır buhran yükünü hafifletecek herhangi bir tedbir aramak değil, en doğru ve adaletçi tedbiri arayıp bulmak kaygısı güdülerek konmuştur. Maddi anlamda fedakarlığı istenecek varlıklı vatandaşların hali, türlü kaynaklardan büyük bir titizlikle kontrol edilmiştir. Varlık Vergisinde, köyler ve çiftçiler esirgenerek şehirlerdeki tüccarlar, sanayiciler ve gelir sahipleri fedakarlığa çağrılmış değildirler” diyerek ülkeyi bu zor durumdan bütün memleketin çıkarmak için elini taşın altına koyacağından bahsetmiştir. (Ulus Gazetesi, 3 Aralık 1942:1-3)

2.7. Varlık Vergisinden Sonra Ankara’da Yaşanan Gelişmeler

Varlık Vergisinden sonraki dönemde Ankara vilayetinde 1935-1939 senesinde şehrin nüfusu 34.500 kişiyken 1940-1944 senelerinde nüfus artışı 69,500 kişiye ulaşmıştır. İki dönem arasında artış gözle görünür şekilde artarken inşa edilen ev ve apartman adedi %32 oranında düşüş yaşamıştır. Ankara’nın nüfus artış hızı 1950’li senelerde Türkiye’nin nüfus artış hızının iki katına çıkmış, kentleşme hızı 1950’lerden sonra genel nüfus artışının önüne geçmiştir. 1960’lı senelere kadar nüfusu en hızlı artan şehir olmuştur. Ankara’da 1955 senesinde yapılan nüfus sayımına göre nüfusun %50,7’si köylerde, %8,85’i kaza merkezli kasabalarda %40,45’i Ankara şehrinde ikamet etmiştir. Ankara’da km² ‘ye düşen nüfus ise 1945’ten sonra Türkiye’nin nüfus yoğunluğunun üzerine çıkmıştır (Kaynar, 2016: 43).

Ankara Vilayetinde Nevzat Tandoğan’ın Belediye Başkanlığından sonra DP’nin iktidara geçtiği döneme kadar Osman Sabri Adal ve İzzettin Çağpar Ankara Vali ve Belediye başkanlığına bir arada yürütmüşlerdir. Avni Doğan’ın valilik görevinden sonra Demokrat Parti dönemi başlamıştır. Osman Sabri Adal 3 Ağustos 1946 tarihinde vali ve belediye başkanlığına tayin edilmiştir (Kaynar, 2016: 53).

II. Dünya Savaşından sonra yaşanan uluslararası piyasalardaki yoğun ticari yaşam tiftik sektöründe de yaşanmıştır. 29 Kasım 1955’te tiftik üretiminin geliştirilmesi amacıyla bir kamu iktisadi girişimi olan “Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş” kurulmuş, 1956 senesinde resmen faaliyetlerine başlamıştır. Yapılan bu ve benzer girişimlerle 1959 senesinde dünyadaki 11,3 milyon keçinin yarısından biraz fazlası Türkiye’de bulunmuş Türkiye’yi sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Afrika takip etmiştir. 1969 senesine gelindiğinde de hala faaliyetlerine devam eden Tiftik birlik kurulmuştur. Devletin görevlendirilmesiyle birlik ve Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş 1970-1982 seneleri arasında kesintisiz tiftik alımı yapmış, 1982’den sonra belirli yıllarda alımlara devam etmiştir (Şahin G, 2013: 200).24 Şubat 1930 tarihinde kurulan Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin amacı keçileri ıslah etmek, tiftiğin kalitesini artırmak ve tiftik ticaretini düzenlemek olarak kararlaştırılmıştır (T.C Resmî Gazete,10 Nisan 1932).

Meyve ağaçlarının ise uzun ömürlü oluşu, mahsulünün Ankara pazarlarında daha kolay satılması vilayet içerisinde meyveciliğin önemli bir yer kaplamasına neden

olmuştur. Devlet ve vilayet eliyle elde edilip çiftçiye verilen aşılı meyve fideleri daha ziyade toplu meyveliklerin kurulması yolu tercih edilmiş ve böylece daha ekonomik açıdan daha faydalı bir tesis vücuda getirileceği konusunda hemfikir olunmuştur. 1950 senesinden itibaren 14 kazanın 44 mahallesinde toplamda 1493 dönüm meyvelik kurulmuştur(Özkan, 1960: 129).

16 Aralık 1942 tarihinde kabul edilen 4325 sayılı “Ankara elektrik ve havagazı ve Adana elektrik müesseselerinden idare ve işletmeleri hakkında kanunu” ile Ankara havagazı ve elektrik işletme müessesesi kurulmuştur. Belediyeye bağlı bir kamu müdürlüğü olarak kurulan müessese, bünyesinde 3688 sayılı kanun ile belediyelere geçen malların idaresini yapmıştır. Ankara Elektrik ve Havagazı hizmetleri ayrı birer şirket olarak idare edilmelerine artık son verilmiş ve tek bir bünyede toplanmıştır. Havagazı ve elektrik hizmetlerinin kendi kararlarını alabilen bir müessese olması sağlanmıştır (T.C Resmî Gazete,26 Aralık 1942).

18 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan 3780 sayılı “Milli Korunma Konunu”, 16 Eylül 1960 tarihinde ve 5/ 322 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla uygulamadan kaldırılmıştır. (T.C Resmî Gazete, 16 Eylül 1960). II. Dünya Harbinin ilk zamanlarında çıkarıldıktan sonra, 20 yıl yürürlükte kalan bu kanun ile ülkenin olağanüstü yönetilmesine hukuki zemin sağlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde “fevkalade hallerde Devletin bünyesini İktisat ve Milli müdafaa bakımından takviye maksadıyla İcra Vekilleri Heyetince, bu kanunda gösterine şartlar ve şekil dairesinde görev ve yetki verilmiştir. II. Dünya Harbi sırasında olağanüstü savaş döneminde, iktisadi tüm faaliyetlerin yürütülmesi bakanlar kuruluna verilmiştir. Ancak bu yasa savaş sonrasında, çok partili hayata geçildikten sonra da uygulanmaya devam edilmiş ve 1960 darbesinden sonra kaldırılmıştır. Savaş sürecinde çıkarılan Varlık Vergisi de Demokrat Parti döneminde kurulan KİT’lerin çoğu da bu yasaya dayanmıştır (Kaynar, 2016: 199).

Çok Partili döneme kadar ulaştırma içerisinde ayrıcalıklı ve az sayılı özel araçların sayısında birden patlama meydana gelmiştir. İnsanların özel otomobillere olan talebi sadece büyük kentler hariç toplu taşıma araçlarının kaybolmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak trafiğe çözüm üretebilmek amacıyla şehirlerde yeni yol ağları oluşturulmuş ve kent merkezlerine de otoparklar inşa edilmiştir (M. Kürşat Çubuk, 2003: 127).

Çok Partili döneme geçiş sonrasında ise artan kentsel aktivitelere paralel olarak ulaşım hareketleri artmış ayrıca toplu taşıma hizmetlerinin kurumsal yapısında değişiklikler yaşanmıştır. 1950 senesinde Belediye Otobüs İşletmesi, Elektrik ve Havagazı İşletmesine Katılarak “Ankara Elektrik, Gaz ve Otobüs İşletmesi (EGO)” olarak hizmetine devam etmiştir. Bu yıllarda hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak EGO hizmetleri kentin yeni gelişme alanlarında yoğunlaşmıştır (Yıldız, 2017: 111).

1959 yılında Belediyeye bağlı 330 minibüs Aydınlık- Çankaya, Bahçeli- Dört Yol hatlarında çalışmıştır. 1961’de minibüslerin trafiği aksattığı düşünülerek şehir merkezine sokulmaması kararlaştırılmıştır. Yeni karadan sonra yeni tür olan Amerikan arabalarından dönüştürülen steysin türü dolmuşlar kullanılmaya başlanmıştır (Suavi Aydın, 2005: 551).

1950 senesinden sonraki dönemlerde kırsal kesimlerde meydana gelen yapısal değişiklikler kırsalın çözülmesine neden olmuştur. Kentlere yoğun bir şekilde göç olmasını sağlayan bu çözülme hızlı kentleşmenin kaynağı olmuştur (İbrahim İrdem, 2021: 337).1950’li senelerde Adnan Menderes’in tüm ülkede özellikle İstanbul’da adeta yaratıcı yıkım planını hayata geçirme süreci yaşanmış Menderes’in imar faaliyetlerinde rolü despotik bir yaklaşım olmuştur. DP’nin imar politikasını belirleyen, modern Avrupa metropollerine benzeme, yoksulluğu ve geçmişin izlerini silme amacını benimsemiştir. 1956 yılı itibariyle küçük çaplı yıkımlar yerini topyekûn imar çalışmalarına bırakmıştır. Bu toplu imar çalışmalarıyla beraber 1950’li seneler Ankara’da çarpık kentleşmenin fark edildiği dönem olmuştur (Cantek, 2006: 51).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARLIK VERGİSİNİN KALDIRILMASI VE BASINA YANSIMALARI

3.1. Varlık Vergisinin Kaldırılması ve Sonuçları

Varlık vergisinin uygulandığı dönem boyunca vergiye yönelik birçok itiraz tespit edilmiştir. Bu itirazların geneli fazla vergi tarhi yapıldığına dairdir. İtiraz sayılarına bakıldığında 13.348'i TBMM'ye 10.968'i diğer mercilere olmak üzere toplam 24.312 itirazda bulunulmuştur. Varlık Vergisi sadece 16 ay yürürlükte kalmış, fakat yanlış uygulamalar neticesinde gerek ülke içinde gerekse ülke dışında geniş yankı uyandırmıştır (Pehlivan, 2013: 71). 17 Eylül'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 4501 sayılı yasayla geriye kalan vergi borçlarının silinmesi hakkında devlete yetki vermiştir. 2 Aralık 1943 tarihinde çıkarılan ek kanun ile borçluların ailelerinin yanında borçlarını ödemelerine izin verilmiştir (CA 30-10-0-0-135- 971 – 24).

Verginin uygulaması ve içeriği konusunda gerek uygulandığı dönemde gerekse ilerleyen zamanlarda birçok tartışma yaşanmıştır. Özellikle varlık vergisinin belirlenen 15 gün içerisinde ödenmemesi durumunda, alınan faizler ve bu uzatmalar karşısında da borcunu ödeyemeyenlerin çalışmak için Aşkale'ye gönderilmeleri ciddi eleştirilere neden olmuştur. Borcunu ödeyemeyenler için takip kararının çıkarılması ve borcunu ödemekte iyi niyet göstermeye çalışanlara karşı ise çalışma kararı imtiyazı kararı verilmesi eleştirilerin boyutunu artırmıştır. Diğer bir eleştiri konusu ise, bu uygulamadan sadece maddi durumları iyi olan gayrimüslimlerin etkilenecek olmaları olmuştur (Mehmet Yardımcı, 2019: 63).

Bu gelişmelerden sonra Verginin kaldırılması mecliste de gündeme gelmiştir. Verginin kaldırılmasıyla ilgili ilk yasal girişim 28 Aralık 1943'te Manisa Milletvekili Celal Bayar'ın verginin kaldırılmasını istediği önergeyle başlamıştır. Verginin kaldırılması sonunda 15 Mart 1944 günü 4530 sayılı Varlık Vergisi Bakiyesinin Terkine Dair Kanun kabul edilmiştir (TBMM TD. 7. Dönem,8.Cilt, 28. Birleşim, 34). 11 Kasım 1942'de 350 milletvekilinin oyuna sunularak kabul edilen Varlık Vergisinin yine oy çokluğuyla kaldırılması kararlaştırılmıştır (Pehlivan, 2013: 71). Oylamaya katılan milletvekillerinden sadece Siirt Milletvekili A. Rıza Esen ret oyu kullanmıştır (Arslan,2014: 209). Ama devlete duyulan kızgınlık devam ettiği gibi devlet içinde sermayeye düşman gruplar bulunduğu düşüncesi yayılarak siyasi güveni ciddi anlamda sarsmıştır. Gerek Türk gerekse ekalliyet iş adamları ve sanayiciler bu görüşte birleşmişlerdir (Karpas, 2010: 206). Maliye Bakanı Fuat Ağralı verginin kaldırılış gerekçesini açıklarken, tahsili mümkün olmayan verginin tahsil olunamayacağını, bir kısmının da mükellefleri zor duruma yokluğa ve sıkıntılara düşüreceğinden tahsil edilemeyeceğinin anlaşıldığını, bu nedenle Varlık Vergisini kaldırılmasına karar verildiğini söylemiştir (Arslan, 2014: 210).

Verginin kaldırılma süreci 1943 yılının sonların da başlamış bu tarihten sonra Varlık Vergisi borçlarını kanun tayin ettiği müddetçe ödemediklerinden dolayı çalışma mükellefiyetine tabi tutulmuş olan vatandaşların, oturdukları mahallelerde çalışarak borçlarını ödeyebilme imkânlarını bulabilmeleri için aileleri nezdinde iadeleri uygun görülmüştür (CA 030-10 435-971-24). Varlık vergisi, uygulama aşamasında olumsuzluklarının yanı sıra, yürürlükten kaldırıldıktan sonra dahi devam eden önemli bir takım siyasal- ekonomik etkilere yol açmıştır. Bu ekonomik- siyasi gelişmeler hem ülke içinde hem de ülke dışında bazı sonuçlar doğurmuştur. Ekonomik etkilere bakıldığında, Vergi yüzünden gayrimüslim vatandaşların malvarlığında önemli bir azalma yaşanmış, gayrimüslim ticaret ve burjuvazisinin mal varlığının bir kısmı devlete aktarılmış, bir kısmı da Müslüman- Türk burjuvazisinin eline geçmiştir. Türk- Müslüman burjuvazisi, zengin Ermeni, Yahudi, Rum vatandaşların ellerinden çıkarmak zorunda kaldıkları taşınmaz mallara, fabrikalar ve mal stoklarına epey ucuz fiyatlarla sahip olmuşlardır. Böylece de başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'deki ticaret ve sanayi yaşamının etnik ve dini yapısında ciddi değişiklikler yaşanmıştır (Kızılkaya, 2016: 93).

Varlık vergisinin getirilmesi beklenen sonuçlar doğrultusunda ne kadar başarılı olduğu incelendiğinde, 16 aylık uygulama boyunca, 1942 senesinin sonlarında piyasada bulunan paranın %43'üne denk gelen miktarın vergilendiği görülmüştür. Uygulamadan sonra bildiriye dayanan Varlık Vergisi 1942 senesinde 51 milyonken, 1944 senesinde 186 milyon liraya yükselmiş, dolayısıyla devletin gelirleri artmıştır (Subay, 2020: 136). Sonuç olarak 23.610 mükellefe ait toplam 12.266.966 lira vergi silinmiştir. Mükelleflerden 22.707'si ve 11.811.561 lirası İstanbul'a tahakkuk etmekteyken, vergisi silinen mükelleflerin tamamına yakını gayrimüslim grubundan olmuştur (Ökte, 1951: 231).

Varlık Vergisi ile harp yıllarında hızla artmış olan para arzına sınır koymak ve tedavül hacmini düşürmek gibi bir amaç belirlenmiştir. Varlık Vergisi 1942 senesinde tedavülde bulunan paranın %41'ine denk gelen miktarda parayı tedavülden çekerek ekonomiye katkıda bulunmuştur. Tedavüldeki para miktarı 1942 yılında bir önceki yıla göre %40,6 artarken, 1943 yılında 1942 senesine göre artış sadece %9 olmuştur. Saraçoğlu'na göre, 1943 yılında emisyon artmamış, 767 milyondan 720 milyona inmiştir. Merkez Bankası 35 ton altın almış 12 Milyon sterlin biriktirmiştir (Coşar, 2004: 111-112). Verginin devlet bütçesine gelir açısından yaptığı katkı 1942 senesinde 270 ve 1943 senesinde 44 Milyon olmak üzere 314 milyon lira olmuş bu katkı o günlerde devleti mali açıdan önemli ölçüde rahatlatmıştır. Sınırlardaki askerlerin yiyecekleri başta olmak üzere bütçenin tamamı açısından gerekli ödemeler böylece sağlanmıştır bütçe açığı ise bu ölçüde kısılmıştır (Kayra, 2011:205).

Varlık Vergisinin uygulamada kaldığı sürede verginin temel amaçlarından olan dolaşımdaki paranın azaltılması konusunda başarı sağlanamamıştır. Kazanç Vergisi uygulamaya konulduktan sonra üç ayda para hacminde bir daralma gerçekleşse de ilerleyen senelerde eski seviyesini dahi geçmiştir. Fiyatlar genel düzeyinde bir azalma gerçekleşemediği için Varlık Vergisi vasıtasıyla da ihtikârla etkin bir mücadele gerçekleştirilememiştir. Yeni eşyaların piyasaya sürülmesi ile eşyaların taşınması sekteye uğramış bu durum da fiyatların artmasına neden olmuştur (Mehmet Yardımcı, 2019: 63). Meydana gelen ekonomik krizden sonra ancak büyük firmalar yaşayabilmiş, küçükler ise yıkılmıştır. İş adamları zararlarını karşılamak için muhtelif eşyaların fiyatlarını yükseltirken, halk daha da büyük geçim sıkıntısına düşmüştür (Çetin, 2007: 135).

Tablo 3.1.Bazı İllere Ait Varlık Vergisi Tahakkuk ve Tahsilat Miktarları

	Mükellef Sayısı	Tahakkuk Eden Vergi	Tahsil Edilen Vergi
İstanbul	63.640	348.992.022	165.393.133
İzmir	5.183	27.992.415	19.351.088
Ankara	3.185	16.980.683	15.111.989
Bursa	3.106	11.239.940	5.405.925
Adana	1.674	9.931.237	7.027.471
Mersin	823	6.193.065	5.232.844
Toplam	114.191	464.994.969	255.163.964

Kaynak:(Ercan Karakoç, 2020).

Varlık Vergisinin en büyük mükellef grubunu temsil eden İstanbul'da tahsil edilen verginin tahakkuk eden vergiye oranı düşük oranda devam etmiştir. Tahsilat oranı %77 iken İstanbul'da bu oran %47'ye düşmüştür (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 232).

Varlık Vergisi mükelleflerinin ödeyeceği vergi miktarlarını komisyonlar belirledikçe, vergi dairelerinde listeler halinde duyurulmuştur. Verginin 15 gün içerisinde ödenmesi zorunluluğundan doğan gerekli paranın temininin mümkün olmadığı durumlarda, gayrimenkullerin satışa sunulması kaçınılmaz olmuştur. Vergi tutarının 15 günde nakit olarak vergi dairelerine yatırılma zorunluluğunun oluşturulduğu panik ortamı sonucunda, verginin ödeme süresi 15 gün daha uzatılmıştır (Haytaoğlu, 2005: 163). Varlık Vergisi mükellefleri gayrimenkullerini doğrudan elden çıkardıkları gibi önemli bir miktarda haciz yoluyla satılmıştır Haciz yolu ile gerçekleştirilen satışlar sonucunda 2.695.999 TL gelir elde edilmiştir. 833 gayrimenkulün ortalama satış değeri 3.053 TL olarak gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre müzayede yoluyla satışlarda ortaya çıkan fiyatın çok düşük olduğu ve böylece el değiştirdiği söylenebilir (Ergeç, 2005: 45).

Varlık Vergisi Kanunu Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'yi meşgul eden "azınlıklar meselesinin" de gündeme gelmesine neden olmuştur. Verginin yürürlüğe konmasından sonra Cumhuriyetin kurulmasından itibaren inşa edilen ve her iki tarafça da kabul edilen bu düzenin dış cephesi çökmüştür. Varlık Vergisini haklı kılacak herhangi bir tarafı kalmamış azınlıklar İkinci Dünya Savaşında kendilerini devlete en yakın hissettikleri dönemde beklenmedik bir olayla karşılaşmışlardır. Ancak azınlıklar Osmanlı Devleti yönetimi altında faydalandıkları imtiyazların karşılığını Cumhuriyet

Döneminde maruz kaldıkları farklı ve ayrımcı davranışla ödemeye gönüllü olmuşlardır. İçinde buldukları siyasi rejimin barındırdığı diktatörlük ve yabancı düşmanlığından zamanla kendini arındıracağını ve durumun bir gün normale döneceğini umut etmişler ancak çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu tüm bu ümitlerin suya düşmesine neden olmuştur (Bali, 1999: 477).

Varlık Vergisi çağdaş vergicilik bakımından değerlendirildiğinde günümüzdeki şartlara uymadığı görülmüştür. Ancak o günün şartları açısından bakıldığında savaşın devam ettiği, ihtiyaçların acilen karşılanması gerektiği, yöneticilerin nerede kaynak bulursa oradan gelir sağlama yoluna gitmeleri bakımından çağdaş vergi reformu hazırlamak bu reforma göre yeni bir vergi yasası tasarısı yapmak, bu tasarımı Türkiye Büyük Millet Meclisinden geçirmek ve yasa doğrultusunda aşırı kazançları sağlamak, çağdaş tahsilat yöntemlerini kullanarak en acil şekilde finansmana ihtiyacı olan hükümetin gerekli parayı sağlaması kolay bir iş olmamıştır (Arslan, 2014: 212).

Uygunluk ilkesi bakımından değerlendirildiğinde ise ortaya güzel bir tablo çıkmamıştır. Çünkü Verginin 12. Maddesine göre mükellefler vergilerini listelerin asılması itibariyle 15 gün içinde mal sandığına yatırmaya mecbur bırakılmışlardır. Mükellefleri zaten büyük bir maddi sorumluluk altına sokan bu verginin 15 gün içerisinde ödenmesini beklemek mükellefleri daha büyük sıkıntı içerisine sokmuştur. Bu kadar kısa sürede vergilerini ödeyebilmek için ellerindeki servet unsurlarını gerçek değerlerinin çok altında satmak zorunda bırakılmışlardır. Uygunluk ilkesi bu ödeme süresinin, mükellefleri sıkıntıya sokmadan ödeyebilecekleri makul bir süre olarak belirlenmesini gerektirmektedir (Bakkal, 2003: 108).

Varlık Vergisinin uygulanma tarihine kadar ciddi bir vergi reformu yapılmadığından, savaş yıllarının olanakları içinde Türkiye Cumhuriyeti'ni harpten uzak ve ayakta tutmakla sorumlu olan hükümet, bilimsel olandan çok o anda işe yarayacak çarelere odaklanmışlardır. İktisadi hayatta mükellefin devletten beklediği en büyük güvence dengeli bir düzenken, Varlık Vergisi uygulaması ile kaybedilen en kıymetli döviz, vatandaşın devlete olan güveninin sarsılması olmuştur. Özellikle 1926 yılından sonra vergi reformu emin adımlarla ilerlerken varlık vergisi bu ilerleyişi aksaklığa uğramıştır (Rana Dayıoğlu Erul, 2019: 398).

Varlık Vergisi uygulaması Adam Smith'in vergileme ilkelerinden ve belirlilik ilkelerine uygun olmayacak şekilde hayata geçirilmiştir (Mutlu, 2009: 64). Varlık Vergisinin oluşturduğu güvensizlik ortamı bireysel düzeyde göç kararını etkilemiştir. Bir ekalliyet üyesi tarafından bakıldığında başka bir ülkeye göç etmek gibi son derece zor bir kararın alınmasında önemli nedenlerden biri olmuştur (Meyvacı, 2010: 77).

3.2.Varlık Vergisinin Kaldırılmasından Sonra Çıkan Tartışmalar

Varlık Vergisi, Türkiye'nin üzerinde mutabık kalamadığı önemli konulardan biri olmuş bazı aydınlar bu uygulamanın gerekli olduğunu hatta dönemin devlet adamlarının böyle bir uygulama ya da buna benzer bir uygulamanın yapılması gerektiğini savunurken, bazı aydınlar bu uygulamayı olumsuz, faşizan bulmuşlardır (Meyvacı, 2010: 70). 1950'li senelerden sonra geniş bir tartışma sahasına yayılan bu uygulama hakkında yapılan tartışmalar genel olarak siyasallaşmış ve dönemin hükümetine taraflı ya da karşıt bir seyir izlemiştir. Tartışmalar hep bu iki taraf arasında sürmüştür (Yeşilyurt, 2016: 305).

Varlık vergisini haksız ve adaletsiz bulanlardan ve dönemin İstanbul defterdarı olan Faik Ökte varlık vergisi hakkında; "Bana göre bu mevzuda devletin ağırbaşlılığına ve haysiyetine vurulan bu darbe dolayısıyla, başta Başbakan olmak üzere, hepimizin toptan yüce divana sevk edilmeyişimize şaşarım" demiştir (Aşçı, 2012: 90). Bu söylemin üzerine Cahit Kayra, Ökte'nin neden böyle bir açıklama yaptığını anlam veremediğini söyleyerek; "Ecnebilerin vergilerinin azaltılması, benim de sekreterliğini yaptığım münasebetsiz bir olaydır. Ama o kadar. Faik bey sanki başka bir dünyada yaşamaktadır. Savaş bütün ateşiyle tüm dünyayı yakıp yıkarken, Avrupa'da neredeyse Türkiye'den başka savaşa katılmamış bir devlet kalmamışken ve dünyada 70 milyonu aşkın insan hayatını kaybederken Türkiye'yi böyle bir cehennemine içine düşürmekten kurtaran insanlar hakkında bu tarz söylemlerde bulunmak kimsenin hakkı değildir. Daha ilginç, yabancıların yüksek bulunup indirilmesi istenilen vergileri hesaplayanlar politikacılar değil yöneticilerdir. Yani Ökte'nin bizzat kendisidir" demiştir (Kayra, 2011: 73-74). Varlık vergisi piyasayı daha çok Türkleştirme yönünde hareket etmiştir. Bu konuda Saraçoğlu" Bu yasa aynı zamanda devrim yasasıydı. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza hâkim olan yabancıları ortadan kaldırarak, piyasayı tekrar Türk ırkının eline vereceğiz" demiştir (Aşçı, 2012: 90).

Uygulamayı yanlış bulanlardan biri Cumhuriyet Gazetesi yazarı Oral Çalışlar olmuştur. Bir köşe yazısında “CHP İktidarı faşist bir karaktere büründü. 1942 yılında kurulan Alman işbirlikçisi Saraçoğlu iktidarı faşist terörü en yüksek noktaya taşımıştır” diyerek Varlık Vergisinin faşist bir uygulama olduğunu belirtmiştir (Meyvacı, 2010: 70). Mina Urgan Bir Dinozorun Anıları adlı kitabında Varlık vergisi hakkında “Hükümetin faşist zihniyetini gözler önüne seren, ama usulüyle yapılan bir vergi haksızlığıydı” demiştir (Urgan, 2000: 184).Yine, Ekonomik Panorama Dergisi’nin aynı sayısında liberal- muhafazakâr görüşleriyle bilinen tanınmış yazar Taha Akyol; “Olay İttihat ve Terakki’nin başlattığı Milli İktisat politikasının bir devamıdır. Uygulaması sınai ve ticari mülkiyetin Türklere yayılmasını aşarak müsadereye dönüşmüştür” diyerek eleştirenler arasında yerini almıştır (Meyvacı, 2010: 71).

İktisat dalında Profesör olan Kenan Bulutoğlu Varlık Vergisi uygulaması için “bahtsız bir uygulamadır” demiştir. Varlık Vergisi borçlu insanların gelirleri ve servetleri göz önünde bulundurularak ve belirli bir miktar düşünülerek değil orantısız ve ödenmesi zor olan miktarlar azınlıklardan tahsil edilmiştir. Varlık Vergisi doğru zamanda uygulanmış olmasına rağmen, uygun ortamda doğru şekilde uygulanmamıştır. Çünkü Hükümet, Müslüman vatandaşların durumunu azınlıklardan alınan vergilerle iyileştirmeye çalışmalarından dolayı, Gayrimüslimlerin ekonomik anlamda durumları kötüleşmiştir. Bireyler arasında din ve ırk eşitliği sağlamayı, ekonomik alanda durumlarını düzeltmeyi amaçlarken, istenilen eşitlik sağlanamamış, iyi olan mükelleflerin durumları daha kötü olmuştur. Bedeni yükümlülüklerden dolayı çeşitli bölgelere gönderilmelerinden dolayı psikolojik ve sosyal durumları da zarar görmüştür (Pehlivan, 2013: 51).

Vergi tasfiye edildikten sonra CHP iktidarda kaldığı sürece ciddi tartışmalara yol açan uygulama çok partili döneme geçildiğinde de sıkça gündeme gelmiştir. Verginin toplanması sırasında dönemin İstanbul defterdarı Faik Ökte’nin yazmış olduğu “Varlık Vergisi Faciası” isimli eser Varlık vergisini çok ciddi anlamda eleştirmiştir. Bu eleştiriler karşısında ise Adalar Gençlik Kulübü Başkanı Ahmet Arif Meriç tarafından 27 Haziran 1951 tarihinde “Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte’ye Açık Mektup” adlı yayımlanan broşürüyle Ökte’nin yazdığı eser eleştirilmiştir. Meriç’e göre Vergi toplanmış ancak Türkiye; Bulgaristan, Romanya gibi birçok devletin

karşısında dik kalabilmiştir. Vergi uygulamadayken yaşanan sıkıntılar ise yapılan fedakârlıktan başka bir şey değildir (Dokuyan, 2014: 45).

Varlık Vergisi konusunda tartışmaya en müsait olan kısım vergiye itiraz hakkının olmaması ve verginin miktarının belirlenmesindeki kriterlerin objektif olarak benimsenmemesi olmuştur. Örneğin aynı iş kolunda çalışan ve hemen hemen aynı miktarda mal varlığına sahip mükellefin ödemesi gereken vergi miktarının yaşam koşullarından dolayı farklı olması tartışılan konulardan olmuştur. Birinci mükellef eğer lüks bir hayat yaşıyor eğlencelere katılıyor, pahalı arabalara biniyorsa ancak ikinci mükellef standart bir hayat yaşıyor, gözlerden uzak kalıyorsa birinci mükellef ikinci mükellefe göre daha çok vergi ödemek mecburiyetinde kalmıştır (Yeşilyurt, 2016: 307).

Varlık vergisinin eleştirildiği diğer bir konu ise elbette azınlıkların verginin büyük bir miktarını ödemek zorunda bırakılmaları olmuştur. Bazı yazarlara göre vergi sadece azınlıklar için çıkarılmamış ülkedeki karmaşıklıktan dolayı haksız kazanç elde edenler için çıkarılmıştır. Ayrıca verginin toplam miktarının büyük bir kısmını Gayrimüslimlerin ödemesinin nedeni Gayrimüslimlerin Türklere göre daha çok mal varlığına sahip olmaları olarak tespit edilmiştir (Arslan G., 2015).

Başka bir değerlendirmeye göre ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti, İkinci Dünya Savaşının getirmiş olduğu zorlukları sadece bir grup veya din- millet mensubuna yönelik olarak değil tam tersine o dönemde Türkiye’de yaşayan tüm vatandaşlara yüklediği belirtilmiştir. Ancak var olan harp ortamından yararlanarak ciddi anlamda mal varlıklarını çoğaltan azınlıkların verginin büyük bir bölümünü ödeyecek olmaları kaçınılmaz olmuştur (Yeşilyurt, 2016: 307).

Dönemin Sanayi Tetkik Heyeti Başkanı Şevket Süreyya Aydemir ve İstanbul Musevilerinin ruhani başkanı İstanbul Milletvekili Avram Galanti arasında geçen diyalog Varlık Vergisi ve azınlıklar konusunun bir özeti niteliğindedir. Galanti, Aydemir’e Türklerin asırlardır savaştığını, ekalliyetleri koruduğunu ekalliyetlerin ise ticaretle uğraşarak zenginleştiğini, bir takım vergi kaçırdıklarından bahsettikten sonra Aydemir Galanti’ye şu cevabı vermiştir: “İsterseniz bizim dökülen kanlarımız ve sonu gelmez askerlik hizmetlerimizle sizin bir avuç vergi fazlanızı ya da servetinizi teraziye koyalım eğer siz haklı çıkarsanız vergileriniz silinsin” demiştir. Galanti bunun üzerine

“Asla! Böyle bir hesaplaşmaya gidemeyiz! Aldığınız vergi helal olsun. Bu vergi senin dediğin işler hesaba katılınca bizim ödememiz gerekenin bir kısmı bile değil” demiştir (Aydemir,1967). Nejdet Sançar ise Varlık Vergisi ile azınlıklara yapılan ayrımcılığın az olduğunu dile getirmiş hatta Türk vatandaşlarının sahip oldukları haklara gayrimüslimlerinde sahip olmasını haksızlık olarak nitelendirmiştir (Pehlivan, 2013: 50).

Dönemin içişleri Bakanı Seyhan Milletvekili Hilmi Uran’a göre, Varlık vergisi davasının “politik safhası sürüp gitmiş ve Halk Partisi aleyhine daima bir silah olarak” kullanılmıştır. Uran, Varlık Vergisinin Bakanlar kurulunda görüşülürken iktidarda olmadığını, yasanın çok adaletsiz uygulandığını belirterek, bu konuda suçun sadece Başbakan ile Maliye Bakanının olmadığını çünkü verginin Türkiye Büyük Millet Meclisinde çıkan bir yasayla tahsil edildiğini belirterek şöyle demiştir: “Varlık Vergisi Kanununun tatbik şekli de herkesin gözü önünde meydana geldiği için, yasa tamamıyla Halk Partisindedir eğer varsa günahı o da hepimizindir” demiştir (Pala, 2010: 104).

Yeni Asır gazetesi yazarı Hakkı Ocakoğlu Verginin ağırlığının inkâr edilemeyeceğini, vergide hataların elbette var olduğunu söylemiş vergiden beklenen sonuçlar uğruna bu ufak hataların bir önemi olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca vatandaşların devlet için değil malını mülkünü canını bile feda edeceğini vurgulamıştır. Ocakoğlu yazısında şunları söylemiştir: “Verginin tarhiyatında hata bulunmadığını kimse söyleyemez. Hatta vergiyi çıkaran devlet adamları bile bazı şikâyetlerle yüz yüze geldiklerini, bazı haksızlıkların yapılacağını önceden tahmin etmişlerdir.” Varlık vergisinin hayatı neden ucuzlaştırmadığı sorusuna ise şu cevabı vermiştir: “Evet, bugün hayat pahalılığının yüzde şu kadar ucuzlamış bulunduğunu iddia edecek konumda değiliz. Fakat hatırlatmak isteriz ki devlet tedbirleri her zaman ani etkiler uyandırmaz. Devletçe alınmış öyle tedbirler vardır ki bunların etkileri ancak üzerinden aylar, seneler geçtikten sonra toplanır. Varlık Vergisi de bu tedbirlerden biridir” (Nurettin Gülmez, 2021: 1306).

Erdem Çanak’a göre Varlık Vergisi ile Ülkenin mali sıkıntıları hafifletilmiş ve toplumsal adalet sağlanmıştır. Verginin ödeme süresinin bir ay ile sınırlandırılması vurgunculuğu ve karaborsayı önlemiş tüccar ve stokçuların ellerindeki malları piyasaya sürmesine neden olmuş, bu da fiyatların düşmesine yardımcı olmuştur (Çanak, 2016: 378). İngiliz Zira Kafaoğlu’na göre vatandaşlardan alınan dolaylı

vergilerin çoğu özel istihlak vergilerinden gelmiş bu vergilerin yükünü genel olarak çiftçi, esnaf, memur taşımıştır. Çiftçilerden alınan vergi miktarı 330 milyon lira, Sanayici ve tüccarın ödediği miktar 50 milyon lira, KİT'lerin ödediği miktar 120 milyon lira ve Varlık Vergisiyle toplanan miktar 320 milyon lirayı bulmuştur. Savaş döneminde Devlet giderlerine neredeyse hiç katılmayanları, olağanüstü bir vergiyle vergilendirme, sadece mali değil sosyal bir sorumluk haline gelmiştir (Kafaoğlu, 2002: 78).

Bernard Lewis "Modern Türkiye'nin Doğuşu" adlı kitabında Varlık Vergisinin Türkiye'nin dış itibarı üzerindeki etkilerinden bahsederek Varlık Vergisinin en affedilmez yanının Türkiye'nin egemenliğine ve onuruna darbe indirdiğini söylemiştir. Gayrimüslim vatandaşlara haksız ve diğer vatandaşlara göre daha az vergilendirme nedeniyle Türkiye diğer devletleri kendi iç meselelerine müdahaleye davet etmiştir (Lewis, 2008: 300).

Profesör Doktor Osman Akandere Varlık Vergisi hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Varlık Vergisi, toplumsal ve siyasal hayatımızda iz bırakan bir vergi olmuştur. Bu yasa sonucunda ortaya çıkan toplumsal ve siyasal neticeler itibariyle içte CHP'ye ve ona dayanan tek parti yönetimine büyük bir tepkiye yol açtığı gibi, dış siyasal ilişkilerde de savaşın sonlarına doğru Türkiye'nin büyük bir sarsıntı geçirmesine sebep olmuştur. İş ve ticaret âlemindeki her tüccarı karaborsacı, vurguncu, olarak gören devlet, bu kısmı cezalandırmak istemiştir. Birçok namuslu ve devlete sadakat besleyen tüccar bu yüzden haksız olarak cezalandırılmışlardır. Tek parti yönetiminin harp yıllarında uyguladığı antidemokratik, baskıcı ve keyfi uygulamaların hangi boyutlara çıkabileceğini Varlık Vergisi ile göstermiştir. Bu durum gerek iç işlerinde gerekse dış ilişkilerde Tek parti yönetimine karşı büyük tepkilerin duyulmasına yol açmıştır" (Türk Parlamento Tarihi: 1548).

Dönemin eski Başbakanlarından ve Varlık Vergisi uygulamasında Maliye Müfettişliği yapan Ferit Melen Varlık Vergisi hakkında şunları söylemiştir: "Aşkale'de herhangi bir zulüm yapılmamıştır. Ticari hayatın Türkleştirilmesi hedeflenmiştir. Varlık Vergisinden sonra Anadolu tüccarı kendilerine piyasada yer bulmuşlardır. Buna örnek olarak Koçları ve Sabancıları gösterebiliriz. Varlık Vergisinin görüldüğü üzere sadece iktisadi değil sosyal yararları da olmuş, tüm düğümler Varlık Vergisiyle çözülüp ticaretin normale dönmesi sağlanmıştır" (Akar, 1992: 105).

3.3. Varlık Vergisinin Kaldırılmasından Sonra Milletvekilleri Konuşmaları

Verginin tasfiyesi süreci vergi çıkarıldıktan 16 ay sonra yani 1943 senesinin sonlarına doğru başlamıştır. Varlık vergisinin tasfiyesi kararından sonra milli bankalar emlak karşılığı kredi vermeyi durdurmuştur (Akar, 1992: 75). Elâzığ Milletvekili Fuat Ağralı Meclis oturumundaki konuşmasında Varlık Vergisinin kaldırılması bahsi üzerine “Bir defaya mahsus olmak üzere kabul edilen varlık vergisi tahsilatı 316 milyon küsur lira gibi azımsanmayacak bir tutara ulaşmıştır. Hazine ihtiyaçlarını mükelleflerin muhtelif ödeme imkânlarıyla telafiye çalışarak güvenilir bir sistem ve usul içerisinde yürütmeye dikkat ettik bu yüzden de uzunca bir süre takip ettiğimiz tahsil ve takip işlerine de son vermiş bulunuyoruz. Geride kalan kısımların tahsil olamayacağı da ayrıca diğer kısımlarında mükellefleri ağır sıkıntılara belki de yokluğa düşürmeden tahsil edilemeyeceği anlaşılmıştır.” Varlık Vergisinin yürürlükten kaldırılacağını bildirmiştir.

Eskişehir Milletvekili Emin Sazak ise Varlık Vergisinin kaldırılmasıyla alakalı olarak şu sözleri söylemiştir: “Eski zamanlardan beri ordunun ihtiyacı olduğu zaman kim olursa olsun malına el konur, davarı sürülür, buğdayına el konurdu parası da ya verilir ya da verilmezdi. Başa gelen yeni hükümet bu sistem yerine daha güzel ve yerinde bir kanun uygulamıştır. Eğer eski dönemlerdeki gerçekleşen savaş zamanlarındaki gibi olsaydı ve bütün sorumluluk çiftçilerin sırtına yüklenseydi ve diğer sınıfa bir sorumluluk yüklenmeseydi, çiftçiler daima sorumluluk altında kalacak ve ülkenin kalkınması uzak bir ihtimal olacaktı. Varlık vergisi gayet doğru bir vergi olarak kondu. Ancak bunun gayet yerinde olduğunu ve tam adaleti sağladığını iddia edecek değiliz. Bunun dışında vergi prensiplerine dayanarak gelen kanunları tetkik ettik ve acı olduğu halde hasılasının 15 milyonu geçmediğini gördük.” Konuşmasının devamında Sazak bu vergiyi çıkarmaya mecbur olduklarını vergiyi çıkarırken daha çok yanlış ve adaletsizlik olacağını sandıklarını ancak bu kadarla işi hallettikleri için teşekkürlerini ilgili kurumlara iletmiş söylemiştir.

Konuşmasını sürdürürken şunları da ifade etmiştir: Sonuç olarak az değil tam 316 milyon lira alınmış. Arkadaşlar bundan daha büyük vatanperverlik olur mu? Sorusunu meclise yöneltmiştir. Ülkeyi ayakta tutmak üzere bunu seve seve vermek, vatanseverliğin tam anlamıyla delili halindedir. Varlığı olup da vermeyenleri veya çeşitli suretlerle servetlerini kaçırانları bu yasayla affediyoruz. Ancak bu kişiler millet

nezdinde nasıl affolunacaklardır. Bu kanun onları affederse bu insanlar halkın içinden çıkıp gitmelidirler. Çünkü milletçe bunların affı yoktur” (TBMM TD. 7. Devre 8. Cilt, 29. Birleşim, 44).

Akar’a göre Sazak yaptığı konuşmanın birinci kısmında haksızlık ve adaletsizliğin bu kadarla atlatıldığına şükrederken, ikinci kısımda azınlık grubuna yönelik olarak bu insanların ülkeyi terk etmeleri gerektiğini yoksa milletin intikamını alacağını belirtmektedir. Nitekim sonraki senelerde gayrimüslimlerin ülkeyi terk edişleri ve 6-7 Eylül olayların da ekalliyetlerin mallarının Türkler tarafından yakıp yıkılması Emin Sazak’ın mecliste yapmış olduğu konuşmayı doğrular niteliktedir (Akar, 1992: 76).

Şükrü Saraçoğlu 17 Mart 1943 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde hükümet programıyla ilgili olarak mecliste yapmış olduğu bilgilendirme konuşmasında şöyle demiştir: “Bu vergi sayesinde ufuktaki bulutlar dağıldı, maliyemiz genişledi. Hesapsız ve zararlı sarf olunan birçok para, yerinde kullanılarak pazardan çıkarıldı. Hatta bu miktar 767 milyondan 720 milyona düştüğü gibi, Merkez bankası, önemli bir kısmı son aylarda olmak üzere 35 ton da altın aldı. Bankamız bunlardan başka son birkaç ay içinde 12 Milyon İngiliz lirası biriktirdi. Böylece Türk parası hiçbir zaman bu kadar sağlam olmadı. Varlık vergisi sonucunda elimize ulaşan sonuçlar memnuniyet vericidir” demiştir (TBMM TD. 7. Devre 1.Cilt, 3.Birleşim, 24).

Konya Milletvekili Osman Şevket Uludağ ise Varlık vergisi hakkında şunları söylemiştir: Varlık Vergisi evet varlıklı vatandaşların Devletin varlığına yardım vergisidir. Fakat Ali Rana Tarhan’ında söylediği gibi bu nedenle Varlık Vergisi İstanbul’da devamlı hale geliyor. Fakat vergisini vermeyen vatandaşlarda vardır. Vergisini vermeyen vatandaşlar bu vatanda yaşadıkları halde iyi niyet sahibi olmadıklarını göstermişlerdir. Varlık vergisi Devletin vergisi olduğu halde bunda sert davranılmalıdır. Şimdiye kadar Varlık Vergisinin toparlanması gerekirken İstanbul’da hala tam olarak toplanamamıştır. (TBMM TD. 7. Devre 1.Cilt, 3.Birleşim, 28)

Verginin tahakkuk ve tahsilat işlemlerinin devam ettiği 1943 senesinde Başbakan Saraçoğlu, Times gazetesine vermiş olduğu demeçte şunları söylemiştir: “Türk hükümetince acil, iktisadi ve mali ihtiyaçları karşılamak amacıyla uygulanan Varlık Vergisi hakkında birçok şey söylenmiştir. Çıkarılan bu yasa yalnızca meşru ve tam zamanında çıkarılmakla kalmıyor, başka memleketlerinde bu yasayı savaş bitmeden

önce uygulamaya koyacakları aşikârdır. Bütün Türk milleti, savaş şartlarının doğurduğu istisnai durumları karşılamak için hükümet tarafından yapılan fedakârlık isteğine arzu ile katılmıştır. Fakat bazı belli başlı tüccarlar, iktidarın başvurularına kulak tıkamış ve tersine geçen yılın yeni hükümetinin uygulamış olduğu serbestlikleri ve güveni kullanmışlardır. İşte bu durum üzerine bu uygulama zorunlu hale gelmiştir. Bunun dışında uygulamayı gönülden kabul ederek iyi niyetlerini ortaya koyan ve iyi birer yurttaş olduklarını gösteren kimselere hükümet elbette kolaylık sağlayacaktır. Fakat bu memleket tarafından gösterine misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu olağanüstü durumda görevlerini yapmaktan kaçınan kişiler hakkında çıkarmış olduğumuz kanun bütün şiddetiyle tatbik edilecektir” (Şahin M. S., 2018) diyerek fevkalade kazançları olan insanları vergilerini ödemeye davet etmiştir.

3.4. Varlık Verginin Kaldırılmasının Basına Yansıması

Varlık Vergisi iç basında uygulama öncesi ve uygulama sırasında vergiyi desteklerken, daha sonra basın iki tarafa ayrılmış, bir grup verginin haklılığını savunurken, diğer grup ise vergiye karşı tavrı almıştır. Verginin kaldırılmasının ve yükümlülerin borçlarının silinmesinin bir bağış olmadığını, verginin yürürlükten kaldırılmasının yapılan her türlü araştırmaya rağmen alınamayan vergi döküntülerinin üzerine çizgi çekilmesi olduğu üzerinde durmuşlardır.

Varlık Vergisini başlarda tavsiye eden isim Vakit gazetesi köşe yazarı Ahmet Emin Yalman olmuştur. Yalman’ın yazdığı makalelere bakıldığı zaman Varlık Vergisi uygulamasını tarh ve tahakkuk olarak iki aşamada önermiştir. Gayrimüslimlerin vergilendirilmesi için bir an önce girişimlerde bulunulması gerektiğini savunmuştur. Ancak o dönemde Varlık Vergisini şiddetle öneren Yalman daha sonraki senelerde Varlık Vergisine karşı çıkmıştır (Pehlivan, 2013: 51).

15 Mart 1944 tarihinde 4530 sayılı “Bakayanın terki hakkında yasa” çıkmış, bu kanunla Varlık Vergisi tarh edilmiş ancak tahsil edilmemiş vergilerin terkine karar verilmiştir. Bu kanunun çıkarılmasından altı ay sonra Ahmet Emin Yalman Varlık Vergisi Kanunu tartışmaya açmıştır. Yalman yazılarında Nazilerin Türkiye’deki uzantılarının Türkiye’nin ahengini bozmaya uğraştıklarını, Varlık Vergisinde bunun sonucunda konduğunu söylemiştir. Azınlıklara “misafir” demenin ayrılıkçı bir siyaset olduğunu kabul etmiştir. Buna karşılık da yabancı- iktisadi kuruluşların, azınlık

tüccarlarına Varlık vergisi konusunda uygulanan ayrımcı politikayı doğru bulmadığını açıklamıştır. Yalman yazısında Varlık vergisinin kısmen ya da tamamen iade edilmesini savunmuştur (Bali, 1999: 475). Ahmet Emin Yalman, Varlık Vergisinin keyfi olduğunu, eşitliği bozduğunu, vatandaşların itiraz haklarının dahi olmadığını, verginin çıkarılması sırasında hiçbir akıl ve hak ölçülerinin kullanılmadığını belirtmiştir (Necati Aksanyar, 2008: 392).

Ulus Gazetesi yazarlarından Esat Tekeli “TBMM, dün tasvip ettiği bir kanunla Varlık Vergisinin tasfiyesini kabul etmiştir” demiştir (Necati Aksanyar, 2008: 392). Akşam Gazetesi yazarı Necmettin Sadak Varlık Vergisini basında savunan önemli isimlerden olmuş ona göre Varlık Vergisi, mali ve iktisadi bir tedbir olarak çıkarılmış aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti rejiminin, ülkede iktisadi düzeni bozmak gayretinde her türlü haklara, sınırsız hürriyete sahip olduklarını sanan topluluğa karşı ilk uyarı olmuştur.

Yazının devamında ise; iktidar, fiyat yükselişinde piyasaya çıkarılan para çokluğunu görünce birkaç yüz milyonu geri çekmek zorunda kalmış, bu vergiyi sadece sıkıntı çeken halka değil, zengin, kazanan sınıfa yüklemeyi uygun görmüştür. “Herkes emin olabilir ki, açık veya gizli tutulmuş, memlekette kalmış ya da dışarı çıkarılmış servetler hiçbir türlü devletın ellerinden kurtulamayacaktır” diyerek Varlık Vergisinin bir mecburiyet olduğunu vurgulamıştır (Akşam Gazetesi, 14 Kasım1942: 1-2). Emin Sazak’ta tıpkı Necmettin Sadak gibi düşünmüş ve Varlık Vergisinin zaten zorunlu olarak ortaya çıktığını, daha büyük yanlışlıklara ve adaletsizliklere sürüklenmediği için, iktidarın başarılı olduğunu belirtmiştir (Çetin, 2007: 122).

Son Telgraf Gazetesi yazarı İzzet Benice’de Varlık Vergisini savunan kişilerden olmuştur. Benice yazısının başlığında muhasebe günü gelip çatmıştır diyerek harp dönemi haksız kazançta bulunan kişiler için yolun sonuna gelindiğinin mesajını vermiştir. Saraçoğlu’nun vermiş olduğu nutukta Varlık vergisinden sonra artık memlekette “pahalılık belası” estirenler sinsin sinsin ihtikarcılık edenler, vurguncu, istifçi kalabilecek mi diyerek Varlık Vergisinin memlekette varlığı hissedilen ihtikarcılığın son bulduğunu söylemiştir. Saraçoğlu’nun bir mucize yaratmadığını ancak milletinin karşısına olumlu, pratik ve inkılapçı tedbirlerle geldiğini söylemiştir. Benice’ye göre Varlık Vergisi hem dünü tasfiye edecek hassas bir vicdan muhasebesi,

hem de yarımı emniyette tutacak “varlık hüviyetidir” (Son Telgraf Gazetesi, 13 Kasım 1942: 1-3).

Benice’ye göre Varlık vergisi sayesinde vurguncu zenginlere ağır bir darbe vurulmuş, vatandaşın kendi sorumluluğunu sahiplenmesi sağlanmıştır. Varlık Vergisi sayesinde Türk parası değerini bulmuş, sabit ve dar gelirli vatandaşlar, hükümetin himayesi altına girmiş, toplum içerisinde denge ve eşitlik sağlanmıştır. (Aydın M. K., 2018: 304)

Yeni Sabah Gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın’da Varlık Vergisini savunan taraftır. Yazısında şunları söylemiştir: “Varlık vergisi birçok tereddütlere, endişe ve dedikodulara sebebiyet verdiği aşikârdır. Ancak şimdiye kadar gördüğümüz listeler hakkında asıl mükelleflerin fikirlerini ve değerlendirmelerini öğrenememiş olsak dahi rakamlar korkutucu boyutlara ulaşmaktan bir hayli uzaktır. Şimdiye kadar karşılaştığım kimselerin hiçbirinden verginin esasına dair bir şikâyet duymadığımı burada belirtmek isterim” (Yeni Sabah Gazetesi, 17 Kasım 1942).

Hüseyin Cahit Yalçın, Varlık Verisine karşı daha ılımlı bir hal takınmıştır. Bu durumu şöyle ifade eder: Varlık vergisinin birçok tereddütlere, hatta endişe ve dedikodulara sebebiyet vermiş olduğu görünmektedir. Fakat rakamlar, tahmin edilen korkutucu duruma sahip olmadığı görünüyor. Unutulmamalıdır ki, bütün insan ilişkilerinde olduğu gibi, bu vergide bazı hususlarla denk gelmesi beklenmiştir. Dolayısıyla, dürüst düşünceli ve insafli vatandaşlarımızın görevi, kendi paylarına düşen acının daha fazla olmadığına şükrederek, vazifesini memnuniyetle yerine getirmelidir” (Türk Parlamento Tarihi: 1546-1547).

Dönemin basın organları incelendiğinde dış politikada farklı görüşler mevcuttur. Ahmet Emin Yalman bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere bloğunu desteklerken, Necmettin Sadak, Cumhuriyet ve Akşam gazetesi yazarları Almanya ve müttefiklerini, Zekeriya Sertel ise Rusya’yı desteklemektedir. Ancak bütün yazarların topladığı ortak bir payda vardır ki o da Varlık Vergisinin Devletin bekası açısından yararlı olacaktır (Nurettin Güz, 2018: 596).

3.5.Varlık Vergisine Karşı Batının Tutumu

Varlık Vergisi Almanların, Avrupa Kıtasında önemli derecede etkin olduğu dönemde ve Sovyetler Birliği ise girdiği savaşta başarılı olduğu dönemde çıkarılmıştır. Yine Rusların Almanları mağlup ettiği, Almanların ilerlemesini durdurduğu ve gerilediği

dönemde ise kaldırılmıştır. Verginin kaldırılması bu döneme denk geldiği için halkta verginin Almanların baskısı sonucunda özellikle Yahudilere uygulandığı konusunda görüşler türemiştir. Ancak bu görüşün tam tersine Türkiye'nin Almanya'nın siyasi baskıları sonucunda Yahudilere ülkede baskı yapıyor görünümü vermek için, Yahudilerden varlık vergisi alındığı ve borçlarını ödemekte zorlanan özellikle de Yahudi mükelleflerin çalışma kamplarına gönderilmelerinin esasında göstermelik olduğu da iddia edilmiştir (Gökbunar, 2015: 348).

Şükrü Saraçoğlu'nun Varlık Vergisini TBMM'de savunurken “son gülen, iyi güler” deyişi doğrultusunda, karaborsacı ve vurguncuların iyi para kazanmalarına karşın geniş halk kitlelerinin yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çektikleri sıkıntılar anlatılmış bu sıkıntıların sorumluları “istifçi ve vurgunculardır” denmiş bütün fatura azınlık kesime kesilmiştir. (Aktar, 2000: 143) Ayrıca İstanbul'da bulunan İngiliz Ticaret Odası tarafından yayınlanan aylık mecmuada Varlık Vergisi hakkında bir ülkede var olan fevkalade bir durumu düzeltmek amacıyla çıkarılan vergiye kimsenin itiraz edemeyeceği ancak mükelleflere vergi tahakkuk edilirken belirlenmiş kurallar konulmamıştır denmiştir (CA 30-10-0-0- 85- 560 – 19).

Varlık Vergisi Kanunu'nun başlangıçta işe yarar görünmesi ve uygulamada yumuşatılmasına rağmen, mükelleflerin Aşkale'ye gönderilmesi II. Dünya Savaşı koşullarında Almanya'daki toplama kamplarını anımsatan, mükelleflerin çalıştırma kamplarına gönderilmesi olayı, diğer mükellefler açısından tahsilatı hızlandırmış ancak, dış basında olumsuz eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. “Varlık vergisi Türk barbarlığının kanıtıdır.” “Varlık Vergisi ırkçı bir uygulamadır” gibi manşetlerin atılmasına neden olmuştur (Yaşar Özüçetin, 2010: 301).

Vergiye karşı ilk tepki 9-13 Eylül 1943 tarihinde çıkarılan New York Times gazetesinde yazılan yazılarla gösterilmiştir (Cengiz Şavkılı, Meral Maviş, 2021:2220).Azınlık mensuplarının bu vergiye karşı olduğunu ifade eden New York Times gazetesi yazarı C.L Sulzberger'e göre bu verginin Türkiye'deki yabancı diplomatlar ve tüccarlar, özellikle de Hristiyan ve Yahudileri mahvetmek amacıyla çıkartıldığı yönündeki düşüncelerini aktarmıştır. Hristiyan ve Yahudi grupların, hükümetin kendilerine Müslüman vatandaşlardan daha az hoşgörülü davranmasından endişe ettiklerine ilişkin görüşlerine yer vermiştir (Ata, 2014: 72). Eleştirilerden dört gün sonra 17 Eylül'de toplanan TBMM'de 4501 sayılı kanunla geriye kalan vergi

borçlarının silinmesi hakkında hükümete yetki verilmiş ve borçluların ailelerinin yanında borçlarını ödemelerine müsaade edilmiştir (Necati Aksanyar, 2008: 391).

New York Times'in Yahudi kökenli yazarı Sulzber 9-12 Eylül 1943 günlerinden birbiri ardına çıkardığı yazılarda hem zarara uğrayan gayrimüslimlerin huzursuzluklarını hem de hükümetin görüşlerini anlatmıştır (Akalin, 2005: 248). Sulzberger yazısında Türkiye'nin ticaret hayatında önemli bir yer kaplayan azınlıkların Varlık vergisi ile piyasadan silinmeye çalışıldığını belirtmiştir (Mutlu, 2009: 90). Yazar her ne kadar hem zarara uğrayan ekalliyetlerin huzursuzluklarını hem de iktidarın görüşlerini yerme çabası içinde olmuşsa da uygulamaların acımasızlığına, Hristiyan ve Yahudi gayrimüslimlerin piyasadan silinmek istenmesine ve Türkiye'nin Lozan Antlaşmasında azınlıklarla ilgili maddelere uymadığına değinerek ciddi eleştirilerde bulunmuştur (Öztürk, 2013: 157).

Sulzberger verginin çıkarılmasını savunanlar için bunun azınlık karşıtlığı düşüncesiyle çıkarılmadığı, böyle bir amaç taşınmadığı, sadece ülkeyi kaostan kurtarmak için başvurulan katı bir yöntem olduğunun ifade edildiğine yer vermiştir. Ayrıca savaş boyunca fırsatçılık yapanların hedef olduğunu yine aynı kesimin ülkenin nüfus çoğunluğunu oluşturan çiftçilerin gerek genel vergiler gerekse mahsul vergileri verdiklerini ancak artık sıranın zenginlerde olduğunu onların da ülke ekonomisine katkıda bulunmaları gerektiğini söylediklerine dikkat çekmiştir (Ata, 2014: 71).

6 Ekim 1943 tarihinde, Ankara'da Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Amerika Birleşik Devletleri Elçisi Steinhardt'a vekâlet eden Maslahatgüzar Robert E. Kelley'le görüşmüştür. Numan, Sulzberger'in yazılarını kastederek ABD basınındaki Türkiye aleyhinde yazılan yazılardan şikâyetçi olduğunu dile getirmiştir. 8 Ekim 1943 tarihli cevabında Kelley New York Times gazetesinin başyazarı Arthur Sulzberger ile görüştüğünü ve Varlık Vergisi hakkında bir daha gazetede yazı çıkmayacağını garanti ettiğini bildirir (Çetinoğlu, 2009: 203). Haberin çıkmasından kısa bir süre sonra 17 Eylül 1943 tarihinde toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, mükelleflerin bir kısmının tahsil edilememiş olan borçlarını silmeye Maliye Bakanlığını yetkili kılmıştır. Bu tarihten itibaren de Varlık vergisinin filli olarak tasfiyesi başlamıştır (Mutlu, 2009: 91).

Varlık Vergisi Amerika Birleşik Devletleri'nde de ciddi anlamda takip edilen bir mesele olmuştur. Çünkü Türkiye'deki Amerikan şirketleri ve kurumlarından kendilerine gelen mesajlardan Türkiye'de Varlık Vergisinin uygulanması konusunda vatandaşlar arasında ciddi bir ayrımcılığın varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca ABD'nin Ankara'daki elçisi bu verginin etkisinin kötü sonuçlar doğurduğunu, Türkiye'deki Amerikan ticari çıkarlarına yönelik menfi etkisini Dışişleri Bakanına bildirmiştir. Türkiye'de Amerikan mallarının az bir istisnası dışında, Varlık Vergisinin yüklerini omuzlarına yüklediği ekalliyet iş yerleri tarafından piyasaya sunulduğunu ifade etmiştir. Bu sayede Varlık Vergisi Amerikan şirketlerinin ürünlerinin satıldığı çoğu iş yerinin kapatılmasına neden olacağı anlaşılmıştır (Coşkun, 2019: 69).

Amerika'nın Ankara'daki Elçisi Steinhard Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Cordell Hull'e gönderdiği notlarda Ankara'daki yabancı misyonların hepsinin protesto notaları verdiklerini bildirmiştir. Ankara'daki birbirine düşman yabancı misyonların Varlık Vergisinden ağır darbe alan uyruklarını koruma konusunda ciddi iş birliği içinde olduğunu Elçilerin Bakanlıklara gönderdikleri notalardan anlıyoruz (Akalm, 2005:247).

Varlık Vergisine karşı gösterilen tepkiler genelde müttefik devletlerden gelmiştir. İngiltere göndermiş olduğu notalarla uygulamayı protesto ederken, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi de Varlık Vergisinin ırkçı bir uygulama olduğunu Washington'a bildirmiştir. Büyükelçi Yazdığı raporda: Başbakan Saraçoğlu'nu Hitler'e özenmekle suçlamış Almanya ise uygulamadan şikâyetçi olmadığını bildirmiştir (Yaşar Özüçetin, 2010): 301. Alman uyruklulara 4,5 milyon lira tahakkuk ettirilmiş, bunun 2,5 milyon lirası tahakkuk edilmiştir. Bu yüzden Almanya tarafından sert bir tepkiyle karşılaşılmamıştır. İngiliz uyruklu yabancılardan 6,5 milyon lira tahakkuk ettirilmiş, bunun 2,5 milyon lirası tahsil edilerek hesap kapatılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri uyruklu yabancılara 0,6 milyon lira vergi tahakkuk ettirilmiş, bunun 0,4 milyon lirası tahsil edilerek hesap kapatılmıştır. (Kayra, 2011: 149).

Tablo 3.2. Ecnebilere Tarh ve Tahsil Edilen Vergi Miktarı/ TL

	Tarh Edilen Vergi Miktarı/TL	Tahsil Edilen Vergi Miktarı/ TL
Almanlar	4.241.000	3.241.000
Amerikalılar	666.000	411.000
Fransızlar	2.859.000	2.828.000
İngilizler	6.447.000	2.828.000
İtalyanlar	23.645	181.143
Sovyetler	177.000	67.250
Toplam	14.413.645	9.393.393

Kaynak: (Ercan Karakoç, 2020: 258).

ABD'nin Ankara Büyükelçisi Steinhard, Varlık Vergisinin ırkçı bir siyaset benimsediğini Ankara'ya bildirdikten sonra raporunda detaylı olarak Saraçoğlu hakkında "Hitler'e özenerek hazırladığı vergiyle ülkedeki ekalliyetleri ezmekte, insafsız ve ödenmesi imkânsız ölçülerde vergilendiriyor" demiştir (Çetin, 2007: 134). Varlık vergisi Mihver Devletlere karşı savaş veren Müttefiklere karşı Türkiye'nin itibarını iyice sarsmıştır. (Pala, 2010: 103) Londra'da diplomat olan G.L Clutton Türkiye'nin durumu hakkında yani Varlık Vergisi daha tam olarak uygulanmamışken Türkiye'nin durumunu Weimar Cumhuriyetinin son günlerine benzetmiş, "Türkiye'nin ekonomik durumu kötü, malların piyasa arzında ve dağıtımında bozukluklar var. Enflasyon devam ediyor, fiyatlar sürekli yükseliyor. Bunun bir takım siyasal sonuçları olacaktır" demiştir. Daha sonra ise Hükümetin sağlam tedbirler almaktan aciz olduğunu, idarenin yetersizlik gibi bir vasfı olduğunu belirten Clutton, Türkiyeninde tıpkı Weimar Cumhuriyeti gibi kötü gidişattan Yahudileri, bazı kişileri ve gazeteleri günah keçisi seçtiklerini bildirmiştir (Aktar, 2000). Ayrıca Almanca günlük yayın yapan Allgemeine Zeitung gazetesi 28 Ocak 1943 tarihinde çıkardığı yayında Türkiye'de Varlık Vergisi başlığı altında bir haber yayınlamıştır (CA 30-10-0-0-232- 563 – 2).

Dönemin gazetecilerinden olan Ahmet Emin Yalman ABD Ankara Büyükelçisi Steinhard'a "Nazi usulleriyle girişilen istibdat harekâtı, müttefik devletler dâhil olduğu halde, her tarafta itibarımızı yıkmış, bize karşı şiddetli protesto eylemlerine girişmişlerdir" demiştir. Yalman, aynı günlerde yine kendisini Amerikalı bir fikir adamının ziyaret ettiğini ve bu kişinin Türk Hükümetini "Nazi usullerini taklit etmekle" suçladığını söylemiş ayrıca "ortalıkta ezici bir bıkkınlık vardır. Kimsenin

ağzını bıçak açmıyor. Hiçbir taraftan bir teselli sözü duyulmuyor. Buna karşılık Nazi usulleriyle girildiği iddia edilen bu harekât sonucu müttefik devletler neredeyse her bölgede itibarımızı yıkmış, bize yani Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı şiddetli bir tepki doğmuştur” (Ramazan Arslan, Abdullah Takım, 2012: 234).

Varlık Vergisinin özellikle azınlıkları etkilemiş olması, Türkiye'nin 1945- 1950 seneleri arasında demokrasi cephesinde yer alma çabalarını da etkilemiştir. O dönemlerde Ankara yönetimi NATO'ya üye olmaya çalışırken veya farklı devletlerden düşük faizli kredi ararken Varlık Vergisi hep gündeme gelmiştir (İnci, 2012: 287). Varlık Vergisi Kanununda ayrımcı nitelikler ortaya çıkıp, tepkiler ortaya çıkmaya başlayınca, yabancıların özellikle İngiliz uyrukluların vergilerinde büyük indirimlere gidilmiştir (Çetin, 2007: 134). Almanların 4,241 milyon liralık vergileri 3.241 milyona indirilirken, İngilizlerin 6,447 milyonları 2.828'e indirilmiştir. Bu durumun nedeni Türkiye'nin kendisini müttefiklere yakın hissetmelerinden kaynaklanmıştır (Ökte, 1951: 125). Varlık Vergisinin yürürlükten kaldırılmasına neden olarak, günün koşullarına ve verginin uygulanmasında karşılaşılan güçlükler neden olmuş gibi gösterilirken asıl neden özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin tepkisine olumlu bir yanıt vermek ve Türkiye- Batı arasında gerilen ilişkileri düzeltmek olmuştur (Pala, 2010: 104).

İstanbul'da yayımlanan Rumca Metapolitefsis gazetesi, Varlık Vergisi kanunun yürürlüğe girmesi itibariyle vergi mükelleflerinin sözcülüğünü üstlenmiş ve vergi aleyhindeki yazılarını sistemli bir şekilde ilerletmiştir. Gazete haberlerinde mükellefler için belirlenen vergi miktarının fazla olduğunu beyan ederek ayrıca Türk okullarında azınlıklara karşı Türk öğretmenlerin eziyet ettiklerini de ekleyerek Verginin miktarının düşürülmesi yönünde Türkiye Büyük Millet Meclisine teklifte bulunmuştur (Cengiz Şavkılı, Meral Maviş, 2021: 2220). Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün 24.01.1944 tarih ve 3786/719 sayılı Başvekâlet Yüksek makamına yazdığı yazıda İstanbul'da yayınlanan Rumca Metapolitefsis gazetesi yayınına ilişkin bir rapor yayınlamıştır; Bundan önceki raporlarımızda da arz ettiğimiz gibi, İstanbul'da çıkarılan Rumca Metapolitefsis gazetesi Varlık Vergisi yürürlüğe girdiğinden beri vergi aleyhindeki neşriyatına sistemli bir şekilde devam etmiştir. Gazete adeta Varlık Vergisi mükelleflerinin bir organı haline gelmiştir. Bir zamanlar tarh edilen miktarların yanlış olduğundan, azınlık okullarında Türk öğretmenlerinin

öğrencilere kötü muamelede bulunduğundan bahsederken, Varlık Vergisi mükelleflerinin çalışma yerlerinden dönmesi üzerine “sizin için divanı harplere verildim” diyecek kadar ileri gitmiştir. Şimdi ise mükellefler için bir af ilan edilmesini ve satışların durdurulmasını istemişlerdir (CA 030-10-86-569-8).

Yabancı basının çıkardığı bu yazılar Ankara’da hemen etkisini göstermiş ve 17 Eylül’de Toplanan Meclis, 4501 sayılı yasayla Vergisini ödemeyen mükelleflerinin borçlarının silinmesi yönünde karar vermiştir (Cengiz Şavkılı, Meral Maviş, 2021: 2220). Bir başka raporda ise Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in Başvekâlet Yüksek Makamına 17 Mart 1943 tarih ve 1216 sayılı yazısında İngiliz Ticaret Odası aylık mecmuasında Yıllık Rapor Başvekâletin bilgilerine sunulmuş rapor şöyledir; İngiltere’nin Türkiye elçisi Sir Hughe Knatchbull-Huggesen, fahri ikinci reisi İstanbul’da Nr. James Morgan, reisi W.G Middleton Edwards ve azası arasında İngiltere Büyük Elçiliği Ticaret Müşaviri S.R Jordan’ın bulunduğu İstanbul’daki İngiliz Ticaret Odası aylık bir mecmua neşretmektedir. Bu mecmuanın 27 Şubat 1943 tarihli sayısında “Yıllık Rapor” başlığı altında bir yazı çıkmıştır. Varlık Vergisi hakkındaki dikkate şayan bu yazının bir kopyasını yüksek bilgilerinize derin saygılarımla arz ederim (CA 030-10-85-560-19).

İsveç Hükümeti, Varlık Vergisi çıkmadan önce Türk iktidarının benimsediği siyaseti dayanıklı ve isabetli bulsa da bu verginin kaldırılmasından sonra iki hükümet arasında onarılması çok zor gedikler açılmıştır. Vergiye tepki çok büyük olmuştur. Öyle ki Niyazi Berkes Amerika’da Yahudi etkinliğiyle dışlanan Türkiye’nin vergi ayıbı, Türkiye’nin 1948’de İsrail’i tanıyan ilk ülkeler arasında yer almasıyla son bulmuştur demiştir (Türk Parlamento Tarihi: 1547) .

3.6. Varlık Vergisinden Sonra Ülke Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

Türkiye, II. Dünya savaşına katılmamış olsa bile savaşın siyasi, ekonomik, sosyal etkilerinden kurtulamamıştır. Bu şartlar altında tek parti yönetiminin uygulamış olduğu politikalar toplumun ihtiyaçlarını karşılayamamış, CHP’nin savaş ekonomisi nedeniyle uygulamış olduğu politikalar hem iç politikada hem de dış politikada muhalifliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2018). Ülkeyi toparlama girişimlerinde Milli Korunma Kanunundan sonra 1942 senesinde çıkarılan Varlık Vergisinin tüccar, emlak sahibi, büyük toprak sahiplerinden alınmaya çalışılması CHP içindeki olumsuzlukları artırmıştır (Haytaoğlu, 1997: 51). Milli Korunma Kanunu ve

Varlık Vergisinden sonra çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin yürürlüğe girmesi ve verginin özellikle tarım ürünlerini piyasa için üretmeyip kendi tüketimine ayıran küçük ve yoksul köylü üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. (Boratav, 2003: 85)

Bunların dışında 20 Aralık 1940 ile 1 Haziran 1945 tarihleri arasında yürürlükte olan Olağanüstü Hal Kanunu, devam eden ekonomik olumsuzluklara eşlik eden iktidarın zorba yüzü olmuş modern bir Ulus inşa etme amacıyla harf devriminin, kılık kıyafet devriminin, halifelik'in kaldırılması ve popüler dinin ifade biçiminin bastırılması toplumun geniş bir kısmı tarafından rahatsızlık uyandırmıştır. Böylece Devlet ile halk arasında bulunan ideolojik bağ da kopmuştur (Uluç, 2020: 473). CHP, o güne kadar en güçlü sosyal dayanağını oluşturan bürokratik zümreleri arka plana atan bir politikayı tutarlı bir biçimde uygulayamamıştır (Timur, 2003: 103).

İsmet İnönü'de Falih Rıfkı Atay'a Türkiye'ye Demokrasinin getirilmesi hususunda "demokrasiyi Amerikalılar değil vatandaş istiyor. Demokrasi dışarının değil memleketin isteğidir. Dışarının arzusuna karşı koysak bir şey olmaz fakat halkımızın isteğini görmezden gelemeyiz" diyerek Türkiye'de çok partili hayata geçişte, dış etkenlerden ziyade, iç etkenlerin daha fazla olduğu vurgulanmıştır (Abdulvahap Akıncı, 2015: 47).

1945 ve 1950 döneminde 28 tane siyasal parti kurulmuş bu kurulan partiler arasında en önemlisi Demokrat Parti olmuştur. CHP içerisinde ilk muhalefet 1945 bütçe tartışmaları sırasında ortaya çıkmıştır. Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar, Hikmet Bayur, Fikri Düşünsel ve Emin Sazak iktidarın ekonomi politikasını eleştirmişlerdir. Tartışmaları takip eden günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü CHP grubuna bir önerge sunmuşlardır. "Dörtlü Takrir" olarak bilinen bu önerge ile Anayasa'nın halkçı ruhunu boğan, TBMM'nin demokratik biçimde işlemlerini engelleyen kanunların ve CHP tüzüğünde yer alan anti-demokratik maddelerin değiştirilmesi talep edilmiştir. CHP bu önergeyi reddedince, öncelikle Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, partiden ihraç edildi. (Sancaktar, 2012: 53). İsmet İnönü'nün Kasım ayında yapmış olduğu meclis konuşmasından bir ay sonra Celal Bayar yeni bir parti kuracaklarını basına açıklamış ve 7 Ocak 1946'da Bayar'ın liderliği altında Demokrat Parti resmen kurulmuştur (Aktaş, 2012: 13).

DP dönemi geniş bir açıdan bakıldığında, parti programında belirtildiği gibi müdahaleci devlet anlayışından piyasa ekonomisine geçilmesiyle, özel ve kamu

girişimciliği arasında bir denge kurmak yerine özel girişime öncelik veren politikalar uygulanmak istenmiştir (Takım, 2012: 166). Demokrat Parti kendi deyimleriyle “İktisadi cihazlanmayı hızlandırmak, bütçede yatırımları genişletmek, yabancı sermayeden faydalanmak” gibi politikalar Demokrat Partinin politikaları olmuştur(Kanca, 2012: 53). Amerika Birleşik Devletleri’nin yetkisi ve baskısı da dış ticarete liberalleşmeyi zorunlu kılmış bunun sonucunda ithalatta oluşan öngörülemeyen artışlar, önemli oranda dış ticaret açığına ulaşmıştır. Öyleki 5 yıl içinde ithalat 1945’te 300 milyon liradan 1950’de 980 milyona çıkmıştır. İhracattaki artış ise daha sınırlı düzeyde kalmış, 1945’te 300 milyonken 1950’de 700 milyona ulaşmıştır (Memiş, 2020: 272).

Demokrat Parti kurulduğu andan itibaren devletin ekonomiye müdahalesini sert bir şekilde eleştirmiştir. Özel sektörün kullanımı içinde kredi imkânları artırılmış ve kredi faizleri eksi yüksek seviyeleri altına çekilmiştir. Bu yıllarca ayrıca yabancı sermayenin ülkemize girmesi yönünde kolaylaştırıcı adımlar atılmıştır. Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılı arasında 1954 yılı bir dönüm noktası kabul edilmiştir. Uygulanan ekonomi politikaları açısından 1954 yılına kadar liberalizasyon politikaları, 1954 senesinden sonra ise devletçi ve müdahaleci politikalar benimsenmiştir (Aslaner, 2022: 73).

Tarım sektörü 1950’li yıllarda gerek sektördeki nüfusun oranı itibariyle gerekse milli hasılaya ve dış ticarete katkısı nedeniyle Türk ekonomisinin temel sektörünü oluşturmuştur. İlkel tekniklerle yapılan tarım üretimi çağın teknolojisine uydurulmaya çalışılmıştır (Aydın, 2015: 6). Demokrat Parti’nin tarımsal kalkınma modeli için iki temel ilke benimsenmiştir. Bunlardan biri ekilebilir tarımsal alanların artırılması diğeri ise tarım sektörünün pazar payının artırılması olarak belirlenmiştir (Şahin N. , 2022: 73).Demokrat Parti’nin iktidara geldiği Mayıs 1950’den sonra yapılan icraatlar sonuçlarını göstermeye başlamış, köylü tarlasını işlerken sabanın pulluktan daha iyi olmadığını, daha modern tarım alet ve makinelerine sahip olmak için kasabaya inmek gerektiğini, aldıkları tohumu ilaçlamak için ilaç ve alet elde etmeyi gübre yerine başka kimyasal ürünlerde kullanılabileceğini öğrenmiştir (Yurtoğlu, 2014: 225). DP iktidara geldikten sonra en dikkat çekici olay, serbestlik havası ile Türkiye’ye gelen traktörlerin artması olmuştur. Bunların yanında haşeratla mücadele, tohum ıslahı, sulama vs. gibi konularda ABD tarafından desteklenmiş ve bu konuda kurumlar faaliyete başlamıştır

(Yılmaz A. , 2019: 60). Tarımın ekonomi içindeki yerine ve önemine baktığımızda tarım ekonominin içindeki büyüklüğü itibariyle en önemli sektör olmuştur. 1950-1953 yılları ortalamasına bakıldığında, tarımın milli gelir içindeki yeri %44,4 sanayinin yeri %13,8 hizmetin ise %41,6 seviyelerinde görülmüştür (Canlı, 2020: 92).

Savaştan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin özendirilmesiyle 1948'li yıllarda başlayan geniş çaplı karayolu yapımı sürdürülerek, o güne değin piyasaya açılmamış olan bütün kırsal kesimler bu olanağa kavuşturulmuştur. 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Marshall Planı, Truman Doktrini, Avrupa Konseyi Üyeliği Türkiye'nin yaşamış olduğu yalnızlığa son vermiştir (Akşin, 2007: 281). Amerika'nın uygulamış olduğu Marshall Planı ile Türkiye'ye yapılan büyük yardımların temeli, tarımsal üretim kapasitesinin artırılması ve karşılanması hedeflenmiştir bu yardımlar sayesinde Türkiye'ye çok fazla traktör ve pulluk girişi olmuştur. Traktörün ülkeye gelmesi tarımda devrim sayılabilecek bir etki yaratmıştır. 1946 senesinde çalışabilir traktör sayısı bini ancak geçerken bu sayı 1955 yılında 43 bine ulaşmıştır. Traktör ve traktöre benzeyen tarımsal makinelerin ithalatının, toplam ithalat içindeki payı %1'den %8'e yükselmiştir (Suat Oktar, 2010: 11).

Çok Partili hayata geçmeden önceki dönemde CHP İktidarının takip ettiği politikalar üzerine 1942 senesinde çıkarılan ancak daha sonra 1944 senesinde Avrupalı Devletlerin baskısına dayanamayarak uygulamadan kaldırılan Varlık Vergisi konusu çok partili dönemde ilk defa 1946 senesinde gündeme gelmiştir. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel CHP ocağında halkla konuşurken köylüye mektep yaptırmanın yükümlülüklerinden bahsetmiş okulları yaptırmak için 400 milyon lira lazım geldiğini söylemiştir. Bu paranın da ancak 50 senede toplanacağını bu yüzden de köylüye bazı yükümlülüklerin verildiğini söylemiş bunun için başka bir çare var mıydı? Ne yapabiliriz? diye sormuştur. Dinleyicilerden biri "Bu gayet basit bir iştir. Yeni bir Varlık Vergisi çıkararak lazım olan 400 milyon lirayı bir gecede toplayabilirsiniz" demiştir. Diğer bir dinleyici bunu söyleyen kişinin derhal dışarı çıkarılmasını istemiş ancak Bakan ve mevcut milletvekilleri buna gerek olmadığını herkesin düşüncelerini özgürce ifade edebileceğini söylemiş ve ardından Varlık Vergisinin hangi şartlar altında çıkarıldığını anlatmıştır (Akşam Gazetesi, 9 Temmuz 1946).

Maliye Bakanlığı Yarın Gazetesinin ilk sayfalarında yer alan Varlık Vergisi adı altında toplanan paraların iadesi hükümetçe, Amerikan firmaları ve Musevi

sermayedarlarından % 2 faizle 500 milyon dolarlık borç alınarak kendilerinden vergi alınanlara paralarının geri iade edileceği hakkında piyasada bir haber yayıldığını bu haber dolayısıyla mükelleflerden alınan varlık vergisine ait makbuzların İstanbul piyasasında hususi bir alım satıma tabii tutulmakta ve el altından binde on kıymet üzerinden satılmakta olduğuna dair haberler çıkmış ancak bu haberler hiçbir şekilde doğru değildir diyerek haberi yalanlamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 15 Aralık 1946).

Varlık Vergisi Uygulaması azınlıklar üzerinde unutulmaz izler bırakmıştır. Varlık vergisi gündeme her getirildiğinde CHP azınlıklar tarafından eleştirilmiştir. Bu tavrın ilk örneği 1946 senesinde İstanbul'dan mebus seçilen Salamon Adato'nun 1948 yılında Demokrat Parti Kuledibi Semt Ocağı'nın yıllık kongresinde yaptığı konuşmadır. Adato "Meşhur Varlık Vergisi ile ocaklarımızı yıktı, bizi vatan hizmetine çağırdığı zaman temiz duygularımızı ihlal etti. Çünkü bize silah yerine kazma, kürek verdi, askeri talim yerine toprak kazdı. Artık kazma yerine silah verilecek, artık toprak kazdırılmayacak, vatan vazifesi için lazım gelen talim ve terbiye yapılacaktır" (Bali, 1997: 2).

Demokrat Parti döneminde yaşanan en önemli değerlendirmelerden biri ise mecliste olmuştur. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Demokrat Parti iktidarının maliye bakanı Halil Ayan'a Varlık Vergisi konusunda yolsuzluklar yapıldığı, vergisini %70 ödeyenler kamplara gönderilirken hiç ödemeyenlerin kamplara gönderilmediği bazı kişiler için belirlenen vergilerin daha sonra azaltıldığı ya da kaldırıldığı yönündeki iddiaları soru olarak yöneltmiştir. Maliye bakanı Halil Ayan cevap olarak şunları söylemiştir; Varlık Vergisi'nin kesin rakamlar içermeyen, komisyonların takdirlerine bırakılan, çeşitli ihbarlar yoluyla miktarları tayin edilen bir vergi olması dolayısıyla düzensizliklere sahip olduğunu belirtmiş, bu yöntemle bir vergilendirmenin devlet maliyeciliği anlayışına ters düştüğünü, uygulamalarda büyük sıkıntılar yaşanmasını da kaçınılmaz olduğunu eklemiştir. Bunun üzerine Tekelioğlu kürsüye gelerek, "belirlenen vergi düzeninin suiistimallere açık olduğu başından bellidir. O kadar abartılı vergiler konmuştur ki tahammül sınırlarını aşmıştır. Maliye Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan vergilerin indirilmesi ya da tamamen kaldırılmasıyla ilgilenen bir komisyonda büyük yolsuzluklar dönmüştür. Varlık Vergisi Kanun'a göre vergilere itiraz yolu kapalıyken ve kanun dışında vergi değişikliğine gidilmezken bu komisyon kanuna karşı hareket etmiştir. Sadece Adana'da 55 kişinin vergisinde iptale

ya da azaltmaya gidilmiştir. İzmir’de dört büyük şirketin 6 milyonluk vergisi silinmiştir. Bu işlem hangi yetkiyle ve kim tarafından gerçekleştirilmiştir? Bu sorunun ardından Maliye Bakanı Ayan tekrar söz alarak bu konu hakkında çok fazla bilgisi olmadığını bunun başka bir celsede konuşulabileceğini söylemiştir (Dokuyan, 2014: 45).

Sinan Tekelioğlu 12 Temmuz 1950 senesinde Varlık Vergisi konusunu yeniden gündeme getirmiş ve Maliye Bakanına bazı sorular yöneltmiştir; bu vergi nasıl terkin, tadil ve tenkis edilmiştir? Hangi kanuna uydurulmuştur? Kanunun yedinci maddesinde, tarh edilen vergilerin miktarı vergi dairelerine asılır. 15 gün izin verilir, 15 gün içinde vermeyenlerin borçları Tahsili Emval Kanunu gereğince alınır, borcunu bir ay içinde ödemeyenler kamplara gönderilir. Ayrıca yapılan yolsuzlukları Türkiye Büyük Millet Meclisine haber vermekle sorumlusunuz. İki sene bekletiliyor, hangi kanuna göre? Komisyon kurulmuş, komisyon kurmak kimin hakkıdır. TBMM böyle bir kanun yaptı mı Fuat Ağralı için? Halk varını yoğunu gasp eden insanların ellerini kollarını sallayarak gezmelerine millet kan ağlıyor? (TBMM TD. 9. Devre, 2. Cilt, 11. Birleşim, 212-213).

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes Hilmi Uran’ın Verginin tarh zamanında tespit ettiği hataları liste haline getirmesi üzerine şunları söylemiştir; Varlık Vergisi tarhiyatında hatalar olmuş ise bu hataların memleket çapında her tarafında yapılmış olduğunu kabul etmek mecburiyetindeyiz. Hilmi Uran kendine siyasi faaliyet sahasız olarak seçmiş bulunduğu üç şehre (Seyhan, Mersin, Hatay) kendine tabii bulunan insanların vergilerinin kaydını silmiş ve onlara nimet dağıtmıştır. Bu listenin Vekiller Heyetinden geçtiğine dair elimizde bir belge yoktur. Liste sadece bazı isimlerden ibarettir yani bu listede bazı mükellef isimleri yazılı olup karşılarında da tarh edilmiş olan vergilerin miktarları ve bu vergilerden yapılacak fiyat indirimi kayıt olunmaktadır (TBMM TD. 9. Devre, 2. Cilt, 11. Birleşim, 213)

SONUÇ

1939'da başlayıp 1945 yılında son bulan İkinci Dünya Savaşı birçok ülkeyi kötü anlamda etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birçok ülkede salgın hastalıklar baş göstermiş, ekonomik krizler ülkelerin akıbetlerini kötü etkilemiş 65 milyon üzerinde insan yaşamını yitirmiştir. Savaşın etkilerinden kurtulamayan ancak barış ilkesini benimseyerek savaşa katılmayan Türkiye'de de ekonomik olarak zorluklar yaşanmıştır. Savaş esnasında gerçekleştirilen Casablanca, Moskova, Kahire, Tahran, Yalta ve Adana görüşmeleri ile ayrıca SSCB, Almanya, İngiltere ve Fransa ile yapılan dostluk anlaşmalarıyla Türkiye bu etkileri en aza indirmeye çalışmıştır. Ancak eli silah tutan herkesin cepheye alınmasıyla beraber sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bu zorluklarla baş edebilmek adına Aşar Vergisi ve Milli Korunma Kanunu çıkarılmış ama bu kanunlar oluşan enflasyonun sonunu getirmeye yetmemiştir.

13 Ekim 1923 tarihinde başkent olan Ankara, Türkiye'nin başkenti sıfatını taşıyabilmek için birçok yeniliğe kucak açmıştır. İlk olarak Jansen Planı ile mimaride köklü değişiklikler yaşanmıştır. Vilayetin ilk valisi olan Nevzat Tandoğan başkanlığında her alanda yenilik faaliyetleri yapılmıştır. 12 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan Varlık Vergisi savaş yıllarında olağanüstü harcamaların bütçede açık vermeden karşılanabilmesi için bir defaya mahsus olmak üzere alınan servet vergisidir. 16 ay süren Varlık Vergisi tahsilinin sonucunda toplanan 315 milyon TL gelir harcamaların sadece %34,4'ünü karşılamıştır. 109 Milyon lira tahsil edilememiştir. Varlık Vergisinin önemli kaynaklarından biri olan Ankara'da ise uygulama %96 oranıyla başarıyla sonuçlanmıştır. Diğer büyük şehirler olan İstanbul, İzmir, Bursa ve Seyhan'a oranla Ankara en çok verim alınan vilayet olmuştur.

15 Mart 1944 tarihinde "Varlık Vergisinin Bakayasının Terkin Kanunu" ile varlık vergisi kaldırılmıştır. Çıkarılış amacı bakımından uygun ancak uygulanış açısından yanlış bulunan Varlık Vergisi basında ve mecliste diğer kanunlara oranla daha fazla yer almıştır. Halkın uygulamadan dolayı iktidarda bulunan CHP'ye karşı güveninin sarsılmasıyla zaten eksikliği belli olan Çok Partili hayata geçiş kolaylaşmıştır. Demokrat Partinin liberal düzene geçmesiyle birlikte Varlık Vergisinden sonraki dönemde CHP iktidarından farklı olarak tarıma ağırlık verilmiş, yeni bir sayfa açılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin başkenti sıfatını taşıyan Ankara vilayetinde ise

kendini toparlamak ve yeni düzene ayak uydurabilmek amacıyla imarda, sanayide, tarımda, ulaşımda her alanda yenilikler yapılmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhuriyet Arşivi

(CA) 30-18-1-2-156-16-19.

CA 30-10-0-0-135-970-8.

CA 30-18-1-2-100-110-17.

CA 30-10-0-0-14431-13.

CA 30-1-0-0-126-811-7.

CA 30-10-0-0-135-971-24

CA 030-10-435-971-24.

CA 30-10-0-0-85-560-19.

CA 30-10-0-0-232-563-2.

CA 030-10-86-569-8.

CA 030-85-560-19.

RESMİ YAYINLAR

TBMM Arşiv ve Zabıtları

Tutanak Dergisi 2. Devre, 6. Cilt, 103. Birleşim,14.

Tutanak Dergisi 3. Devre,26. Cilt, 38. Birleşim, 84.

Tutanak Dergisi 6. Devre, 6. Cilt, 2. Birleşim, 16.

Tutanak Dergisi 6. Devre, 8. Cilt, 25. Birleşim, 138.

Tutanak Dergisi 6. Devre, 28. Cilt, 3. Birleşim, 14-15.

Tutanak Dergisi 7. Devre,1. Cilt, 3. Birleşim, 24.

Tutanak Dergisi 7. Devre, 8. Cilt, 28. Birleşim, 34.

Tutanak Dergisi 7. Devre, 8. Cilt, 29. Birleşim 44.

Tutanak Dergisi 7. Devre, 9. Cilt, 43. Birleşim, 98.

Tutanak Dergisi 9. Devre, 2. Cilt, 11. Birleşim, 212-213.

GAZETELER

T.C Resmî Gazete, 26 Aralık 1942, No: 5290.

T.C Resmî Gazete, 10 Nisan 1932, No: 2073.

T.C Resmî Gazete, 12 Kasım 1942, No: 5255.

T.C Resmî Gazete, 16 Eylül 1960, No: 10605.

“Fevkalade kazanç vergisi kanunu yakında çıkıyor” Akşam Gazetesi, 11 Kasım 1942.

“Varlık Vergisi kanunu dün kabul edildi” Akşam Gazetesi, 12 Kasım 1942.

Saraçoğlu'nun Nutku Halkçı ve Devletçi bir hükümete yakışan içtimai adalet siyaseti örneğidir” Akşam Gazetesi, 14 Kasım 1942.

“Zenginlik Ayıp değil harp kazancı suçtur.” Akşam Gazetesi, 27 Kasım 1942.

“Varlık vergisinin tatbiki niçin uzun araştırma ve incelemelere muhtaçtır?” Akşam Gazetesi, 7 Aralık 1942.

“Vergi vermeyen mükellefler nerelere sevk edilecekler?” Akşam Gazetesi, 16 Aralık 1942.

“Bankalar emtia ve diğer maddeler mukabili avans yapabilecek” Akşam Gazetesi, 24 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi” Akşam Gazetesi, 30 Aralık 1942.

“Varlık Vergisini ödemeyenlerin isimleri ilan edildi” Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1943.

“Varlık Vergisi” Akşam Gazetesi, 26 Ocak 1943.

“İkinci listenin bugün vilayete verilmesi muhtemel” Akşam Gazetesi, 29 Ocak 1943.

“İkinci katile akşam Aşkale'ye gönderildi” Akşam Gazetesi, 13 Şubat 1943.

“Almanya ve Japonya'ya harp ilan ettik” Akşam Gazetesi, 24 Şubat 1943.

“Varlık Vergisi ikinci listesi bu sabah asıldı” Akşam Gazetesi, 6 Mart 1943.

“Varlık Vergisini hiç vermeyenlerin sevkine başlanıyor” Akşam Gazetesi, 7 Aralık 1943.

“Sabık Varlık Vergisi ve ileriki progresif vergiler” Akşam Gazetesi, 9 Temmuz 1946.

“Asılsız ve yalan haberler” Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1939.

“Benzin mi saklıyorlar” Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1939.

“Şehir işleri” Cumhuriyet Gazetesi, 3 Eylül 1939.

“Türk- Alman dostluk paktı imzalandı” Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1941.

“1942 bütçesinin müzakeresine başlandı” Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1942.

“İki Yahudi çocuğun marifeti” Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ağustos 1942.

“Varlık Vergisi gayrimenkulle ödenebilecek” Vakit Gazetesi, 15 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi mükelleflerine hükümetimizin büyük bir kolaylık kararı” Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi” Cumhuriyet Gazetesi, 15 Aralık 1946.

Ankara’nın Planı,” Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Mayıs 1929.

“Milli şef Adana’da M. Çörçili kabul etti” İkdâm Gazetesi, 2 Şubat 1943.

“Atatürk, bütün çiftliklerini devlet hazinesine hediye etti.” Kurun Gazetesi, 13 Haziran 1937.

“Muhasebe günü gelip çatmıştır” Son Telgraf Gazetesi, 13 Kasım 1942.

“İlk kafiye dün akşam Aşkale’ye yollandı.” Son Telgraf Gazetesi, 18 Aralık 1943.

“Şehrimizde vergi listeleri bu sabah asılıyor” Tan Gazetesi, 17 Aralık 1942.

“Varlık Vergisinin ilk neticeleri, Tan Gazetesi, 19 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi hakkında bir hasbihal” Tan Gazetesi, 24 Aralık 1945.

“Bu kumları bu seller getirdi” Tan Gazetesi, 25 Aralık 1945.

“Varlık Vergisi mükelleflerinin gayrimenkulleri kanuni teminat hükmündedir.” Ulus Gazetesi, 13 Kasım 1942.

“Varlık Vergisi” Ulus Gazetesi, 14 Kasım 1942.

“Varlık Vergisinden kurtulmaya yeltenen mülk sahipleri” Ulus Gazetesi, 18 Kasım 1942.

“Varlık Vergisi mükelleflerinin gayri menkulleri kanuni teminat hükmündedir.” Ulus Gazetesi, 20 Kasım 1942.

“Devlet bizden vazife istediği zaman.” Ulus Gazetesi, 3 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi kanununun tatbiki” Ulus Gazetesi, 23 Aralık 1942.

“Ankara’nın Varlık Vergisi” Ulus Gazetesi, 16 Aralık 1942.

“İstanbul’dan gelecek Varlık Vergisini ödememiş mükellefler için Aşkale’de yatacak yerler hazırlandı” Ulus Gazetesi, 28 Ocak 1943.

“Fedakârlık değil borç” Ulus Gazetesi, 18 Ocak 1943.

“Varlık Vergisi mükelleflerinin ikinci listesi emniyet müdürlüğüne verildi.” Vakıf Gazetesi, 30 Ocak 1943.

“Varlık Vergisi mükellefleri tespit ediliyor” Ulus Gazetesi, 10 Şubat 1943.

“Başvekilimizin mühim hükümet kararlarını bildiren nutku” Vakıf Gazetesi, 23 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi paranın kıymetini yükseltecektir” Vatan Gazetesi, 12 Kasım 1942.

“Hükümetin aldığı tedbirler” Vakıf Gazetesi 16 Kasım 1942.

“Varlık Vergisi gayri menkulle ödenebilecek” Vakıf Gazetesi, 15 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi mükelleflerinin ikinci listesi emniyet müdürlüğüne verildi” Vakıf Gazetesi, 30 Ocak 1943.

“Varlık Vergisi” Yeni Sabah Gazetesi, 17 Kasım 1942.

KİTAP VE MAKALELER

- Abdulvahap Akıncı, S. U. (2015). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 1-52.
- Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander. (1969). İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası. M. Gönlübol içinde, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)* (s. 126-171). Ankara: Sosyal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü.
- Akalın, C. (2005). Varlık Vergisi'ne Yabancı Tanıklar. *Mülkiye*, 29(247), 159-182.
- Akar, R. (1992). *Varlık Vergisi Kanunu Tek Parti Rejiminde Azınlık Karştı Politika Örneği*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Akar, R. (2009). *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları* . İstanbul: Doğan Kitap.
- Akgül, E. (2010). Tadeusz Borowski'nin Sanatında Toplama Kampı Gerçeği, Yüksek Lisans Tezi . *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı*.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi* . İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları .
- Aktar, A. (2000). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaş, C. (2012). Çok Partili Döneme Geçişte Yerel Basının Bakışı Yeni Asır Gazetesi Örneği (1949-1951), Yüksek Lisans Tezi. *T.C Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı*.
- Aktoprak, E. (2010). *Bir "Kurucu Öteki" Olarak: Türkiye'de Gayrimüslimler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi.

- Ali Servet Öncü, Oğuzhan Ekinci. (2014, Ağustos). İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 182(182), 241-263.
- Ana Hatlarıyla İkinci Dünya Savaşı*. (2022, 25 11). Academia:
<https://www.academia.edu> adresinden alındı
- Ankara Kalkınma Ajansı . (2018). Ankara Keçisi, Tiftik ve Sof. 2-76.
- Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi: 4. (2007). *Cumhuriyet ve Başkent Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Armaoğlu, F. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* . İstanbul: Timaş Yayınları .
- Arslan, G. (2014). Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953), Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı*.
- Arslan, G. (2015). Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması Uygulanması ve Sonuçları. *Tarih Dergisi*(61), 119-152.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*(2), 1-14.
- Arslan, M. (2020, Aralık). 1939-1946 Yılları Türkiye'sinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmeler. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*(2), 145-157.
- Aslaner, M. (2022, Haziran). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 2(1), 68-87.
- Aşçı, Z. Ç. (2012). İsmet İnönü Döneminde Uygulanan İç Politika'nın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950), Yüksek Lisans Tezi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı*.
- Ata, F. (2014). Varlık Vergisini Amerikan Kamuoyuna Yansıması. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(11), 63-78.
- Ataöv, T. (1985). *İkinci Dünya Savaşı*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Atatuğ, K. (1956). *Ankara*. Ankara: İstiklal Matbaası.

- Aydemir, B. (2021). II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Gelişmeleri. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 74-89.
- Aydemir, Ş. S. (1967). *İkinci Adam*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydın, M. K. (2017). Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri Vergisinin Hayata Geçirilmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(26), 1-20.
- Aydın, M. K. (2018). Dönemin Basımına Göre Varlık Vergisi Uygulaması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 289-311.
- Aydın, M. K. (2019, Ocak). Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 413-428.
- Bağbaşı, T. (2019, Aralık). Ankara'nın İki İncisi: II. TBMM Binası ve Ankara Palas. *Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 109-121.
- Bahar, B. L. (2003). *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bakkal, U. (2003). Varlık Vergisi Kanunu'nun Maliye Teorisindeki Vergilendirme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *İ.Ü İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (s. 97-111). İstanbul.
- Bali, R. (1999). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bali, R. (2004). *Devlet'in Yahudileri ve " Öteki" Yahudi*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Bali, R. (2012, Ekim 19). *Tanıkların Dilinden Varlık Vergisi'nin İçyüzü*.
agos_19_ekim_2012: <http://www.rifatbali.com> adresinden alındı
- Bali, R. N. (1997). Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar. *Tarih ve Toplum Dergisi*(165).
- Baş, H. (2006). Varlık Vergisinin Türk Siyasal Yaşamına Yansımaları (1942-1957), Yüksek Lisans Tezi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* .

- Birol Akgün, Yaşar Semiz. (2007, Aralık 01). Dostluktan Krize: İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk- Rus İlişkileri. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(14), 239-270.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş. *Bilig*(26), 77-101.
- Bulutoğlu, K. (1970). *Türk Vergi Sistemi* . İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Büyükyıldız, F. (2008). *Başka Kent Ankara*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Cahit Şanver, H. Y. (2017, Mart). 1942 Yılında Uygulanan Varlık Vergisinde Zorunlu Çalışmaya İlişkin Tanıklık Gerçekleri Ve Aşkale Halkı Üzerindeki Ekonomik Etkileri. *Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü*, 203-212.
- Canlı, A. (2020). Demokrat Parti Ekonomi Politikaları (Bir Muhteva Analizi İncelemesi). *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 5(2), 76-99.
- Cantek, F. Ş. (2006). *Sanki Viran Ankara* . İstanbul : İletişim Yayınları .
- Cengiz Şavkılı, M. M. (2021). Varlık Vergisi ve Diyarbakır Uygulaması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 2202-2228.
- Cengiz Şavkılı, Meral Maviş . (2021). Varlık Vergisi ve Diyarbakır Uygulaması . *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2202-2228.
- Cengiz Şavkılı, Meral Maviş. (2021). Varlık Vergisi ve Diyarbakır Uygulaması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 2202-2228.
- Coşar, N. (2003, Şubat 01). Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(02), 2-58.
- Coşar, N. (2004). *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)*. İstanbul : Bağlam Yayıncılık .

- Coşar, N. (2007, Aralık). II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler. *Toplumsal Tarih*, 70-73.
- Coşkun, Y. (2019). Varlık Vergisi'ne Gösterilen Uluslararası Tepkilere Bir Örnek : ABD'nin Varlık Vergisi'ne Yaklaşımı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*(36), 65-82.
- Çanak, E. (2016, Mart 24). Varlık Vergisi ve Mersin Uygulaması. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 364-378.
- Çetin, H. (2007). İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo- Ekonomik Durumu (1939- 1945), Yüksek Lisans Tezi. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*.
- Çetinoğlu, A. S. (2009). *Varlık Vergisi 1942-1944 Ekonomik ve Kültürel Jenosid* . İstanbul: Belge Yayıncılık .
- Çomaklı, Ş. E. (2012). Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 61-70.
- Deniz, M. (2015). Hitler Dönemi Türk- Alman Anlaşmaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 85-99.
- Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu* . İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dokuyan, S. (2014, Aralık). Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 23-55.
- Ercan Karakoç, S. C. (2020, Nisan). Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması ve Sonuçlarına Dair Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 250-267.
- Ergeç, D. (2005). Milli Burjuvazi Yaratılma Sürecinde Varlık Vergisinin Rolü, Yüksek Lisans Tezi. *Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* .
- Erkan Cevizliler, A. S. (2013). Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locorna Konferansı. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9).

- Ertan, M. (2018). Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar mıydı ? *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 239-155.
- Eyüboğlu, N. (2008). Yalta Konferansı ve Konferans Sonrasında Avrupa'nın Durumu, Yüksek Lisans Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Türkiye Cumhuriyeti) Anabilim Dalı*.
- Ezer, F. (2020). Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi . *Belgi Dergisi*, 2595-2611.
- Gök, H. V. (2021). TBMM Zabıt Ceridelerine Göre II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk Dış Politikası. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 588-626.
- Gökbunar, A. R. (2015). Savaşın Getirdiği Korkunun, İhtikar'ın ve Propaganda Savaşlarının Yaşandığı Bir Ülkede Savaş Maliyesi Uygulaması : Varlık Vergisi. 30. *Türkiye Maliye Sempozyumu, V. Oturum* (s. 322-355). Antalya: Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Maliye Bölümü.
- Gözcü, A. (2018). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata EtkileriNE Dair Bazı Tespitler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 16(62), 85-108.
- Güçlü, M. (1996, Haziran). Varlık Vergisi ve Ankara Uygulaması. "*Varlık Vergisi : Kanununun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması ve Sonuçları*, 177-186.
- Gülekli, N. C. (1986). *Ankara*. Ankara: Doğuş Matbaası.
- Güney, M. (2020). II. Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikasının Türk Donanmasına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı* .
- Hart, B. L. (2015). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi* . İstanbul : İş Bankası Kültür Yayınları .
- Haytaoğlu, E. (1997). Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 47-54.

- Haytaoğlu, E. (2005, Haziran 04). Varlık Vergisi Denizli Uygulaması. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 160-185.
- Hobsbawn, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl Çağı 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. İstanbul : Sarmal Yayınevi.
- İbrahim İrdem, A. L. (2021). 1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları. *Akademik Bakış Dergisi*, 14(28), 1-27.
- İlgen, F. (2020). Türk Siyasal Hayatında Çok Partili Hayata Geçiş Süreci: İç ve Dış Siyasette Yaşanan Gelişmelerin Genel Değerlendirmesi. *Journal of Universal History Studies*, 1(3), 126-147.
- İlhan Tekelli, Selim İlkin . (2013). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'si*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İmga, O. (2004). Tek Partili Dönemde Ankara'da Yerel Siyaset ve Yerel Demokrasi, Yüksek Lisans Tezi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı*.
- İmren Aydın, Hikmet Zeki Kapıcı. (2018). II. Dünya Savaşı'na Giriş Sürecinde Türkiye'nin Aldığı İç Politika Tedbirleri . *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 109-130.
- İnci, İ. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 272-290.
- İstanbul Araştırmaları Enstitüsü. (2009). *Ankara: Kara Kalpaklı Kent 1923-1938*. İstanbul.
- Kafaoğlu, A. B. (2002). *Varlık Vergisi Gerçeği*. Ankara: Kaynak Yayınları .
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo- Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Kandemir, S. (1932). *Ankara Vilayeti*. Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları .

- Kartal, C. B. (2019). Cumhuriyet'in Başkentinin Mekansal Dönüşümü ve 1928 -1930 Dönemi Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(9), 307-345.
- Kavak, E. (2015). Ankara'nın İktisadi Tarihine Dair Bir Tetkik: Ankara Ticaret Odası Örneği 1938-1950, Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı* .
- Kaynar, İ. S. (2016). Engürü'den Ankara'ya 1892-1962 Arasında Ankara'nın İktisadi Değişimi Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*.
- Kayra, C. (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi* . İstanbul: Tarihçi Kitabevi .
- Keegan, J. (2016). *İkinci Dünya Savaşı*. İstanbul: Say Yayınları .
- Kerem, K. (2005). 11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 325-339.
- Kissinger, H. (1994). *Diplomasi* . İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kızılkaya, A. (2016). Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi. *Emek ve Toplum*, 5(5), 85-95.
- Köse, İ. (2015). Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*(19), 241-276.
- Köse, M. (2010, Eylül). 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı* .
- Kurat, Y. T. (1983, Ocak). Kahire Konferansı Tutanakları (4-7 Aralık 1943) ve Türkiye'yi Savaşa Sokma Girişimleri. *Bulleten Türk Tarih Kurumu*, 185(47), 295-338.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* . İstanbul: Arkadaş Yayıncılık.
- M. Kürşat Çubuk, M. T. (2003). Ankara'da Raylı Ulaşım. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 125-144.

- Mehmet Gönübol, H. Ü. (1969). Genel Durum. M. Gönübol içinde, *Olaylarla Türk Dış Politikası* (s. 172-292). Ankara: Sosyal Bilimler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü.
- Mehmet Yardımcı, D. K. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Ekonomik Kısıtları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(37), 47-67.
- Memiş, Ş. (2020). 20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(66), 263-284.
- Metinsoy, M. (2007). *İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Gündeli Yaşam*. İstanbul : Homer Kitapevi ve Yayıncılık.
- Meyvacı, H. I. (2010). Türk Vergicilik Tarihinde Olağanüstü Bir Vergi Uygulaması Örneği: Varlık Vergisi. Yüksek Lisans Tezi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Programı*. 1-101.
- Mutlu, A. (2009). *Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*. Ankara: T.C Maliye Bakanlığı.
- Necati Aksanyar, M. B. (2008, Ağustos). II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisini Türk Basınında ve Kamuoyunda Yansımaları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944) . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 379-400.
- Nurettin Gülmez, S. C. (2021, 07 29). Varlık Vergisinin (12 Kasım 1942) İzmir Basınına Yansımaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(3), 1293-1322.
- Nurettin Güz, H. Y. (2018, Eylül 08). Varlık Vergisinin Yazılı Basında ele alınışı. *International Journal of Social Sciences and Education Research*(4), 586-600.
- Oruç, M. (2019). İtalya'nın Habeşistan İşgali. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler*, 1-15.
- Otaç, T. (2019, Ocak). İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 97-126.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.

- Özcan, G. (2020). Savaş Ekonomisinde Vergileme Anlayışı Örneği " Türkiye'de II. Dünya Savaşı Yılları". *Yönetim ve Ekonomi*, 27(2), 291-308.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(29), 253-269.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Sosyal Bilimler Entitüsü*, 1(29), 253-269.
- Özer, S. (2011). II. Dünya Savaşı Yılları'nda Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(5), 215-134.
- Özkan, H. (1960). *Ankara Vilayetine Zirai Bünyesi* . Ankara: T.C Ziraat Bankası Matbaası .
- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi*, 32(54), 135-166.
- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi*, 32(54), 54-135.
- Özyürek, M. (2016). İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Silahsızlanma Yolunda Önemli Bir Adım: Washington Deniz Konferansı 1921-1922. *The Journal of Academic Social Science Studies*(49), 391-401.
- Pala, H. (2010). İsmet İnönü Dönemi İktisat Politikaları(1938-1950), Yüksek Lisans Tezi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı* .
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi büyüme, kurumlar ve bölüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parker, R. (2005). *II. Dünya Savaşı*. Ankara: Dost Yayınevi.

- Pehlivan, K. (2013). Genel Vergilendirme İlkeleri Açısından Türkiye'de Uygulanan Varlık Vergisi Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Programı* .
- Ramazan Arslan, Abdullah Takım. (2012). İktisat Politikalarında Zorunlu Borçlanmadan Zorunlu Tasarrufa: Varlık Vergisi Tartışmaları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*(2), 217-237.
- Rana Dayıoğlu Erul, F. B. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 391-406.
- Rıfat Bali . (2000). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Roberts, J. (1996). *Avrupa Tarihi* . İstanbul: İnkılap Yayınevi .
- Sağdıç, O. (1994). *Bir Zamanlar Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Sancaktar, C. (2012, Ocak 01). Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğusu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri. *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler*, 4(7), 31-64.
- Sander, O. (2016). *Siyasi Tarih (1918- 1994)* . Ankara : İmge Kitapevi .
- Sarıçoban, G. (2020). İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1755-1777.
- Sarioğlu, M. (2001). *"Ankara" Bir Modernleşme Öyküsü (1919- 1945)*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.
- Sosyo-Demografik Yapı*. (2022, Haziran 04). Ankara Büyükşehir Belediyesi : [http:7](http://www.ankara.bel.tr) adresinden alındı
- Sosyo-Demografik Yapı*. (2022, Haziran 04). Ankara Belediyesi: <https://www.ankara.bel.tr> adresinden alındı

- Soysal, İ. (1965). *Türkiye'nin Dış Münasabetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları* . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Suat Oktar, A. V. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 28, 1-22.
- Suavi Aydın, K. E. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Subay, Ö. Ö. (2020, Ağustos). Tek Parti Dönemi Gazeteciliğinde Faşizan Söylem: Varlık Vergisi Örneği. Doktora Tezi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset bilimi ve kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı*.
- Ş. Ertan Çomaklı, Fatih Koç, Kürşad Emrah Yıldırım. (2012). Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 61-70.
- Şahin, G. (2013). Coğrafi Bir Simge olarak Ankara Keçisinin Türkiye'deki Mevcut Durumu. *Milli Folklor*(97), 195-209.
- Şahin, G. (2013). Türkiye'de Ankara Keçisi (Capra Hircus Ancryrensis) Yetiştiriciliğinin Dünü Bugünü ve Yarın. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2).
- Şahin, M. S. (2018). Gaziantep'te Varlık Vergisi Uygulaması. *Belgi Dergisi*, 12(15), 680-693.
- Şahin, N. (2022). Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarının İktisadi Popülizm Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisan Tezi. *T.C Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı* .
- Şefik Taylan Akman, İnci Solak Akman. (2011). II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi. *Hacattepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 73-91.
- Şener, S. (2004). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları . *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 73-92.
- Şenyapılı, T. (2004). *"Baraka"dan Gecekonduya* . İstanbul: İletişim Yayınları.

- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 157-187.
- Taylor, A. (2015). *İkinci Dünya Savaşının Kökenleri* . İstanbul: Alfa Yayınları .
- Teke, C. (2021). II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İaşe Tedbirleri: İhtikarla Mücadele. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(1), 180-197.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* . İstanbul: İmge Kitapevi.
- Tonga, N. (2021). "En Kara"dan "Ankara"ya: Servet-i Fünun'daki Gezi Yazıları ve Ahmet İhsan Tokgöz'ün Ankara Yazıları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 25(1), 159-175.
- Toprak, Z. (1991, Mayıs). Cumhuriyet Ankara'sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri- 1927). *Ankara Dergisi*, 1(2), 57-66.
- Tuna, I. (2017). Türkiye'de Çok Partili Dönemin Başlangıcından 27 Mayıs Darbesine Kadar İktidar- Muhalefet İlişkileri (1946-1960). Doktora Tezi. *T.C Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı* , 1-461.
- Tunçel, A. U. (2021, Nisan). Beki L. Bahar'ın Eserlerinde Ankara. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(1), 22-39.
- Türk Parlamento Tarihi . (tarih yok). Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943). *Kavanin Mecmuası*, 1055-2235.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)* . İstanbul: Der Yayınları .
- Uluç, V. (2020). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş: İç ve Dış Dinamiklerin Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 465-486.
- Urgan, M. (2000). *Bir Dinozorun Anıları* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzunkaya, S. Ş. (2019). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 176-185.

- Ünalp, F. R. (2020). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*(45), 201-221.
- Üste, A. (2018). Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Güç Dengesi ve Hitler'in Güç Dengesi Politikası. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 68-82.
- Yalçın, O. (2011). İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(47), 701-703.
- Yalçın, O. (2012). Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması . *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 313-354.
- Yaşar Özüçetin, H. V. (2010). Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Aldığı Ekonomik Bir Tedbir: Varlık Vergisi. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(3), 297-307.
- Yeşilyurt, Ş. (2016). Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 293-310.
- Yıldırım, S. (2018). Çok Partili Döneme Geçişte Demokratikleşme Çabaları, Yüksek Lisans Tezi. *T.C Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı* .
- Yıldız, A. M. (2017, Haziran). 20. Yüzyılda Ankara'nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 108-122.
- Yılmaz, A. (2019). Demokrat Parti Döneminde Alınan Kararların Ekonomi Politikalarına Yansımaları, Etkileri ve Sonuçları (1950-1960), Yüksek Lisans Tezi. *T.C Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı* .
- Yılmaz, A. M. (2017, Haziran). 20. Yüzyılda Ankara'nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 108-122.
- Yurtoğlu, N. (2014). Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasal, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960) Doktora Tezi. *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, 1-382.